

& POLITIEK

SAMENLEVING

SAM POL

JUN
2022

Stefaan Walgrave, Jonas Lefevere
Zien we de revival van de linkerkzijde?

Interview **Tarik Abou-Chadi**
‘De flinkse lijn is een vergissing’

Simon Otjes · Hoe komen progressieve
partijen in Nederland uit de stagnatie?

Samenleving & Politiek is een politiek maandblad dat een kritische en doordachte blik werpt op maatschappelijke en politieke kwesties. Het is een geëngageerd, maar niet-partijgebonden blad voor een sociale democratie.

ABONNEMENT

Samenleving & Politiek verschijnt 10x per jaar (niet in juli en augustus).

Tarieven:

- SamPol Steun: € 50
- SamPol Compleet: € 40
- SamPol Korting (-25j en +65j): € 30
- SamPol Online: € 30

Abonneer: sampol.be/abonneer

Telefoon: 09 267 35 31

Email: info@sampol.be

Samenleving & Politiek wordt gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk Biotop papier.

sampol.be

Inhoud

EDITO

- Wordt Vooruit aantrekkelijk voor jongeren? · *Wim Vermeersch* 2
- Zien we de revival van de linkerzijde? · *Stefaan Walgrave, Jonas Lefevere* 4

INTERVIEW

- ‘De flinkse lijn is een vergissing’ · *Tarik Abou-Chadi* 10

- Hoe komen progressieve partijen in Nederland uit de stagnatie? · *Simon Otjes* 16

- Iedere halve graad telt · *Tine Hens* 18
- Een transitie op twee snelheden is ondoeltreffend en onrechtvaardig · *Josefine Vanhille* 24
- Springen de vakbonden op de kar van de groene industriële revolutie? · *Jeroen Fonteyn, Karel Pype* 30

- Samen tegen Macron: het Nupes-programma · *Frederik Dhondt* 34

- Hervorm de kaduke wet van '96 · *Lars Vande Keybus* 36
- Pleidooi voor overwinstbelastingen · *Wouter Lips* 42

- De Duitse ommezwaai · *Tom Sauer* 48

- Zeg nooit neoliberal tegen een neoliberal · *Jurgen Masure* 50
- IQ + inspanning = verdienste? · *Steven Debbaut, Judith Perneel* 55

EMILE ZOLA PRIJS 2022

- The men who sold the world · *Daan De Zutter* 62
- Jeugdliteratuur als spiegel en venster · *Hadjira Hussain Khan* 67
- Hoe je met dirty talk revolutionair kan zijn · *Nina Poels* 71

BOEKEN

- Gramsci lezen / Vlaanderen, ontwaak! (Eric Corijn) · *Vincent Scheltiens* 76
- Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden (Wim Van Lancker, Adeline Otto) · *Stijn Oosterlynck* 79
- De essentiële economie (David Bassens, Sarah De Boeck) · *Dirk Holemans* 82
- Fuck de media, red de pers (Guido Van Liefferinge) · *Jurgen Masure* 85

TOT SLOT

- Wie is het sympathiekst? · *Geert Mareels* 88
-

Wordt Vooruit aantrekkelijk voor jongeren?

De poging van Conner Rousseau om een jonger, minder politiek geëngageerd electoraat aan te spreken verdient (meer) respect.

WIM VERMEERSCH · Hoofdredacteur Samenleving & Politiek

4%. Dat is het percentage dat sp.a behaalde bij de leeftijdsgroep 18-24 jaar in de verkiezingen van 2019, volgens post-electoraal onderzoek van Kantar. Ook een jaar eerder, bij de lokale verkiezingen van 2018, trokken PVDA en Groen het hoogste percentage jonge, linkse kiezers aan. De analyse dat een sociaaldemocratische partij een ouder kiespubliek aantrekt, is niet nieuw. Ze is ook niet louter Vlaams. Bij de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen in 2021 haalde PvdA slechts drie zetels binnen bij de leeftijdsgroep 18-24 jaar en zes zetels bij de leeftijdsgroep 25-34 jaar. In Duitsland won SPD vorig jaar de verkiezingen vooral bij 70-plussers, maar was er wel verlies bij kiezers jonger dan 35 jaar. En in Frankrijk stemde zo'n 35% van de jongeren tussen 18 en 24 jaar in de presidentsverkiezingen op Jean-Luc Mélenchon en was er van PS zelfs geen spoor in de exit polls voor die leeftijdscategorie.

Er zijn al veel analyses neergepend over de neergang van de sociaaldemocratische

massapartij. In *The New Statesman* (21/5/2021) voegt de Britse opiniemaker Paul Mason daar nog een laag aan toe: die neergang, zo lezen we bij hem, is te wijten aan het verlies van stemmen bij de 'afgehaakten' én bij de 'niet-aangehaakten'. Met de 'afgehaakten' bedoelt hij de laaggeschoolde kiezers met meer autoritaire standpunten rond migratie en integratie die overliepen naar extreemrechts. Maar ook de 'niet-aangehaakten' vinden hun weg niet naar de sociaaldemocratie. Jongeren, dus, die zich vrij op de electorale markt begeven zonder traditionele sociaaldemocratische banden.

De communicatie van Conner Rousseau is bij uitstek gericht op die jongeren. Vandaag worden ze op Facebook gebombardeerd door advertenties van Vlaams Belang. Daarmee koopt ze bij die groep uiteraard geen verkiezingsoverwinning, maar wel geloofwaardigheid. Jongeren krijgen enkel een salonfähige en opgekuiste versie van Tom Van Grieken te

zien. In dat gevecht mengt Vooruit zich nu. Daarbij doet ze geen beroep op de merknaam van de beweging, maar vooral op de persoonlijkheid van de voorzitter. Ook *The Big Shift* moet een ‘hip startup sfeertje’ uitstralen’. De focus bij het participatietraject van Vooruit ligt dermate op jonge leden en niet-leden, dat er zelfs enig gemor is bij oudere partijleden. Maar de inspanningen lijken vruchten af te werpen. Vooruit heeft de wind in de zeilen, en zo ook bij jongeren. Uit de peiling van *De Standaard*/VRT van 2021 blijkt dat Vooruit nu 14% zou halen bij de leeftijdsgroep 18-24 jaar. Dit percentage is zeer te nuanceren gezien het lage aantal respondenten voor die leeftijdsgroep in die peiling, maar toch ook beduidend meer dan de 4% die sp.a haalde bij die leeftijdsgroep in de verkiezingen in 2019. Uit de recente peiling De Stemming blijkt ook dat bij ‘de Grote Vier’ (Bart De Wever, Alexander De Croo, Conner Rousseau en Tom Van Grieken) ‘oudere kiezers, in vergelijking met jongere kiezers, significant minder verwezen naar Conner Rousseau als politicus die hen het best vertegenwoordigt’. En vanuit de studiedienst van Vooruit valt te horen dat het vandaag bij schooldebatten in de stemintenties een pak hoger scoort dan sp.a in de aanloop naar de verkiezingen van 2019.

Vooruit zit dus ook bij jongeren in de lift. Dat is bijzonder omdat ze, volgens diezelfde peiling De Stemming, ‘eigenaar’ is van 4 thema’s – ‘Gezondheidszorg’, ‘Werkgelegenheid’, ‘Pensioenen’ en ‘Sociale Zekerheid’ – waarvan je niet direct zou denken dat jongeren daar buitensporig van wakker liggen. Enter dus de sociale mediastrategie van Conner Rousseau. Het valt op hoe hij daarbij beducht is om al te politieke berichten te posten, wellicht gezien de grote anti-politieke sentimenten bij veel jongeren. Conner Rousseau kiest er op zijn Instagram voor om slechts af en

toe een politieke boodschap los te laten op een grote schare, wellicht weinig politiek geëngageerde jongeren. Er passeren veel posts over konijnen en Nonkels, zelden ideologische berichten. En daar wordt meewarig over gedaan in linkse kringen. Maar soms verrast Conner Rousseau. Zo was er onlangs een story op zijn Instagram met een tiental eerder tenenkrullende influencer-achtige berichten, gevolgd door 1 bericht met de boodschap ‘In meer gelijke samenlevingen is er meer welvaart’. Een instagramisering van de boodschap van Richard Wilkinson en Kate Pickett in hun baanbrekende boek *De waterpas. Waarom gelijkheid beter is voor iedereen* (2009) als het ware. De poging van Conner Rousseau om een jonger, minder politiek geëngageerd electoraat aan te spreken, en zelfs om in dat segment het gevecht met Vlaams Belang aan te gaan, verdient (meer) respect.

Er is echter een disclaimer. Ga je met deze poging ook de hoogopgeleide, progressieve jongeren binnenhalen, voor wie vandaag vooral Groen en PVDA aantrekkelijk zijn? Als de analyse van Stefan Walgrave en Jonas Lefevere in de peiling De Stemming klopt – namelijk dat Vooruit vandaag een linkse koers vaart op de sociaaleconomische as en een meer centrum of rechtse koers op de culturele as, om daarmee een grotere groep potentiële kiezers aan te spreken – stelt zich een probleem bij het binnenhalen van precies die hoogopgeleide, progressieve jongeren. Zo spraken de Jongsocialisten zich fel uit tegen de woorden van Conner Rousseau over Molenbeek. Vooruit zou een beweging moeten zijn waar zowel laaggeschoolde ouderen, de ‘af-gehaakten’, alsook woke jongeren, de ‘niet-aangehaakten’, hun gading vinden. Als dat zou lukken, dan zien we echt de verrijzenis van een sterke centrumlinkse partij in Vlaanderen.

Zien we de *revival* van de linkerzijde?

LESSEN UIT DE STEMMING 2022

STEFAN WALGRAVE · Professor politieke wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen
JONAS LEFEVERE · Onderzoekspoliticoloog Politieke Communicatie aan de Brussels School of Governance (Vrije Universiteit Brussel)

Een eventuele verdere afkalving van de centrumpartijen zou de relatieve grootte van de linkse partijen kunnen doen stijgen.

Wat valt er te leren uit De Stemming 2022 voor de linkse partijen in Vlaanderen? Heel wat, vinden wij, met dien verstande dat De Stemming geen bevraging van partijen inhoudt maar wel van hun kiezers. In de berichtgeving werd vaak over de positionering van partijen zelf gesproken, hoewel De Stemming enkel kiezers bevroeg. Er kunnen dus stricto sensu geen uitspraken over de positie van partijen zelf worden gedaan. Voor de positionering van de partijen zelf is het wachten tot De Stemtest van 2024, waarvoor partijen wel zelf rechtstreeks bevroegd worden. Maar in afwachting zien we toch al enkele grote manoeuvres die zich onder de waterlijn aan het afspelen zijn. We vatten die graag in een drietal stellingen samen. Noteer dat we in deze bijdrage alleen PVDA, Vooruit en Groen als linkse partijen beschouwen; maar ook Open VLD en delen van CD&V bedienen in belangrijke mate een electoraat dat linkse posities inneemt.

STELLING 1

WE ZIEN EEN BESCHIEDEN REVIVAL VAN DE LINKERZIJDE

Als je de peilingsresultaten doorheen de tijd bekijkt, zie je nu een bescheiden revival van de linkerzijde. Vooruit blijft gestaag groeien (in elke De Stemming

sinds 2019), hetzelfde geldt eigenlijk ook voor PVDA, terwijl Groen niet beweegt. Hoewel er kritiek kwam op de methodologie van De Stemming, dient wel gezegd dat de methode van De Stemming – die sinds de verkiezingen ongewijzigd bleef – een duidelijke trend laat zien. Het Vlaamse partijlandschap was de laatste jaren sterk asymmetrisch, met veel sterkere partijen aan de rechterzijde (of het centrum) dan aan de linkerszijde. Het lijkt er op dat we naar een meer symmetrisch landschap aan het evolueren zijn met een wat groter links gewicht. Ten opzichte van 2019 gaan de drie linkse partijen samen er met 10% op (jawel) vooruit. Zoals Vlaams Belang al veel langer aan de rechterzijde een radicale zweeppartij vormde, zien we dat aan de linkerszijde nu ook gebeuren met PVDA die doorgroeit en haar positie consolideert. De toegenomen symmetrie blijkt ook uit het feit dat we aan de linkerszijde ook een dominante partij schijnen te krijgen (zoals N-VA al vele jaren aan de rechterzijde), met name Vooruit. Sinds de verkiezingen van 2019 zien we een gestage stijging van het relatieve gewicht van de partij. Door het leeglopen van het centrum, met name van Open VLD en CD&V, evolueren we dus naar een bipolair landschap. Noteer wel dat de schijnbare verschuiving naar links wellicht ook te maken heeft met het wijziging van de centrumpositie, de ankerplaats van waaruit we links en rechts definiëren. Wat nu als ‘centrum’ wordt beschouwd, is opgeschoven naar rechts – ook door wat soms de *‘right wing turn of mainstream parties’* wordt genoemd (Mudde, 2019, p. 28). Kijk bijvoorbeeld naar thema’s zoals migratie. Voorstellen die nu als centrum en mainstream worden beschouwd, werden een decennium geleden wellicht nog als uitgesproken rechts gezien.

STELLING 2

DAT DE LINKERZIJDE GROEIT, HEEFT WELLICHT TE MAKEN MET DE HERPOSITIONERING VAN VOORUIT

Dat de linkerszijde groeit, heeft wellicht te maken met de herpositionering van Vooruit. Vooreerst is er de stijgende populariteit van Conner Rousseau. Die kreeg de macht van zijn partij in onzekere tijden maar maakt zijn belofte helemaal waar. Maar misschien nog belangrijker is dat Vooruit ook inhoudelijk een andere koers lijkt te varen. De Vlaamse politiek – net zoals de politiek in vele westerse landen – wordt gestructureerd door twee links-rechts breuklijnen: de traditioneel sociaaleconomische breuklijn en de wat nieuwere sociaal-culturele breuklijn. De drie linkse partijen in Vlaanderen positioneerden zich tot voor kort alle drie links-links, dat wil zeggen zowel sociaaleconomisch als sociaal-cultureel links: wanneer we de partijen in 2019 (voor de Stemtest) vroegen om zich te positioneren op 20 sociaaleconomische en 20 sociaal-culturele stellingen en deze weergeven op een assenkruis, vielen de ‘linkse’ partijen allemaal in hetzelfde kwadrant (economisch én cultureel links), en de rechtse partijen in het ‘rechtse’ kwadrant (economisch én cultureel rechts). Maar er zijn heel wat kiezers die zich niet links-links (of rechts-rechts) voelen, maar wel links-rechts of rechts-links. Opvallend is dat die kiezers tot voor kort eigenlijk onbediend beleven, want de partijen boden ofwel een geheel links ofwel een geheel rechts pakket van standpunten aan. Het gevolg was dat die onbediende kiezers moesten kiezen (en verliezen): afhankelijk van welke thematiek – sociaaleconomisch of sociaal-cultureel – ze belangrijker vonden, kwamen ze bij een andere partij uit. Kiezers die sociaal-cultureel rechts zijn, maar economisch links, kwamen bij een rechtse partij uit als thema’s als

migratie voor hen belangrijk waren, en bij een linkse partij als ze meer belang hechtten aan thema's als economie en werkgelegenheid (Walgrave, Van Erkel, Jennart, Lefevere, & Baudewyns, 2020). Dat samenvallen van die twee dimensies gaat nu aan het schuiven. Sommige partijen laten de koppeling tussen de twee dimensies los en herpositioneren zich op één van de dimensies – de dimensie die ze het minst belangrijk achten en waar ze hun partij-identiteit niet aan ontleen. Op die secundaire dimensie kunnen ze ofwel volledig naar de andere kant bewegen, of – meer realistisch – nemen ze eerder een centrumpositie in.

De partij die dat als eerste succesvol deed, was Vlaams Belang. Uitgesproken rechts op de sociaal-culturele as, is de partij al

een tijdje bezig zich op de sociaaleconomische as naar het centrum te begeven, wat ook al uit de analyse van 2019 bleek: de partij was extreem gepositioneerd op de sociaal-culturele as, maar veel meer centrum op de economische dimensie. De partij volgde daarbij haar kiezers die het sociaaleconomische hart eerder links dragen.

Maar dat links-rechtse segment is ook de kiezersgroep waar Vooruit zijn blik op heeft laten vallen. Het is geen toeval dat Conner Rousseau Vlaams Belang aanvalt op sociaal economische thema's, zoals in zijn 1 mei toespraak: 'U zegt dat u voor de werkende klasse opkomt. Maar alles wat u doet en alles wat u stemt is tegen de werkende klasse'. Vooruit zet in op de claim dat Vlaams Belang sociaaleconomisch

© Geert De Rycke

helemaal geen linkse partij is. Conner Rousseau wil de geloofwaardigheid van Vlaams Belang als partij van herverdeling en als partij van de zwaksten onderuit halen: dat is immers de positie die Vooruit zelf beoogt. Op de sociaal-culturele as lijkt Vooruit zelf zich naar de rechterzijde (of tenminste het centrum) te begeven. Molenbeek is daarvan één indicator, maar bijvoorbeeld ook de eerdere standpuntwijziging wat betreft de lage-emissiezones in de steden.

Op sommige punten is het electoraat van CD&V, en zeker dat van Open VLD, nu sociaal-cultureel linkser dan dat van Vooruit.

Zeg wel, het 'lijkt' er op dat Vooruit zich herpositioneert: we hebben enkel data van 2019 waarin de partijen formeel een standpunt innemen op stellingen die we systematisch aan de twee dimensies kunnen koppelen. Het is wachten op de verkiezingen van 2024 vooraleer we een dergelijke vragenlijst opnieuw aan de partijen voorleggen. Dat gezegd zijnde, lijken de indicaties toch in de richting van een herpositionering te wijzen. Het valt ook af te wachten in welke mate de partij ervoor kiest om de sociaaleconomische, dan wel sociaal-culturele dimensie te benadrukken. De logische optie is dat de partij volop haar sociaaleconomische positie zal benadrukken en eigenlijk niet te veel aandacht geeft aan de sociaal-culturele dimensie (maar juist genoeg om aan kiezers te signaleren dat ze qua migratie, bijvoorbeeld, niet links is).

Toch is het interessant dat de data van De Stemming 2022 die herpositionering ook bij de kiezers schijnbaar al wat laten zien. Op de sociaaleconomische as staat de Vooruit-kiezer pal aan de linkerszijde.

Op de sociaal-culturele as merk je dat Vooruit-kiezers eigenlijk centrumkiezers zijn: voor klimaat vroegen we bijvoorbeeld aan respondenten om zich op een schaal te plaatsen waarbij 0 aangeeft dat er 'te weinig' maatregelen tegen klimaatopwarming worden genomen, en 10 dat er 'te veel' maatregelen worden genomen. Het electoraat van Vooruit scoorde in onze steekproef 4,0, tegenover 2,5 voor Groen, 3,8 voor PVDA, 4,0 voor CD&V en 4,1 voor Open VLD. Alvast voor dat thema staan de kiezers van de partij dus dicht bij het centrum dan bij het uitgesproken linkse standpunt van de gemiddelde Groen-kiezer. Een soortgelijke meting inzake migratie: op een schaal van 0 (minder streng zijn voor migratie) tot 10 (strenger zijn voor migratie) staat de gemiddelde

Vooruit kiezer in de steekproef op 6,2, tegenover 5,0 voor Groen, 5,7 voor PVDA en 6,0 voor zowel Open VLD en CD&V kiezers. Dus ook hier staat de Vooruit-kiezer op deze dimensie relatief gezien rechtser dan zowel de PVDA- als de Groen-kiezer. Op sommige punten is het electoraat van CD&V, en zeker dat van Open VLD, nu sociaal-cultureel linkser dan dat van Vooruit.

Geheel terzijde, zien we dat ook partijen die traditioneel tot het centrum of tot de rechterzijde behoren dezelfde oefening maken, of gedwongen zijn die te maken. Ook zij laten de koppeling tussen de twee breuklijnen los, waarbij je ofwel helemaal links of helemaal rechts bent. De nieuwe CD&V zal volgens Sammy Mahdi ook in dezelfde vijver van Vooruit en Vlaams Belang vissen, sociaaleconomisch links gecombineerd met sociaal-cultureel eerder rechts. En Open VLD maakt mogelijk de geheel omgekeerde beweging en wordt een partij die sociaaleconomisch rechts blijft maar sociaal-cultureel naar links opschuift, zelf zullen ze dat 'progressief'

noemen. Wie weet blijven er binnenkort in Vlaanderen maar twee partijen over die op beide dimensies helemaal links of helemaal rechts zijn, en dat zijn Groen en N-VA. Zij vormen de polen van het Vlaamse partijlandschap en zijn in alles elkaars tegengestelden. Noteer dat ook PVDA, net zoals Groen, links-links is maar, zo blijkt uit De Stemming, die kiezers zijn bijzonder sterk gefocust op het sociaaleconomische en herverdeling waardoor de sociaal-culturele linksheid geen grote rol speelt. Ook is PVDA op de sociaaleconomische as gewoon meer radicaal-links dan Vooruit en Groen, wat de partij een eigen positie geeft.

Wij hebben de indruk dat Groen- en Vooruit-kiezers stilaan een ander profiel krijgen.

Die grote manoeuvres waarbij veel partijen een nieuwe plaats zoeken en zich in een kiezerssegment proberen in te nestelen, zorgt er voor dat de drie linkse partijen zich beter dan vroeger van elkaar weten te onderscheiden. Natuurlijk zijn veel kiezers van één van de drie linkse partijen nog steeds gecharmeerd door de twee andere, maar wij hebben de indruk dat de afstand tussen de electoraten groeit en dat, bijvoorbeeld, Groen- en Vooruit-kiezers stilaan een ander profiel krijgen, overeenstemmend met de andere positie van hun partij. Die nieuwe positionering zou wel eens de oorzaak kunnen zijn van het eerste punt dat we maakten, met name dat alle linkse partijen samen een groter deel van de kiezersmarkt voor zich te lijken kunnen winnen. Vraag is of die evolutie naar meer complementaire, in plaats van competitieve, linkse partijen zich naar de verkiezingen van 2024 zal doorzetten.

Als Vooruit verder zou doorgroeien, zal dat dan toch niet ten koste van Groen en/of PVDA beginnen gaan?

STELLING 3
DE GROTE KIEZERSVERSCHUIVINGEN
ZIJN NOG NIET TEN EINDE

Drie jaar na de verkiezingen hebben volgens De Stemming al 23% van de kiezers hun kar gekeerd; die kiezers hebben anno 2022 een andere partijvoorkeur dan in 2019. Dat is en blijft een schatting, maar het zijn geen ongekend hoge percentages. Tijdens de vorige verkiezingen in 2014 en 2019 wisselden veel meer dan 23% van de kiezers van partij, in 2014 was dat zelfs 43%. We mogen er dus van uit gaan dat er tussen nu en de verkiezingen van 2024 nog heel wat meer kiezers hun partij van 2019 de rug zullen toe keren. De grote manoeuvres zijn dus nog niet ten einde, want er zijn (groveweg) nog twee jaar te gaan. Groei en krimp van partijen zijn geen instant-fenomenen, ze gaan doorgaans langzaam en stapsgewijs. De achteruitgang van CD&V en opkomst van Vooruit sinds 2019 ging langzaam en geleidelijk. Het gaat om structurele verschuivingen, zeker als ze worden veroorzaakt door partijen die zich herpositioneren, en het neemt zijn tijd voor die zich ten volle manifesteren (al is het maar dat kiezers de nieuwe positie moeten opmerken).

We kunnen de verschuivingen tussen 2019 en 2022 die we in De Stemming registreerden niet zomaar doortrekken naar 2024, naast de structurele elementen zijn er gewoonweg te veel conjuncturele elementen die een rol spelen: welke thema's domineren de campagne van 2024? Welke (on)populaire boegbeelden heeft de partij? De afgelopen coronajaren hebben getoond dat de politieke agenda plots sterk kan schuiven, en dat dit ook samenhangt

met de zichtbaarheid en populariteit van politici.

Wat we wel vaststellen, is dat er in onze steekproef bij de overblijvende electoraten van de twee centrumpartijen CD&V en Open VLD nog veel relatief linkse kiezers zitten. Je zou kunnen zeggen dat N-VA er goed in geslaagd is om de laatste jaren de rechterzijde van die twee partijen over te nemen. Grote delen van wat overblijft, definieert zich eerder als links, onderhoudt eerder linkse standpunten en is bezig met linkse thema's. Dus een eventuele verdere afkalving van de centrumpartijen – absoluut geen zekerheid! – zou de relatieve grootte van de linkse partijen kunnen doen stijgen.

REFERENTIES

- Mudde, C. (2019). The 2019 EU Elections: Moving the Center. *Journal of Democracy*, 30(4), 20-34. Johns Hopkins University Press.
- Walgrave, S., Van Erkel, P. F. a., Jennart, I., Lefevere, J., & Baudewyns, P. (2020). How Issue Salience Pushes Voters to the Left or to the Right. *Politics of the Low Countries*, 2(3), 320-353.

Interview

Tarik Abou-Chadi: ‘De flinkse lijn is een vergissing’

Tekst: **WIM VERMEERSCH**

Tarik Abou-Chadi is zowat de belangrijkste kenner van sociaaldemocratische partijen in Europa. Hij gelooft niet in de ‘flinkse’ lijn voor sociaaldemocraten. “Een groeiend deel van de arbeidersklasse vandaag is vrouwelijk, heeft een migratieachtergrond en net progressieve standpunten rond kwesties als LGBT-rechten en immigratie.”

Tarik Abou-Chadi is een Duitse politcoloog en socioloog uit Beieren. Sinds oktober 2021 is hij professor Europese Politiek aan Nuffield College, Universiteit van Oxford. Eerder was hij actief aan de Humboldtuniversiteit van Berlijn, de ULB in Brussel, de UvA in Amsterdam en de Universiteit van Zürich. Onlangs schreef hij, samen met Cas Mudde en Reto Mitteregger, voor de Friedrich-Ebert-Stiftung één van de belangrijkste werken van de voorbije jaren over de sociaaldemocratie: *‘Left Behind by the Working Class? Social Democracy’s Electoral Crisis and the Rise of the Radical Right’*. Daarin ontkrachten de auteurs de mythe dat extreemrechts de nieuwe thuishaven is van voormalige sociaaldemocratische kiezers. Ze stellen dat sociaaldemocratische partijen veel meer kiezers uit de hoogopgeleide middenklasse hebben verloren aan groene en centrumrechtse partijen dan laagopgeleide kiezers uit de arbeidersklasse aan extreemrechtse partijen. En dat een ‘flinkse’ lijn inzake migratie en integratie dus niet de juiste koers is om opnieuw te groeien.

Als we hem de belangrijkste kenner van sociaaldemocratische partijen in Europa noemen, lacht hij verleggen aan de andere

kant van het scherm. “Zo word ik wel eens genoemd, maar mijn onderzoek was onmogelijk zonder een team van fantastische collega’s.” Tarik Abou-Chadi is de ideale persoon voor een gesprek over de neergang van de sociaaldemocratische massapartij in Europa. “Daar is niet één verklaring voor,” steekt hij van wal. “Elk land is anders. Je kan het parcours van PS in Frankrijk moeilijk vergelijken met dat van SPD in Duitsland. Maar de sociostructurele verandering van de samenleving is wel een rode draad. Instituten, zoals de kerk of de vakbonden die kiezers aan partijen bonden, verloren aan belang. Typische arbeidersbuurten of -vriendenkringen bestaan niet meer. Mensen staan steeds vrijer in de

electorale markt, wat ruimte heeft gegeven aan nieuwe politieke actoren.”

De doelstelling van sociaaldemocratische partijen was altijd om de arbeidersklasse en de middenklasse te verenigen in één gezamenlijk politiek project. Is er nog toekomst voor zo’n alliantie?

“Ik vergelijk de massapartijen van vroeger, zoals de christendemocratische en de sociaaldemocratische, met de grote warenhuizen van de jaren 1950 en 1960 waar iedereen zijn gading kon vinden. Maar net zoals de warenhuizen van toen verloren ook sociaaldemocratische partijen veel

aantrekkingskracht. Mensen gaan nu shoppen bij meer gespecialiseerde boetieks of websites. Net zoals ze nu politiek worden aangesproken door nichepartijen met een meer geraffineerde boodschap.”

Kunnen we überhaupt nog spreken van een arbeidersklasse?

“Ze is alleszins een pak kleiner dan een aantal decennia geleden. Ze heeft ook een andere samenstelling. Vandaag zien we een groeiend precariaat, dat vaak in de dienstensector werkt, met minder traditionele banden met vakbonden en sociaaldemocratische partijen. Aan de andere kant heb je de steeds grotere groep hooggeschoolden, vaak werkzaam in de kenniseconomie. Sommigen verdienen genoeg om in dure grootsteden te wonen, anderen moeten knokken om rond te komen. Zonder de steun van de ouders kunnen ze onmogelijk ooit een appartement of een huis kopen.”

Universitaire scholing is geen garantie meer op verheffing?

“Voor hen is de sociale lift stuk. Men spreekt vaak over de achterblijvers in de verpauperde industriële regio's, maar veel minder over de preciaire hooggeschoolden in de peperdure steden. Denk aan een verpleegkundige of een sociaal werker. Een diploma hebben betekent vandaag niet meer automatisch dat je tot de betere middenklasse of de elite behoort.”

De neergang van de sociaaldemocratische massapartij wordt vaak gekaderd in het verlies van de arbeidersklasse aan extreemrechts. Akkoord?

“Dat is een hardnekkige misvatting. Ons onderzoek toont aan dat sociaaldemocratische partijen in West-Europa vooral kiezers verloren aan groene en

centrumrechtse partijen. Het verlies van de witte arbeidersklasse is niet de drijvende kracht achter de electorale neergang van sociaaldemocratische partijen.”

Hoe komt het dat sociaaldemocratische politici daar zo sterk in geloven?

“Ik noem het een vorm van ‘progressieve schuld’. De idee dat wij ‘als kosmopolieten onze progressiviteit door de strot van die arme arbeidersklasse duwen’. Een groeiend deel van de arbeidersklasse vandaag is echter vrouwelijk, heeft een migratieachtergrond en net progressieve standpunten rond kwesties als LGBT-rechten en immigratie. Veel sociaaldemocratische leiders hebben helaas nog steeds het beeld van de witte, mannelijke arbeider in de fabriek of zelfs in de mijn, met autoritaire en nationalistische overtuigingen. Het is belangrijk om de nieuwe sociologische realiteit goed te begrijpen. Anders baseer je je politieke koers op verkeerde aannames.”

In een recente peiling in België, De Stemming, stellen Stefaan Walgrave en Jonas Lefevre dat er grote electorale ruimte is voor kiezers die op economisch vlak links zijn, maar op cultureel vlak centrumrechts of rechts. Klopt dat dan niet?

“Je moet altijd opletten met wat uit peilingen komt. Daar starten vaak de misvattingen. Uit een peiling kan zeker blijken dat er een grote groep kiezers bestaat die meer links zit op het vlak van herverdeling en meer rechts op het vlak van immigratie. Maar de vraag die je moet beantwoorden, is: zouden die kiezers ooit overwegen om voor sociaaldemocraten te stemmen? En, als ze dat zouden overwegen, op basis van welke attitudes baseren ze dan daadwerkelijk hun stem? Je kan veel breuklijnen distilleren – Wat is je

lievelingskleur? Wat is je lievelingshuisdier? – maar dat betekent niet dat je op basis van één van deze twee breuklijnen zal stemmen. Ons onderzoek is duidelijk: als kiezers anti-immigratie attitudes hebben, en op basis daarvan stemmen, stemmen ze voor extreemrechtse partijen, en niet voor sociaaldemocratische partijen. Waarom zouden sociaaldemocraten hen nu moeten terughalen met een ‘flinks’ verhaal? De ‘flinkse’ lijn is een vergissing.”

Wat moet dan wel het verhaal zijn van sociaaldemocraten?

“Ons onderzoek leert dat laaggeschoolde kiezers met linkse attitudes op economisch vlak en meer rechtse attitudes op cultureel vlak, hun stemgedrag in de eerste plaats baseren op hun economische positie. Sociaaldemocratische partijen kunnen hen wel degelijk bereiken met een traditioneel links economisch verhaal, zelfs als die kiezers op cultureel vlak meer autoritaire standpunten hebben. Maar daarnaast hebben sociaaldemocratische partijen nog een ander segment kiezers, namelijk de meer hoogopgeleide kiezer met progressieve standpunten op cultureel vlak. Zij zijn wél veel meer geneigd om hun stemgedrag te laten bepalen door die culturele kwesties. Hen ben je kwijt met een ‘flinkse’ lijn.”

Wat is dan de meest succesvolle electorale alliantie voor sociaaldemocraten?

“Een koers met linkse standpunten op economische kwesties, en met progressieve tot centrum standpunten op culturele kwesties. Dat is de enige combinatie die op lange termijn voor sociaaldemocraten kan werken.”

Hoe verklaart u dan de succesvolle ‘Deense lijn’? In 2019 won Mette Frederiksen de verkiezingen met een ‘flinks’ verhaal over migratie en integratie.

“De disclaimer bij mijn verhaal is altijd: ik kan de Deense verkiezingen niet uitleggen. Denemarken is een *freak* in de Europese onderzoeken. Elk land is anders. We kunnen de ‘Deense lijn’ niet zomaar elders toepassen. Ook moeten we blijven herhalen dat de Deense sociaaldemocraten niet wonnen in 2019. Er was eerder sprake van een draaideureffect waarbij de stemmen die ze wonnen van rechtse partijen, verloren gingen aan linkse partijen. Vraag is hoe duurzaam dat is. Andere linkse en sociaalliberale partijen kunnen gaan lopen met het hoogopgeleide deel van de sociaaldemocratische kiezers. Dat zagen we al bij de lokale verkiezingen in Kopenhagen van vorig jaar. Voor de eerste keer in 100 jaar was de sociaaldemocratische partij er niet de grootste.”

Nog een vaststelling: sociaaldemocraten spreken een voornamelijk ouder electoraat aan.

“In Duitsland won Olaf Scholz vooral bij 70-plussers en verloor hij bij kiezers jonger dan 35 jaar. Oudere kiezers zijn een stabiele electorale basis: ze zijn minder volatiel en dagen tenminste op bij de stembusgang. Maar ze leven niet eeuwig natuurlijk. Als jonge kiezers de sociaaldemocratie de rug toekeren omwille van haar ‘flinkse’ standpunten, en electorale banden opbouwen met andere linkse en groene partijen, ziet de toekomst voor sociaaldemocraten er niet goed uit.”

In Duitsland kwam de winst van SPD vorig jaar nochtans niet uit linkse en groene hoek, maar liepen 1,3 miljoen kiezers over van CDU naar SPD.

“Het waren bijzondere verkiezingen, zonder veel politieke strijd. Enkel Covid was een thema, en daarrond stonden de meeste partijen, behalve AfD, min of

meer op dezelfde lijn. De verkiezingen draaiden vooral rond de opvolging van de dominante figuur Angela Merkel. Voor de eerste keer sinds ik mocht gaan stemmen, stond ze niet op de lijst (*lacht*).

In het begin leken de groenen de voornaamste uitdager op links. SPD kon dit omdraaien. Olaf Scholz was een geloofwaardig bestuurder, als voormalig burgemeester van Hamburg en minister van Financiën. Maar SPD had ook het meest linkse programma in decennia. De partij had eerder al definitief afscheid genomen van de weg van New Labour. Zonder dat proces van partijvernieuwing, had Olaf Scholz nooit zo'n goede campagne kunnen voeren. Met een partij-eenheid die we niet meer hadden gezien sinds de verkiezingen van 1998."

De verkeerslichtcoalitie Scholz I is zes maanden bezig. Wat is uw analyse?

"Dat is vooralsnog moeilijk om te zeggen. Covid en Oekraïne beheersten alles. Maar in het coalitie-akkoord is er alvast een breuk op het vlak van sociaal beleid, LGBT-rechten, burgerschap en immigratie. SPD, Groenen en FDP zitten duidelijk op dezelfde lijn. De afwezigheid van CDU-CSU is daar de grote verandering. Wel opvallend is de immense populariteit van de groene minister van Economische Zaken en Klimaatbestrijding, Robert Habeck, en de groene minister van Buitenlandse Zaken, Annalena Baerbock. Als de groenen hun imago van competent leiderschap kunnen vasthouden, krijgen we wellicht een hevige strijd tussen SPD en Groenen bij de volgende verkiezingen."

Er zijn de voorbije jaren veel overlijdensberichten geschreven over de sociaaldemocratie...

"(onderbreekt) Niet in het minst door mezelf (*lacht*)."

Maar was 2021 ook niet het jaar van de remontada voor sociaaldemocratie? Scandinavië en het Iberisch schiereiland kleurden eerder al helemaal rood. En in 2021 won SPD de verkiezingen in Duitsland en kregen we centrumlinkse burgemeesters in de meeste Italiaanse steden. Is het beeld van een sociaaldemocratie in crisis nog wel terecht?

"Dat hangt af van uw referentiepunt. Het stemaandeel van sociaaldemocraten is een pak lager dan 20 jaar geleden. Maar je kan ook zeggen: winnen is regeren. Als regeren de doelstelling is – en ik denk dat dat de doelstelling moet zijn voor sociaaldemocraten – dan deden ze het goed in de voorbije jaren.

Dit gezegd zijnde, door de sociostructurele veranderingen zitten sociaaldemocratische partijen in een slechtere situatie dan 20 jaar geleden. In veel landen is een geloofwaardige uitdager op links opgestaan. Eens je de rol van absolute leider op links verliest, wordt het moeilijk. Sociaaldemocraten worden gezien als een beleidspartij of als het voornaamste alternatief voor de andere beleidspartijen. Ze worden niet zozeer geassocieerd met ideologie, maar met verantwoordelijk bestuur. Als je dat verliest en voorbij een omslagpunt komt, is het moeilijk om terug te komen als partij. Ik ken alleszins geen voorbeeld waar het is gebeurd."

De Nederlandse PvdA misschien? Die was bij de Europese verkiezingen in 2019 plots weer de grootste.

"Dat had vooral te maken met de ultrasterke kandidaat, Frans Timmermans, die ook Spitzenkandidaat was voor de hele Europese S&D-groep. Hij duwde PvdA even weer kunstmatig omhoog. De Tweede Kamerverkiezingen in 2021 waren weer dramatisch slecht voor de partij."

En dus steken fusiegesprekken met GroenLinks de kop op.

“Ik snap dat. In het huidige gefragmenteerde politieke speelveld, moet je vechten om de grootste te zijn op links. Je moet een kandidaat-premier of -minister-president kunnen voordragen. Ook in Frankrijk trekt links nu met een gezamenlijk project naar de parlementsverkiezingen van juni.”

Absurd hoeveel fragmentering er in Frankrijk is, zeker gezien het systeem van verkiezingen in twee rondes.

“Het succes van Jean-Luc Mélenchon in de eerste ronde van de presidentsverkiezing toont één ding aan: hadden de groenen en socialisten vorige herfst overeengekomen samen te werken, dan was er wellicht een linkse kandidaat in de tweede ronde. Want de meeste Mélenchon-kiezers zijn geen Mélenchon-ideologen, maar kiezers die op het laatste moment besloten voor de enige volwaardige kandidaat op links te stemmen. Veel van hen stemden bij de Europese verkiezingen in 2019 nog voor de groenen, die toen een sterke score neerzetten.”

Voor de Franse PS ziet het er niet goed uit.

“Ik denk niet dat PS nog lang zal bestaan. In 2017 won Emmanuel Macron meer voormalige PS-kiezers, dan Benoît Hamon en Jean-Luc Mélenchon gecombineerd. Met Mélenchon win je die overgelopen Macron-kiezers niet terug. Nochtans vind je in La France Insoumise heel wat andere vertegenwoordigers van progressief links die niet het profiel hebben van een dinosaurus zoals Mélenchon.”

U werkt sinds kort in het Verenigd Koninkrijk. Een bijzonder politiek land, met Labour umechtig in de oppositie.

“Let wel, Labour leidt in de peilingen en deed het in de recente lokale verkiezingen goed. Maar natuurlijk kan je zeggen dat ze gezien de context beter moet doen. Zolang Labour verscheurd blijft, zal ze kiezers verliezen aan de Groenen en LibDems. Een partij in ruzie wint geen verkiezingen. Het ziet er niet naar uit dat dit snel zal veranderen. Ik was onlangs op een bijeenkomst naar aanleiding van ‘25 jaar New Labour’, waar David Miliband, Peter Mandelson en andere figuren van New Labour kwamen spreken. Dat was, zeg maar, een bijzondere ervaring. Er is nog steeds weinig zelfkritiek bij die strekking.”

Waar moeten we Keir Starmer ideologisch plaatsen? Als de anti-Corbyn?

“Hij zit meer in het centrum dan Jeremy Corbyn, maar is ook geen Blairite. Labour onder Starmer is nog altijd een pak linkser dan onder Tony Blair en Gordon Brown. Hij heeft vooral veel werk om de partij weer op één lijn te krijgen. SPD toont aan hoe belangrijk het is om een partij op orde te zetten in de aanloop naar verkiezingen. Ik merk dat ik nieuw ben in het Verenigd Koninkrijk. Keir Starmer lijkt me een goed politicus. De vraag is voor mij: zal hij goed besturen? Misschien is dat mijn Duits perspectief (*lacht*). Maar dit lijkt niet zo van belang. Hier gaat politiek meer over spektakel en duels.”

Hoe komen progressieve partijen in Nederland uit de stagnatie?

PvdA en GroenLinks staan voor belangrijke keuzes: trekken ze gezamenlijk op tegen VVD of houden ze vast aan hun eigen karakter?

SIMON OTJES · Universitair Docent Nederlandse Politiek, Universiteit Leiden

Progressief Nederland staat er al jaren slecht voor. Waar deze partijen in 2012 samen een Kamermeerderheid hadden, scoren zij sinds 2017 minder dan 70 zetels. Bovendien zijn zij versplinterd: in 2012 was PvdA nog goed voor de helft van de progressieve zetels. Sinds 2017 hebben ze er slechts 9. In 2021 wist D66 met de belofte van nieuw leiderschap veel progressieven aan zich te binden. Hoe kunnen Nederlandse progressieve partijen uit de stagnatie komen? Vooreerst, ik definieer progressieve partijen hier als partijen die de inkomensongelijkheid willen verminderen, klimaatverandering willen aanpakken en ook vóór 2022 meer vluchtelingen wilden toelaten. Hiertoe reken ik dan de sociaaldemocratische PvdA, GroenLinks, de links-populistische SP, het sociaalliberale D66, de diepgroene Partij voor de Dieren, de Christelijk-sociale ChristenUnie, het multiculturele DENK, het pro-Europese VOLT en het intersectioneel-feministische BIJ1.

Voor de vierde keer in tien jaar heeft PvdA nu een nieuwe leider gekozen. De vorige, Lilianne Ploumen, trad in april af. Hét wapenfeit van het jaar dat ze leider was, was de innige relatie met GroenLinks in de kabinetsformatie. De partijen lieten zich niet door rechts uit elkaar spelen. Maar het progressieve blok in bredere zin is wel uit elkaar gespeeld door rechts: D66 en ChristenUnie regeren nu met de rechts-liberale VVD en het christelijk-conservatieve CDA. Sindsdien staat D66 in peilingen op verlies. De samenwerking tussen GroenLinks en PvdA is alleszins controversieel: een groep leden heeft zich georganiseerd in de beweging 'RoodGroen' die zich uitspreekt voor een fusie. Ook voormalig PvdA-minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans, is voorstander van samenwerking. Zijn voormalige collega op Binnenlandse Zaken, Ronald Plasterk, is tegen. Uit de kritiek die sociaaldemocratische tegenstanders op linkse samenwerking leveren,

blijkt vaak een beperkte kennis van het eigen programma. De verschillen tussen de programma's zijn zo klein dat de makers van een kieswijzer in 2019 extra stellingen moesten toevoegen omdat er in geen van de 30 stellingen verschil was tussen de twee. Het grootste bezwaar dat Plasterk tegen GroenLinks heeft, is dat de partij tegen kernenergie is. Maar dat is PvdA ook. De verschillen tussen GroenLinks en PvdA zitten in de nadruk die ze leggen op politieke thema's: voor GroenLinks is klimaatverandering het grootste probleem, voor PvdA inkomensongelijkheid. Voor GroenLinkers is bereidheid waarmee PvdA in 2012 hun progressieve programma aan de kant zetten om in een bezuinigingskabinet te gaan zitten met VVD een groot bezwaar.

Nu Ploumen is vertrokken, ligt het initiatief voor progressieve samenwerking niet bij de nieuwe PvdA-Fractievoorzitter Tweede Kamer, Attje Kuiken, maar bij de partijvoorzitter, Esther-Mirjam Sent. Zij wil dat de partij in debat gaat over samenwerking en hoopt dit voor de verkiezingen van 2025 af te ronden. Dit kán eindigen in een fusie, maar Sent wil een zorgvuldige discussie voeren waarbij alle opties op tafel liggen. Op één punt heeft Sent gelijk: waar de media progressieve samenwerking altijd verenigen tot een fusie, zijn er meer opties. Een groep PvdA-leden wil juist met het oog op de Provinciale verkiezingen van volgend jaar (waarbij ook de samenstelling van de Senaat wordt bepaald) snel duidelijkheid. Zij stellen voor dat PvdA en GroenLinks één Senaatsfractie moeten vormen. Aangezien Rutte-IV geen meerderheid heeft in de Senaat zouden de twee hier een gezamenlijke vuist kunnen maken om het kabinet naar links te trekken. Parallel met de beslissing van het PvdA-congres heeft het GroenLinks-bestuur hier een ledenreferendum over uitgeschreven. In

opdracht van het PvdA-bestuur werkte een groep wetenschappers aan een bredere samenwerkingsagenda tussen PvdA en GroenLinks, waaronder een stembusakkoord, een schaduwkabinet en intensieve samenwerking van de scholingsinstituten, de jongerenorganisaties en de denktanks van de partijen. De weerstand tegen deze samenwerking komt met name van de mensen die het als een eerste stap richting een fusie zien. GroenLinks en PvdA spreken anno 2022 een ander electoraat aan: PvdA doet het goed onder oudere kiezers in het rurale Noorden, GroenLinks doet het goed onder jonge hogeropgeleide stedelingen. Een fusie ligt dus niet per sé voor de hand omdat de fusiepartij dan twee heel verschillende electoraten moet verenigen.

Er zijn ook redenen om vóór een fusie te kiezen. Zoals D66 in 2021 liet zien, kan een progressieve partij groot worden als ze een reële machtsclaim neerlegt. De enige manier waarop de progressieven uit hun electorale stagnatie kunnen komen, is door een realistisch machtsalternatief te bieden om zo het anti-Rutte sentiment te mobiliseren. Eén van de mensen die dat zou kunnen is Frans Timmermans die bij de Europese verkiezingen van 2019 PvdA plots de grootste maakte door in Europa de machtsvraag op tafel te leggen. Een fusie van GroenLinks en de PvdA kán een springplank vormen voor een progressief premierschap. Tegelijkertijd zien we nu bij D66 dat progressieve kiezers die op het laatste moment naar een partij overstappen, verleid door de machtsvraag, de partij ook rap ontevreden kunnen verlaten. Zo'n linkse fusiepartij kan één keer een electoraal succes worden, maar is daarna onderworpen aan de grillen van het electoraat. Bovendien: het voorbeeld van Timmermans laat juist zien dat PvdA ook zonder fusie de grootste kan worden. Wordt vervolgd in juni.

Iedere halve graad telt

TINE HENS · Journalist en auteur van 'Het is allemaal de schuld van de Chinezen' (epo, 2021)

We denken nogal makkelijk: 'Ach, een half graadje meer of minder. We passen ons wel aan.' Maar de wiskunde is gruwelijk simpel.

Met ieder vat olie dat we extra oppompen, verkleinen we de kans om de opwarming van de aarde tot 1,5 graad te beperken. Het betekent het einde van de koraalriffen en de dood van miljoenen mensen, vooral in streken die amper broeikasgasen uitstoten. 'Die 1,5 graad is een vorm van klimaatrechtvaardigheid'.

Na de publicatie van het derde deel van het zesde IPCC-rapport (Intergovernmental Panel on Climate Change) nam de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Antonio Guterres, geen blad voor de mond. Hij noemde het rapport een inventaris van menselijk leed en wees op de torenhoge verantwoordelijkheid van falende regeringen en het morele bankroet van de fossiele industrie. 'Investeren in nieuwe fossiel infrastructuur is morele en economische waanzin', zei hij. 'Klimaat-activisten worden soms afgeschilderd als gevaarlijke radicalen, maar de echt gevaarlijke radicalen zijn de landen die hun productie van fossiele brandstoffen doen stijgen.'

Onderzoek van de Britse krant *The Guardian* toonde aan dat alle olie en gas producerende landen plannen hebben om de komende jaren meer olie en gas op te pompen. Ook al druist dit in tegen de waarschuwingen van experts en wetenschappers die rapport na rapport berekenden dat om onder 1,5 graad opwarming te blijven, de helft van gekende olie- en gasreserves onder de grond moet blijven en 80% van de steenkoolvoorraad. Maar in een wereld waarin iedere bijko-

mende hoeveelheid broeikasgas meer schade veroorzaakt en zowel menselijk als niet-menselijk leven in gevaar brengt, blijven fossiele brandstoffen ongeziene geldmachines. Het Saoedische staatsbedrijf Saudi Aramco sloot het eerste kwartaal van 2022 af met een megawinst van 39,5 miljard dollar, een verhoging van 82% tegenover het vorige jaar. De oliegi-gant voerde de productie op tot 10,2 miljoen vaten olie per dag, en plant minstens tot september een gestage productiestijging. 'Onze verslaving aan fossiele brandstoffen betekent onze dood', zei Guterres ook.

In 2018 toonde een speciaal rapport van het IPCC aan dat om onder 1,5 graad te blijven, we de uitstoot globaal tegen 2030 moeten halveren en tot nul brengen in 2050.

Dat betekent niet dat als we die 1,5 graad overschrijden, de wereld reddeloos verloren is. Er zijn geen deadlines of magische grenzen. Het is wel zo dat met ieder deeltje CO₂ meer in de atmosfeer, met iedere fractie van een graad meer, grotere delen van de aarde minder bewoonbaar worden. '2 graden, 1,5 graad, het zijn allemaal menselijke constructies, gebaseerd op wetenschappelijke bevindingen', legt Katharine Hayhoe uit via Zoom. Ze is een Canadese klimaatwetenschapster die in Texas woont en van wie eind mei Hoop voor de aarde verscheen. 'Het zijn geen absolute grenswaarden. De wereld vergaat niet als we ze overschrijden. Hij verandert wel drastisch. Hoe meer CO₂, hoe meer opwarming, hoe groter het risico. En omgekeerd.'

Zelf onderzocht Hayhoe de impact van temperatuurstijgingen van 1,5, 2 en 3 graden op de maïsteelt in Iowa en de watervoorziening in haar eigen staat Texas. 'In het kort komt het erop neer dat we ons kunnen aanpassen aan 1,5 graad, dat 2 graden een uitdaging vormt en dat bij 3 graden niets nog hetzelfde is. Het is een

systeemveranderende temperatuurstoename. Objectief is er maar een veilige waarde. Dat is de temperatuur die we de voorbije tienduizenden jaren tijdens het Holoceen hadden.'

De cijfers zijn geen grenspalen. Ze zijn het resultaat van onderhandelingen. Tussen wat politiek haalbaar lijkt en wat aardwetenschappelijk noodzakelijk is. Tussen wat we bereid zijn op te geven en wat we willen redden. Het koraalrif legt daarbij de duimen tegenover de werkgelegenheid; driekwart van de insectensoorten offeren we op om het behoud van het menselijke welvaartsniveau te verzekeren.

ZELFMOORDPACT

'De hoeveelheid CO₂ (in ppm) stabiliseren in de atmosfeer om gevaarlijke menselijke inmenging in het klimaatstelsel te vermijden.'

Dat was het oorspronkelijke opzet van het allereerste, internationale verdrag over klimaatverandering. In 1992, op de Earth Summit in Rio de Janeiro onderschreven 197 landen deze ambitie zoals geformuleerd in de United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). Vijftig landen ratificeerden uiteindelijk het verdrag.

Maar wanneer is menselijke inmenging gevaarlijk?

Terwijl wetenschappers binnen het IPCC modellen van ijsverlies, zeespiegelstijging, toenemende droogte, hevigere orkanen en andere wijzigende weerspatronen zo nauwkeurig mogelijk probeerden te krijgen, deden regeringsleiders er zeventien jaar over om finaal een cijfer te kleven op wat men als gevaarlijke inmenging beschouwde.

2 graden. Op de klimaattop in Kopenhagen in 2009, COP15, schoven de Verenigde Staten en Europa dat cijfer als best denkbare compromis naar voor.

Landen uit het Globale Zuiden reageerden iets minder enthousiast. De Sudanese Lumumba Di-Aping was de hoofdonderhandelaar voor de G77, een coalitie van 134 ontwikkelingslanden. ‘We zijn gevraagd een zelfmoordpact te ondertekenen’, luidde zijn commentaar. ‘Het is bijzonder jammer’, voegde hij eraan toe, ‘dat we na vijfhonderd jaar interactie met het Westen nog steeds beschouwd worden als wegwerpmensen.’

Omdat onder ander de eilandstaten in de Stille Oceaan hun recht op leven opeisten, schoof de rode lijn in het Klimaatakkoord van Parijs op van 2 naar ‘ruim onder de 2 graden, met een voorkeur voor 1,5 graad.’ Voor de laag gelegen atols was het het verschil tussen blijven of onder de waterlijn verdwijnen. Verder was het zicht nog wat troebel op de glijdende gevarenzone tussen 2 graden en 1,5 graad. Het IPCC kreeg de opdracht alle beschikbare kennis te verzamelen in een overkoepelend, bijzonder rapport.

Bij de voorstelling van het 1,5 graden rapport in 2018 vatte de Franse klimaatwetenschapster en hoofdauteur Valerie

Masson-Delmotte de bevindingen in vier zinnen samen.

‘Iedere halve graad telt.

Ieder jaar telt.

Iedere actie telt.

Iedere keuze telt.’

In februari 2020 ontving Masson-Delmotte voor haar klimaatonderzoek, maar ook voor haar inspanningen om de wetenschap te ontleden en bij de mensen te brengen een eredoctoraat aan de Leuvense Universiteit. Ze gaf een lezing voor een overvolle zaal waarin ze de bevindingen uit het 1,5 graad rapport punt voor punt ontrafelde.

‘We hebben de neiging kleine schommelingen en getallen te minimaliseren. We denken nogal makkelijk: ‘Ach, een half graadje meer of minder. We passen ons wel aan.’ Dat is op veel manieren problematisch. Als je impliciet aanvaardt dat een opwarming van 2 graden niet al te dramatisch is, dan mis je niet alleen de kans om 1,7 graden na te streven, je ondermijnt ook iedere vorm van klimaatrechtvaardigheid. Arme landen betalen de prijs van onze laksheid. Daarom is het belangrijk te begrijpen waarover het gaat en wat het betekent om

schijnbaar kleine hoeveelheden broeikasgassen aan het klimaatstelsel toe te voegen', vertelde ze.

'Bij 1 graad extra houdt de atmosfeer 7,5% meer vocht vast.' Het gevolg ondervinden we nu al in een wereld die iets meer dan een graad is opgewarmd. Orkanen zijn heviger, droge periodes strekken zich over weken en maanden uit, bosbranden zetten de toendra in lichterlaaie, en als het regent, is dat met een soms desastreuze hevigheid. 'Met iedere halve graad neemt het aantal hete dagen scherp toe', ging ze verder.

Niet alleen rollen hittegolven bijna jaarlijks over ons heen, ze zijn ook dodelijk. In de statistieken van oversterfte in 2020 tekende zich tussen de twee duidelijke heuvels van Covid-19 in de lente en het najaar een opmerkelijke bult af in de zomer. Een hittegolf van twaalf dagen veroorzaakte vijftienhonderd extra doden. Terwijl we massaal binnenbleven om doden door Covid-19 te vermijden, leken we de mensen die de hitte niet overleefden te bekijken als onvermijdelijk. Ze kwamen alvast niet zo opvallend en veelvuldig in het nieuws. Net zoals nu. Al weken hikt de temperatuur in Pakistan en India tegen de vijftig graden aan. Mensen sterven omdat het te heet is voor hun lichamen om nog af te koelen.

OMSLAGPUNTEN

Tussen CO₂ en temperatuurstijging bestaat een berekenbare, lineaire relatie. 'Afhankelijk van de grootte van onze uitstoot, kruipen we trager of sneller langs de lijn van de temperatuurstijging omhoog', legt Wim Thiery uit, klimaatwetenschapper aan de VUB. 'Als we niets uitstoten, dan blijven we op hetzelfde punt hangen. Pas als we actief CO₂ uit de lucht halen, kunnen we langs diezelfde lijn dalen.'

Anders gezegd: de klimaatverandering die we in gang hebben gezet, kunnen we enkel afremmen door de uitstoot naar

nul te brengen. Willen we terug naar hoe het was, dan moeten we wat we in de atmosfeer gedumpt hebben ook weer opruimen.

'Minstens zo belangrijk', gaat Thiery verder. 'Is de ruimte onder de curve, de integraal. Dat is het koolstofbudget. Met de nodige wetenschappelijke onzekerheid kan je grofweg zeggen dat we globaal nog 420 miljard ton CO₂ kunnen uitstoten voor we de grens van 1,5 graad opwarming bereiken. Dat is tien keer de uitstoot van 2019.'

Globaal zitten we nu aan 1,1 graad opwarming. In bergstreken, boven land en in het Arctische gebied is het al meer. Als we de temperatuurstijging ongedaan willen maken, dan moeten we – zoals Thiery het formuleert – actief CO₂ uit de lucht halen. Door bossen opnieuw aan te planten of te laten opschieten, door veen- en moerasgebieden niet langer droog te leggen of door afzuiginstallaties te bouwen?

'Dat zijn de principes, ja', knikt Thiery. 'Opwarming is in theorie omkeerbaar. De gevolgen ervan zijn dat niet altijd. Neem bijvoorbeeld het fictieve scenario waarin het ons lukt die CO₂ massaal uit de lucht te halen, dan schakelen we ook de hittegolven, extreme regenval en hevigere orkanen terug. Maar een diersoort die uitsterft is voor altijd verdwenen. Een koraalrif dat verbleekt en verkrumelt is voorgoed weg. De ijskap van Groenland die smelt, zal pas aangroeien als er een nieuwe ijstijd aanbreekt.'

'Op papier kan je allerlei pistes verzinnen. Een erg populaire is die van de 'overshooting'. We warmen een beetje meer op dan 1,5 en brengen daarna de temperatuur weer omlaag. Dat is een luchtkasteel. Denken dat je het klimaat wel even kan regelen of beheersen. Er bestaat onderzoek over, zelden reflecteren ze de hele complexiteit en fijngevoeligheid van het systeem. Uiteindelijk dienen die

gedachte-experimenten slechts een doel: ze wekken de indruk dat we nog wat kunnen wachten.’ Hij glimlacht. ‘Ze zijn dus populair.’

Maar niet zonder risico. Onder de grafieken en curves in klimaatrapporten sluimeren als ontembare, moeilijk voorspelbare, maar dodelijke beesten de tipping points, de omslagpunten en de bijbehorende feedback loops, terugkoppelingen die elkaars effect versterken. Zo’n omslagpunt duw je niet zo maar even terug naar waar het zich bevond.

Wanneer is het exact te warm voor de Groenlandse ijskap? Hoe warm moet het oceaanwater zijn om de sokkel van zee-ijs uit te hollen waarop de punt van de tong van de gletsjers op Antarctica rust? Bij welke temperatuur is de verzuring van de oceanen dodelijk? Wanneer zet de verdroging van de regenwouden in? Wat is er nodig om de permafrost te ontdooien en wat is het effect van het methaan dat daarbij ontsnapt?

Er zijn natuurlijk prognoses en veronderstellingen. ‘Men gaat ervan uit dat het ijs op Groenland voorgoed verloren is bij een opwarming van 2 graden. Maar het kan evengoed sneller gaan. Opnieuw: het is in ieders belang die omslagpunten te vermijden, want eens een ecosysteem kantelt, zet je een kettingreactie van gevolgen in gang die van de Aarde een heel andere, meer levensbedreigende plek maken.’

ZES GRADEN

Iedere graad telt. Ook omdat de stijging van de impact van iedere fractie van een opwarming niet lineair is. ‘Het verschil in destructie wordt disproportioneel groter bij iedere temperatuurstijging’, verduidelijkt Thiery. ‘De halve graad opwarming van 1,5 naar 2 drijft de intensiteit van stormen, orkanen, neerslagpatronen,

overstromingen en risico’s op hittegolven meer op dan de halve graad tussen 1 en 1,5. Hoe warmer, hoe vernietigender.’

In *Zes graden* brengt de Britse journalist en klimaatactivist Mark Lynas zo nauwkeurig mogelijk de hyperbool van de impact in kaart. Graad per graad schetst hij wat dit voor de wereld betekent. In 2008 publiceerde hij een eerste versie van het boek; in 2020 gaf hij een bijgewerkte versie uit. Delen van de toekomst die hij in 2008 beschreef, zijn ondertussen werkelijkheid geworden. Kinderen geboren na 2012 hebben volgens een recent artikel in *Nature Climate Change* geen dag meegemaakt zonder dat de vingerafdrukken van klimaatverandering zich in weerfenomenen aftekenden. Soms minimaal en amper waarneembaar als de overstromingen op warme zomerdagen in Florida, soms indrukwekkend als orkanen die halve steden en hele eilanden verwoesten of overstromingen die steden in België en Duitsland deels vernielden.

Een wereld van 3 graden warmer is een wereld waarin de menselijke beschaving zoals we hem kennen in elkaar stuikt.

‘Ach, we passen ons wel aan aan een wereld van 3 graden’, hoor ik wel vaker. Niet zelden zijn het economen die dat pretenderen. We bouwen zeewering, we ontwikkelen genetisch gemodificeerde gewassen die tegen droogte en verzilting kunnen, we zuigen de CO₂ gewoon uit de atmosfeer. Prima. Lees even hoofdstuk 3 over die wereld die 3 graden warmer is en bedenk dan of die schijnbaar simpele oplossingen zullen volstaan? Een wereld van 3 graden is een wereld waarin bepaalde delen eenvoudigweg onbewoonbaar worden voor de mens. Het is een wereld waarin de kans

groot is dat het regenwoud als waterregulerend systeem stokt. Het is een wereld waarin de menselijke beschaving zoals we hem kennen in elkaar stuikt. Door natuurrampen, door voedseltekorten, door ziektes.’

Bijna werktuiglijk, alsof hij de bijsluiter van een opwarmende wereld voorleest, overloopt Lynas de hoofdpunten van iedere graad meer:

- *2 graden:* regenwouden, koraalriffen en andere ecosystemen storten in. Meer Arctische permafrost ontdooit waardoor tientallen miljarden tonnen CO₂ en methaan vrijkomen waardoor de klimaatopwarming versnelt.
- *3 graden:* de menselijke beschaving sputtert, waarbij het leed onrechtvaardig over de wereld verdeeld wordt.
- *4 graden:* de ernstigste massa-extinctie sinds honderden miljoenen jaren. Het wordt te heet om te leven.
- *5 graden:* verschillende terugkoppelingen versnellen de onleefbaarheid van de planeet.
- *6 graden:* de Aarde lijkt steeds meer op haar zusterplaneet, Venus.

DE WISKUNDE IS GRUWELIJK SIMPEL

De wiskunde is gruwelijk simpel, aldus Lynas. We weten behoorlijk nauwkeurig tot welke temperatuurstijging een bepaald budget aan koolstofuitstoot zal leiden. We weten ook hoeveel uitstoot er in het huidige systeem al zit ingebouwd. Het is gewoon een kwestie van inventariseren en optellen.

‘Om 1,5 graad te halen, moeten we hier en nu stoppen met de verkoop van wagens op fossiele brandstoffen, van stookolie- en gasketels en moeten alle fossiele centrales binnen de tien jaar stilgelegd worden.’

‘Dat is de omvang van de taak. Die is ongezien in de menselijke geschiedenis. Fossiele brandstoffen zijn de ruggengraat

van onze samenleving en nu moeten we ervoor zorgen dat we die samenleving overeind houden terwijl we die ruggengraat vervangen en we tegelijkertijd de bestaande energie-ongelijkheid opheffen. Het spoort niet India en Bangladesh te verbieden steenkool te verstoken als het Westen de eigen overconsumptie van energie niet terugschroeft.’

Zijn blik verhardt. ‘Voor het vasthouden aan 1,5 graad pleit de besparing van een miljoen levens en van vele miljoenen ontheemden, voor het loslaten ervan de mogelijke besparing van een paar biljoen dollar. Is dat een lastige keuze?’

Het zou geen lastige keuze mogen zijn. Tot je alle huidige klimaatplannen van alle ondertekenaars van het Klimaatakkoord naast elkaar legt en daaruit afleidt dat ze het pad plaveien naar een wereld waar het 3 graden warmer is en onze vooruitgang een terugkeer is naar een wereld zoals hij drie miljoen jaar geleden was.

‘Uitstel is geen optie willen we een leefbare toekomst garanderen. Voor de samenleving, voor de natuur, voor de economie. Het is goed om te weten wat we dreigen te verliezen’, zegt Lynas. ‘Maar het is ook goed om te weten dat we nog niet verloren zijn. We hebben nog niet alle fossiele brandstoffen opgepompt en verstoekt. We kunnen beslissen om ze in de grond te laten. De enige keuze die we niet hebben is om achterover te leunen en te verwachten dat anderen het wel zullen regelen. Het is zo ver gekomen, dat er geen moment meer is waarop we zeggen: ‘Dit is het. Ik geef het op.’ Je kan dat een beangstigende gedachte vinden. Maar het omgekeerde is waar. We leven in een tijd waarin iedere actie voor het klimaat, voor natuurherstel de moeite waard is.’

DIT IS EEN BIJGEWERKTE EN VERKORTE VERSIE VAN HET HOOFDSTUK ‘HET IS TE LAAT!’ UIT ‘HET IS ALLEMAAL DE SCHULD VAN DE CHINEZEN’ (EPO, 2021)

Een transitie op twee snelheden is ondoeltreffend en onrechtvaardig

JOSEFINE VANHILLE · Onderzoeker bij het Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Universiteit Antwerpen

Sociale ongelijkheid is fundamenteel verweven met het klimaatvraagstuk. Die erkenning prioriteert sociale doelstellingen en helpt de klimaattransitie vooruit.

Om klimaatverandering te beteugelen, zal wereldwijd een ongeziene beleidsinspanning nodig zijn, in verschillende domeinen en op verschillende sociale, politieke en geografische niveaus. Niettegenstaande enkele (luide) stemmen die anders beweren, is de wetenschappelijke consensus dat hiervoor geen *silver bullet* oplossingen voorhanden zijn. Adequaate klimaatbeleid neemt eerder een mozaïekvorm aan, of prozaïscher: het heeft wel wat weg van een lappendeken. Klimaatmaatregelen zijn nodig in diverse domeinen en op alle beleidsniveaus, en technologische innovatie, regulering, investeringen in infrastructuur, gedragaanpassingen en structurele hervormingen spelen elk een rol. Fossiele (infra)structuren zijn nauw verweven met hoe we ons als maatschappij organiseren. Om compatibel te worden met de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs, kunnen we dan ook ingrijpende transitieën verwachten in een brede waaier van domeinen, energievoorziening, mobiliteit en gebouweninfrastructuur, ruimtelijke ordening, landbouw, en industriële systemen overspannend.

Dit is op zichzelf een enorme uitdaging. Een veelgehoord argument dat daarop volgt, luidt dan ook: de trein van de klimaattransitie rijdt nu al met vertraging.

Laat ons die niet ook nog beladen met een sociale wensenlijst. Een zware sociale wagon vertraagt de hele trein, en gegeven de urgentie, riskeren we zelfs de mislukking. Laat ons inzetten op het ondersteunen van snelle voortrekkers, burgers en bedrijven, en de maatschappij zal wel volgen. Maar zou het kunnen dat net het miskenen van de sociale verdelingsdimensie aan het klimaatvraagstuk, een succesvol maatschappelijk transformatieproject hypothekeert? In wat volgt argumenteren we dat een transitie op twee snelheden zowel onrechtvaardig als ondoeltreffend is.

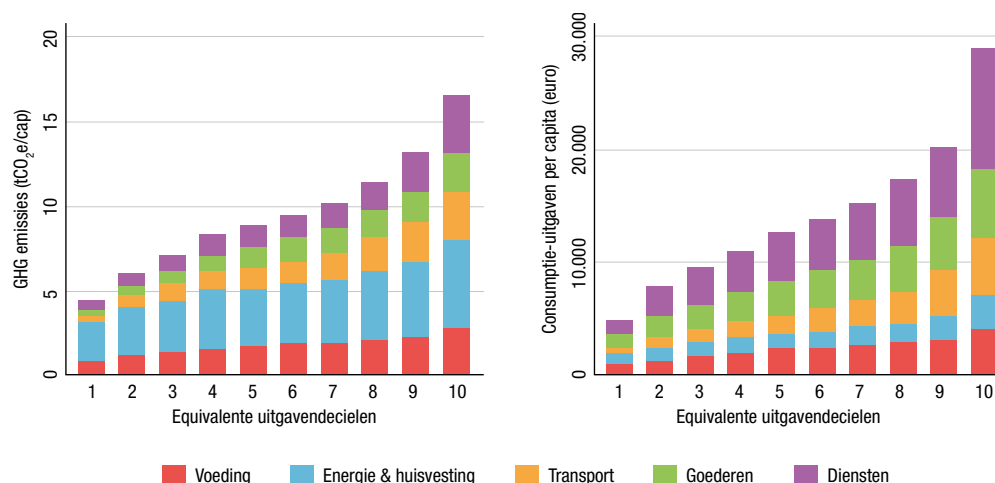
KLIMAATVERANDERING ALS VERDELINGSVRAAGSTUK

Klimaatverandering laat zich zeer goed analyseren als een verdelingsvraagstuk. Sociale ongelijkheid loopt als een rode draad doorheen zowel de oorzaken als de gevolgen van klimaatverandering.

De hallucinante cijfers van Oxfam en het Stockholm Environmental Institute (2020) genieten ondertussen een zekere bekendheid: de armste helft van de wereldbevolking is verantwoordelijk voor zo'n 8% van de globale emissies van broeikasgassen, de 10% rijkste huishoudens zijn samen verantwoordelijk voor 49% van de mondiale uitstoot. Die laatste groep bestaat vooral uit Noord-Amerikanen en ongeveer de helft van de Europeanen, naast kleinere aandelen van (extreem) rijken uit onder andere het Midden-Oosten, China, Rusland en Latijns-Amerika.

Binnen een land als België zijn de verhoudingen uiteraard minder extreem, maar ook hier houdt inkomenspositie het sterkste verband met de huishoudelijke koolstofvoetafdruk (FIGUUR 1). Gemiddeld schatten we deze bij de armste 10% huishoudens (hier geoperationaliseerd als de minst bestedende huishoudens) ongeveer vier keer kleiner dan bij de 10%

FIGUUR 1: DE VERDELING VAN PER CAPITA EMISSIES (LINKS) EN VERDELING VAN PER CAPITA CONSUMPTIEUITGAVEN (RECHTS) OVER EQUIVALENTE UITGAVENDECIELEN VOOR PERSONEN IN EEN BELGISCH HUISHOUDEN, 2014
Bron: Lévy, P., Vanhille, J., Goedemé, T. & Verbist, G.. (2019). De sociale verdeling van broeikasgassen in België. CSB-bericht 2019/07. Antwerpen: CSB.

rijkste (meest bestedende) Belgische huishoudens. Opgedeeld naar haar ruwe componenten zoals voeding, energie & huisvesting, transport, goederen en diensten, wordt de rol van de sociale gradiënt duidelijker. Waar bij quasi iedereen een aanzienlijke 'basis' uitstoot gepaard gaat met voeding en energieverbruik in de woning (beide weliswaar toenemend met levensstandaard), vormt dit voor groepen aan de onderkant van de inkomensverdeling de grootste hap van hun totale emissies. Bij rijkere groepen stijgen vooral de componenten die daar bovenop komen: transport (voornamelijk autogebruik, omdat we vlieguren niet goed konden capteren), voeding en consumptie van goederen en diensten.

Niet alleen de uitstoot van broeikasgassen is zeer ongelijk verdeeld, even stuitend is het aandeel van sociale ongelijkheid in hoe kwetsbaar personen en groepen zijn voor de gevolgen van klimaatverandering. Zoals we ook elders schreven,¹ loopt sociale ongelijkheid als een rode draad door de bevindingen over wie het meest wordt blootgesteld aan gevolgen zoals weersextremen, voedselonzeekerheid of geopolitieke destabilisatie, wie er gevoeliger voor is (door een reeds bestaande precariteit zoals armoede of gezondheidsproblemen) of wie de mogelijkheden heeft om beschermingsmaatregelen te treffen: elk van deze verschillende aspecten aan kwetsbaarheid hangt elk nauw samen met de ongelijke verdeling van middelen, mogelijkheden en macht. Een patroon dat zowel mondiaal werd gedocumenteerd, als binnen Europese landen.

Ook Belgisch onderzoek toont hoe gezinnen onderaan de inkomensverdeling, ouderen en kinderen in ons land het meeste risico lopen op gezondheidsschade of vroegtijdig overlijden door (met name) extreme weersomstandigheden.² Risicofactoren includeren (i) weinig kwalitatieve

huisvesting; (ii) wonen op geografische locaties met meer blootstelling aan de combinatie van luchtvervuiling en hitte (in het bijzonder in steden, waar minder groenruimte zorgt voor het hitte-eiland effect); (iii) een persoonlijke onderliggende gezondheidssituatie die de impact van blootstelling verhoogt. Kwetsbare gezinnen vinken het meest van deze vakjes af, terwijl een te krap budget hen verhindert om 'beschermende' investeringen en uitgaven te doen.

MET MATTHEÛS AAN TAFEL

Een simplistisch duurzaamheidsdiscours laat soms uitschijnen dat we klimaatverandering kunnen beteugelen door elk ons steentje bij te dragen. Voor burgers bestaat dat steentje dan uit hun consumptiepatroon vergroenen. Een andere gemeenplaats: dat we meer moeten samenwerken. Met stakeholders aan tafel om duurzaamheidsstrategieën vorm te geven. Deze truïsmen houden de rol van sociale ongelijkheid buiten beeld: de mogelijkheid om de juiste 'keuze' te maken, blijft voorbehouden voor de kapitaalkrachtige minderheidsgroep. De uitnodiging om mee aan te schuiven voor de stakeholder-tafel, gaat maar zelden buiten de cirkels van de 'duurzaamheidselite'. De beleidslijnen die aan deze tafels worden ontworpen, houden te weinig rekening met de extra barrières en specifieke noden die kwetsbare groepen ervaren. Vervolgens hebben deze laatste moeilijker toegang tot de belangrijke hefboomen voor een koolstofarm leven: betaalbare energiezuinige woningen en toegankelijke mobiliteit voorop. Een transitie op twee snelheden is het resultaat. Gelijkwaardigheid blijft dan theorie, omdat machtsverhoudingen niet in vraag worden gesteld.

In de huidige context van torenhoge energieprijzen, wordt dit des te duidelijker. Er is een grens aan louter 'zuiniger

Beleid dat eenzijdig is gericht op het aanmoedigen van investeringen in de eigen woning, riskeert bijkomende uitsluiting te creëren.

omspringen met energie': op een bepaald moment staan of menselijke basisnoden onder druk, of zijn investeringen nodig: in isolatie, in een fossielvrije verwarmings-technologie, en – naarmate klimaatverandering zich doorzet – mogelijks ook koelingstechnologie. Ongeveer de helft van de Vlaamse huiseigenaren beschikt niet over het investeringskapitaal dat nodig is om hun huis op het nodige energiepeil te brengen tegen 2050.³ Een omvangrijke groep die niet kan worden verleid met premies en subsidies. Het recept voor Mattheüseffecten: energiepremies en subsidiebudgetten vloeien naar ruwweg de bovenste helft van de inkomensverdeling. Het trickle-down effect, waar de baten na verloop van tijd zouden doorsijpelen naar de hele samenleving, blijft een theoretische notie, zeker in de korte termijn van de enkele decennia die ons resten tot 2050. Beleid dat eenzijdig is gericht op het aanmoedigen van investeringen in de eigen woning, riskeert zo bijkomende uitsluiting te creëren. Wie het aan middelen ontbreekt om de investering te financieren blijft klem zitten in een 'lock-in' van minder kwalitatieve woningen, hoge energiefacturen en een laag inkomen. Dit is onrechtvaardig – want sociale ongelijkheid groeit – en ondoelmatig, want voor een succesvolle klimaattransitie kunnen we het ons als maatschappij niet veroorloven dat een omvangrijke groep niet 'mee' is.

Een klimaatrein die snelheid maakt door de kwetsbaarste groepen op het perron achter te laten, wekt terecht weerstand. Vanuit een startpositie waarin een eco-

logische levensstijl voorbehouden blijft voor een groene elite, terwijl voor anderen basisnoden inzake energie en mobiliteit onder druk staan, kan niet de dynamiek ontstaan die nodig is voor een samenlevingsbrede klimaattransformatie. Zoals de gele hesjes duidelijk

maakten, vormt gebrekkig ontworpen beleid dat bestaande ongelijkheden verdiept, makkelijk het voorwerp van protest en tegenstand. Zonder aarzelen zetten de fossiele sector en haar politieke vertegenwoordigers de zogenaamde sociaal averse effecten in de verf bij het lobbywerk om de klimaatambities laag te houden.

VAN ZIJDELINGSE OVERWEGING NAAR HOOFDZAAK

De verbondenheid van sociale en ecologische doelstellingen gaat echter dieper dan instrumentele draagvlakoverwegingen. Klimaatverandering wortelt in historisch gegroeide machtsonevenwichten en de doorwerking ervan in maatschappelijke structuren zoals het economisch systeem, de werking van eigendomsrechten, internationale handelsregels en de invulling van democratie. Een sociaal rechtvaardig klimaatbeleid bestaat dus niet enkel uit het afvrijen van de scherpe kantjes van het standaard milieubeleidsinstrumentarium, maar is erbij gebaat om het oog helder gericht te houden op deze gemeenschappelijke systemische oorzaken achter de ecologische en sociale destabilisatie van samenlevingen.

Dit betekent dat de uitdaging die voor ons ligt zich niet beperkt tot het vervangen van fossiele energiebronnen door hernieuwbare, maar ook om de structuren en instituties die onze samenleving in banen leiden, te herkalibreren. Hoe heeft iedereen toegang tot een evenwichtig dieet dat wordt geproduceerd op een manier die ecosysteemgrenzen niet overschrijdt?

Hoe verdelen we onze ruimte? Hoe ontwerpen we toegankelijke mobiliteit? Hoe wonen we, verwarmen en verkoelen we ons? Hoe kunnen we productie en consumptie in lijn brengen met de draagkracht van de aarde, en daarmee ook met een duurzame toekomst voor de mensheid?

Bij vertrek is het dus nog niet zo eenduidig waar de klimaat trein eigenlijk heenrijdt. De taak van de machinisten wordt hiermee inderdaad niet eenvoudiger. Gelukkig hoeft de diverse passagiersgroep tijdens de rit niet braaf te blijven zitten. Bij het vormgeven van de antwoorden op deze brede samenlevingsvraagstukken, zal het beleid effectiever en meer gedragen zijn wanneer er werkelijke inspraak van de betrokken groepen wordt georganiseerd, zowel in de definitie van het probleem als in de aanpak ervan. Procedurele rechtvaardigheid en verdelingsrechtvaardigheid gaan vaak hand in hand. Dit omvat het actief remediëren voor de scheve tafel die onze huidige sociale orde schept, en het kritisch benaderen van hoe technisch taalgebruik en een eenzijdige klemtoon op CO2 kunnen verhullen dat elk klimaatbeleid, van concrete maatregel tot brede toekomstvisie, een machtsverhouding en politiek-normatieve uitgangspunten weerspiegelt over wat een goede maatschappelijke verdeling is.

PISTES VOOR BELEID

Door die normatieve component te erkennen, kunnen we het ook helderder en zorgvuldiger hebben over wat we als samenleving (niet) nodig hebben, wat we als (on)rechtvaardig beschouwen, en hoe dat zich dient te vertalen in een beleidsaanpak en -instrumentarium. Worden ecologisch onhoudbare praktijken uitgefaseerd, of subsidieer je de sterke spelers in het huidige systeem om staps-

De uitdaging ligt eigenlijk al jaren niet meer in het uitvinden van wat mogelijk is, maar des te meer in het opschalen ervan.

gewijs te verduurzamen? Zwengelen we de vervanging van alle rondrijdende wagens door elektrische exemplaren aan door alvast met de bedrijfswagens te beginnen, of investeren we in een performant en toegankelijk openbaar vervoer? Hoe verdelen we de kosten en baten van de hernieuwbare energietransitie? Wie krijgt de financiële duwtjes in de rug om comfortabel te wonen zonder afhankelijkheid van fossiele brandstoffen?

Tot nog toe blinkt het Vlaams noch Belgisch klimaatbeleid uit in het afleggen van rekenschap over de barrières, overwegingen en kansen die kwetsbare groepen ervaren of nodig hebben om deel te kunnen uitmaken van de klimaattransitie. Zoals Louise Hoon en Karel Pype schreven in de aprileditie van dit tijdschrift, kan het Europees Sociaal Klimaatfonds – als het de regeringsonderhandelingen overleeft – ons leiden naar meer hefboombeleid op maat van sociaal kwetsbaarder groepen. Het is nog wat voorbarig, maar ik kijk toch al uit naar het eerste Belgische Sociaal Klimaatplan dat hiervoor dient te worden opgesteld, gegeven de eerder geringe ervaring in ons land om doortastende klimaatbeleidsmaatregelen af te stemmen op de specifieke context van kwetsbare groepen. Gelukkig is er nog veel ruimte om meer in te zetten op klassieke en beproefde no-brainer recepten zoals energiezuinige sociale huisvesting en openbaar vervoer, en kunnen we buigen op de ruime kennis, expertise en hands-on ervaring met innovatieve maatregelen en mechanismen die de afgelopen jaren als pilootproject

of lokaal experiment konden plaatsvinden dankzij initiatief en creativiteit bij armoedeorganisaties, sociaal werkers, en lokale besturen.⁴ De conclusies zijn veelbelovend: het is perfect mogelijk om sociaal-ecologisch synergetisch beleid te voeren dat kwetsbare groepen mee op de transitietrein zet. Deze projecten braken voorzichtig met het traditionele beleidsinstrumentarium, en koppelden innovatieve financiering aan gedegen begeleiding en lokale sociale cohesie. De uitdaging ligt niet meer in het uitvinden van wat mogelijk is, maar des te meer in het opschalen ervan.

EINDNOTEN

- 1 Vanhille, J., Van Hecken, G., Goedemé, T., & Verbist, G. (2021). Klimaatverandering en sociale ongelijkheid. In Vicca, S. & Crabbé, A. (eds): Van klimaatverandering naar systeemverandering: een veelzijdige blik op een complexe globale uitdaging. pp. 60-73.
- 2 De Ridder, K., Couderé K., Depoorter, M., Liekens, I., Pourria, X., Steinmetz, D., ... & Wouters, H. (2020). Evaluation of the socio-economic impact of climate change in Belgium. Study commissioned by the National Climate Commission. 2020/RMA/R/2271.
- 3 Albrecht, J., & Hamels, S. (2021). The financial barrier for renovation investments towards a carbon neutral building stock – An assessment for the Flemish region in Belgium. *Energy and Buildings*, 248, 111-177.
- 4 Vanhille, J., Verbist, G., & Goedemé, T. (2017). Energie-efficiënt wonen, ook voor gezinnen in armoede? Beleids pistes gericht op private huurders, sociale huurders en precare eigenaars. In Goedemé T. et al. (eds) *Armoede, energie en wonen: creatieve ideeën voor een toekomst zonder energiearmoede*. Universitaire Stichting Armoedebestrijding, pp. 67-88.

Springen de vakbonden op de kar van de *groene industriële revolutie?*

JEROEN FONTEYN · Projectcoördinator industrie en circulaire economie bij Bond Beter Leefmilieu
KAREL PYPE · Stafmedewerker beleid bij Reset.Vlaanderen

Klimaat blijft in de praktijk een 'moeilijk' vakbondsthema, maar steeds meer vakbonden zetten hun schouders onder een ambitieuze maar rechtvaardige klimaattransitie.

De groene industriële revolutie is gestart. De Europese Green Deal, verder aangescherpt door het Fit for 55-pakket, was de eerste stap. Heel wat bedrijven zetten intussen vervolgstappen om hun productie te vergroenen. Met de lange traditie in sociaal overleg heeft ons land een paar troeven in handen om deze complexe transitie in goede banen te leiden, tenminste als werkgevers, vakbonden en overheden er proactief samen mee aan de slag gaan. BBL en Reset.Vlaanderen gaan alvast samen met de vakbonden in zee om te ijveren voor een rechtvaardige industriële transitie met respect voor de werknemers.

DE INDUSTRIËLE TRANSITIE STAAT IN DE STARTBLOKKEN

De toenemende klimaaturgentie én de geopolitieke context maken het duidelijk: onze industrie staat vlak voor een ingrijpende transformatie. De komende tien jaren zijn cruciaal voor de toekomst van onze industrie.

Enerzijds heeft de aankondiging van de Europese Green Deal in 2019 heel wat in beweging gebracht. Bedrijven zijn zich aan het voorbereiden op de Europese en nationale klimaatregelgeving die op hen afkomt, zoals de forse verlaging van het emissieplafond binnen het ETS-systeem,

die aangekondigd werd in het kader van het Fit for 55-pakket.

Drie sprekende voorbeelden uit eigen land. ArcelorMittal kondigde enkele maanden geleden een mega-investering op haar Gentse site aan: een nieuwe fabriek die het op termijn mogelijk moet maken om koolstofneutraal staal op basis van groene waterstof te maken. North Sea Port kwam daarnaast met een studie om meer dan de helft van de CO₂-uitstoot van de Gentse haven te reduceren en om er een circulaire hub van te maken. BASF kocht zich dan weer in in een windmolenpark om haar energievoorziening te verzekeren. Het aantal voorbeelden zal in de toekomst alleen maar toenemen.

Tot voor kort was er amper beleid en visie rond de industriële transitie in Vlaanderen. Al moet het echte huiswerk nog gemaakt worden, toch worden intussen de eerste stenen gelegd om de Europese klimaatambities te implementeren. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de recente aanpassing van het innovatie- en wetenschapsdecreet door Vlaams minister Hilde Crevits. De Oekraïne-crisis drukt ons anderzijds met de neus op de feiten. Prijzen voor grondstoffen en energie zijn het afgelopen jaar fors gestegen en het ziet er allerminst naar uit dat die trend snel gekeerd wordt. Voor onze energie-intensieve industrie in Vlaanderen heeft dit een zware impact – zo hebben BASF, ArcelorMittal en Nyrstart hun productie al verlaagd. Hoog tijd om onze afhankelijkheid van gas en olie af te bouwen en versneld in te zetten op hernieuwbare energie, ook in de industrie. Tegelijkertijd zijn ook circulaire businessmodellen versneld rendabel aan het worden. Een meer circulair gebruik van materialen is van geostrategisch belang: het verlaagt onze afhankelijkheid van de import van schaarse grondstoffen, en vermindert bovendien de energie-input fors. Dat het de moeite waard is om proactief

op een circulair model in te zetten, beseffen ze bijvoorbeeld al in de Duitse regio Nordrhein-Westfalen, waar onlangs het startschot werd gegeven voor een intense samenwerking tussen politiek, industrie en vakbonden voor de transformatie van de lokale aluminiumindustrie naar een klimaatneutraal en circulair model.

Kortom: de industriële transitie lijkt nu echt van start gegaan, ook hier in Vlaanderen na een weliswaar zeer aarzelende start. We kunnen met zekerheid stellen dat de werknemers in de betrokken sectoren daarvan de impact zullen voelen. Is dat reden tot grote ongerustheid? Niet noodzakelijk, want zoals de eerder genoemde studie van Econopolis over North Sea Port duidelijk aangeeft, liggen er ook heel wat opportuniteiten voor nieuwe jobs in circulaire waardeketens in het verschiet. Alles hangt af van onze bereidheid om de nieuwe realiteit te omarmen en om proactief verstandige keuzes te maken voor de toekomst.

EUROPESE VAKBONDEN EN DE GREEN DEAL

Het lijkt een constante in de discussies rond de industriële transitie: zowel op Europees als op Vlaams niveau weegt de bedrijfswereld zwaar op de politieke agenda en slaagt ze er goed in haar belangen te verdedigen. In de praktijk leidt dit al eens tot vertraging van doortastend klimaatbeleid, het vasthouden aan ontransparante financieringsstromen, of het vastklampen aan bestaande waardeketens met een onzekere toekomst.

Maar hoe zit het met de werknemers? Verschillende Europese vakbondskoepels hebben al hun bezorgdheid geuit over het gebrek aan passend beleidskader om de ingrijpende sociaaleconomische gevolgen van de Europese Green Deal te begeleiden, in het bijzonder ook voor werknemers in industriële sectoren.

Net als de meeste Europese vakbonden onderschrijft bijvoorbeeld het Europees Verbond van Vakverenigingen (EVV ofwel ETUC) volmondig de noodzaak aan doortastend klimaatbeleid. Tegelijkertijd is ze van mening dat 'de klimaatambitie die in het Fit for 55-pakket wordt voorgesteld, geflankeerd moet worden door een gelijkwaardige sociale ambitie'.

Weliswaar heeft de Europese Commissie ook een Just Transition Mechanism opgericht met de bedoeling om de sociale gevolgen van de transitie op te vangen, maar volgens de vakbondskoepel is dit ruim onvoldoende, gezien de schaal van de uitdagingen, en bovendien is de scope volgens hen te beperkt (gelimiteerd tot een paar sectoren zoals steenkoolontginning en olieaffinage).

ETUC ijvert dan ook voor een grondige sociaaleconomische analyse van de transitie, massale investeringen om de sociale transitie te ondersteunen, betrokkenheid van werknemers bij het uitwerken van rechtvaardige transitieplannen op alle niveaus, en nauwe betrokkenheid van de sociale partners bij de uitwerking en het monitoren van de Europese Green Deal. Waar het schoentje knelt, is dat de échte beleidsinstrumenten op vlak van sociaal beleid bijna volledig op nationaal of regionaal niveau liggen. Daarenboven wordt ook het industrieel beleid zelf nog voor een groot deel gestuurd vanuit de lidstaten. Denk maar aan de keuzes over welke investeringen er hier moeten komen, maar ook de financiering zelf, het innovatiebeleid of de infrastructuur. Er is daarom ook een belangrijke rol weggelegd voor de nationale vakbonden om de belangen van de werknemers in de transitie te verdedigen. De afgelopen maanden voerden Bond Better Leefmilieu en Reset.Vlaanderen, in het kader van het ESF-project 'Werknemers als Hefboom voor een Circulaire Economie', gesprekken met vakbonden uit heel Europa. Vakbonden blijken vandaag nog

te worstelen met de vraag hoe ze de uitdagingen van de klimaatcrisis kunnen koppelen aan hun klassieke vakbondswerk. Klimaat blijft in de praktijk een 'moeilijk' vakbondsthema, want de prioriteit ligt bij de onderhandeling van arbeids- en loonsvoorwaarden voor de jobs van vandaag, en bovendien kan doortastend klimaatbeleid bepaalde jobs bedreigen. Of toch, dat is lange tijd het uitgangspunt geweest. Maar dat is aan het verschuiven. We konden ook heel wat interessante voorbeelden verzamelen van vakbonden die hun schouders zetten onder een ambitieuze maar rechtvaardige klimaattransitie, en dit ook in hun dagelijkse werking integreren.

Hoe zit het met onze buurlanden? De recent aangescherpte klimaatambities in Nederland en Duitsland hebben de vakbonden in onze buurlanden aangespoord om zich te positioneren op het thema industrieel klimaatbeleid, zoals we kunnen afleiden uit publicaties van de Duitse vakbonden IG-BCE en IG-Metall en van het Nederlandse FNV. De Nederlandse vakbond speelde ook een grote rol in het tot stand komen van het Klimaatakkoord in 2019. Tot de laatste dag werd onderhandeld over de oprichting van een kolenfonds om de werknemers uit de steenkoolsector te compenseren en te ondersteunen bij een kolenuitstap. De vakbonden werkten daarbij nauw samen met milieuorganisaties als Milieudefensie en Greenpeace.

EN DE VLAAMSE VAKBONDEN?

Ook bij de Vlaamse vakbonden zijn de geesten aan het rijpen. Het besef groeit dat de transitie naar een klimaatneutrale industrie een verreënde impact zal hebben op het vakbondswerk. Zo bracht ABVV Metaal naar aanleiding van haar statutair congres in 2022 een volledige brochure rond 'duurzame industrie' uit, waarin de transitie naar een klimaatneutrale metaal-

Ook bij de Vlaamse vakbonden zijn de geesten aan het rijpen.

industrie in detail besproken wordt.

Bond Beter Leefmilieu en Reset.Vlaanderen werken momenteel samen met ACV en ABVV om kennis te vergaren en standpunten te delen rond de industriële transitie in de metaal- en de chemiesector. In de slottekst van ons gezamenlijk project zullen we een aantal mogelijke hefbomen oplistten ter inspiratie.

De context verschilt in ons land echter wel grondig van die in onze buurlanden, omdat het beleid tot dusver geen gelijkaardige ambitie aan de dag legt. We merken dat vele vakbondsmedewerkers individueel wel al overtuigd zijn van de transitie, maar dat de handvaten ontbreken om de transitie structureel in de werking van de vakbond te verankeren.

Nochtans zijn we ervan overtuigd dat de vakbond daar een belangrijke rol in kan spelen: werknemers voorbereiden op een complexe én urgente industriële transitie die sowieso op ons afkomt. Vakbonden hebben de mogelijkheid om te ijveren voor duurzame en kwalitatieve jobs, waarbij werknemers hun competenties kunnen upgraden, en waar nodig begeleid worden naar een nieuwe job.

De vakbond zou haar leden kunnen motiveren om op bedrijfsniveau de volgende vragen te stellen: (i) Welke emissies zijn er in de hele waardeketen van ons bedrijf? (ii) Wat kunnen we doen om ze tijdig naar beneden te brengen? en (iii) Welke competenties zijn nodig om dat te doen?

Dat is belangrijk. Want bedrijven die geen plan hebben om zich in te schakelen in de fossielvrije economie van de toekomst, dát is op termijn de grootste bedreiging van de jobs.

Vakbonden zouden daarnaast proactief kunnen ijveren voor een rechtvaardig transitiebeleid – ook op sectoraal niveau – en de dialoog hierover aangaan met werkgevers en met de politiek, naar het

voorbeeld van de aluminiumindustrie in Nordrhein-Westfalen. Ze kunnen ook pleiten voor een Rechtvaardige Transitie Commissie zoals in Schotland.

In eigen land lijkt de politiek helaas te talmen met het opmaken van rechtvaardige transitieplannen. Omdat de regio's geen overeenstemming over de besteding van Europese middelen konden bereiken, heeft België nog geen *'Territorial Just Transition Plan'* bij de Europese Commissie ingediend. De vakbonden zijn ook niet betrokken bij de opmaak van zo'n plan. Vakbonden zullen anderzijds wel een plaats aan de tafel krijgen in het Permanent Overlegorgaan 'Klimaatprong Industrie' dat tot stand komt in het kader van het nieuwe industriedecreet van minister Crevits (2021). Dat is een stap in de goede richting, maar nog onvoldoende. De ingrijpende transitie van onze industrie vereist een breed draagvlak. Ze is dus gebaat bij actieve participatie van het hele middenveld, inclusief vakbonden en milieubeweging, bij alle aspecten van het industriebeleid.

De industriële transitie zou een vast onderdeel moeten worden van het sociaal overleg. De sterke vakbondsvertegenwoordiging in ons land en de goede verankering van de sociale dialoog op nationaal, sectoraal en ondernemingsniveau kan daarbij een troef zijn. Bovendien lijkt het niet onverstandig dat vakbonden proactief aan de kar trekken voor een snellere industriële transitie. Want terwijl onze buurlanden concrete plannen uitwerken om de transitie te versnellen, dreigt Vlaanderen de boot te missen door een gebrek aan vooruitziend beleid.

Samen tegen Macron: het Nupes-programma

De onmiddellijke inzet van de Législatives in juni is het capteren van de woede tegenover de stijgende levensduurte en de groeiende ongelijkheid.

FREDERIK DHONDT · Hoofddocent rechtsgeschiedenis, VUB

Dé verrassing van de Franse presidentsverkiezingen van april 2022 was de hoge score van de linkse kandidaten in de eerste ronde. Terwijl doorgaans uitgebreide onderzoeken als dat van Ipsos maanden aan een stuk aangaven dat met moeite een vijfde van de ondervraagden zich als links identificeerden, bleek er zowaar weer een blok van rond de 30% in de uitgebrachte stemmen te zijn. De mislukte kandidatuur van Taubira slaagde er niet in de kiezers te federeren, een *vote utile* op Mélenchon wel.

Dit lijkt eerder banaal als uitgangspunt, maar veel lijkt aan te duiden dat het langetermijnperspectief primeert in de 'Nupes', de *Nouvelle Alliance Populaire, Ecologique et Sociale*, het nieuwe linkse aanbod voor de Franse kiezer bij de *Législatives* van 12 en 19 juni. Tussen de eerste en de tweede ronde kan de opkomst terugvallen met tot een vijfde van de ingeschreven kiezers. Mélenchon was zo tactisch verstandig om op de dag van het (in zijn ogen) 'non'

debat Le Pen/Macron de draad terug op te pikken, en dus een gepersonaliseerde campagne aan te kondigen. Wellicht is dat essentieel om een gelijkaardige opkomst te behouden, dan wel een forse terugval te vermijden en straks een aanzienlijke fractie te vormen in het Franse parlement.

De 22% van Mélenchon heeft impliciet een paar debatten ter linkerzijde beslecht. Het lijkt duidelijk dat de orthodoxe lijn inzake de laïciteit bij PS en PCF het onderspit heeft gedolven. De 'Nupes' wil de recente wet 'ter versterking van de republikeinse principes', ingevoerd na de affaire-Paty, opnieuw afschaffen. Deze wet wordt gezien als een lijst van pestmaatregelen ten aanzien van de moslimgemeenschap. Ondanks felle uithalen van Hidalgo en Rous-sel, heeft de linkse kiezer toch tactisch gestemd. De partijapparaten zijn gevolgd in de onderhandelingen, en hebben zich gerealiseerd dat de kiezer veel discussies als navelstaanderij zag.

Een tweede opvallend punt is dat PS en PCF zich inschrijven in het perspectief van een uiteindelijke kernuitstap en lossen komen van de zeer invloedrijke nucleaire industrie. Misschien worden de Franse problemen – verouderd nucleair arsenaal, nucleaire alternatieven slechts op termijn, met grote kosten – binnen vijf jaar van die aard dat het politieke midden in deze discussie ook verandert.

Een derde, en veruit het meest verrassende punt, is dat de kiezer zich niets lijkt te hebben aangetrokken van de zeer bizarre opstelling van Mélenchon inzake Europese veiligheid en internationale politiek. Hij stond met de billen bloot eind februari, toen Vladimir Poetin daadwerkelijk besliste om Oekraïne binnen te vallen, en daarmee de meeste anti-Amerikaanse retoriek in Frankrijk grondig te ontzenuwen. De barbarij van de Russische troepen heeft de NAVO weer springlevend gemaakt. Het programma van de Nupes stelt dat hier niets zonder de verkozen president kan, conform de Grondwet.

Ten vierde, nog verrassender, zouden zowel PS als EELV zich akkoord verklaard hebben met een bizarre formulering: het is mogelijk om af te wijken van (*déroger*) ‘zekere regels’ van het Europees recht, ‘binnen het kader van de rechtsstaat’. Wellicht betekent deze zin dat PS en EELV een meerderheid kunnen opblazen indien Mélenchon werkelijk zou doordrijven om de regels op eigen houtje te negeren. Links verdeelde zich eerder hopeloos over de Europese kwestie. In de lange mars van de geschiedenis – van de *‘tournant de la rigueur’* (1983) over het referendum rond het verdrag van Maastricht (1992) tot dat over de Europese Grondwet (2005) – kan deze capitulatie van de eurofiele PS en EELV wel worden gezien als een belangrijke overwinning voor de eurosceptici. De formulering in het programma is wel zwakker dan het

désobéir (niet gehoorzamen) dat eerder in de pers lekte.

De alliantie is het wel eens over de herinvoering van de vermogensbelasting alsook de successierechten (die Macron wil verlagen) en het optrekken van de progressiviteit van de CSG (een extra sociale bijdrage ingevoerd onder Rocard). De boodschap is duidelijk antiliberaal op economisch vlak: de Nupes breekt in dat opzicht met de belastingkredieten en de *politique de l’offre* van Hollande. In tegenstelling tot de boodschap van Le Pen gaan niet alleen de lonen omhoog, maar ook de lasten voor de grote vermogens en verdieners.

De onmiddellijke inzet van de *Législatives* in juni is het capteren van de woede tegenover de stijgende levensduurte en de groeiende ongelijkheid. De ‘ecologische planning’ die de president en de nieuwe Eerste Minister beloven, zal zeker niet volstaan om plots credibel te worden op dit vlak (ook al is de Nupes vooral sterk in het proclameren van principes). Op de 650 voorstellen van de Nupes zijn er 33 waar de partijen geen unanimité over bereikten. Origineel wordt het parlement gevraagd om de knoop door te hakken, of, in geval van blokkering, de bevolking. Hoe dat precies moet met een verkozen president Macron, is maar zeer de vraag. Het positieve aan de Nupes is dat ze het vooraf geschreven scenario uit 2002, 2007, 2012 en 2017 probeert in vraag te stellen, surfend op een resultaat dat merkkelijk beter was dan wat iedereen had verwacht. Aan de overzijde staat een verdeeld extreemrechts, waar Le Pen hoopt Zemmour uit beeld te kunnen duwen, desnoods ten koste van een paar zetels. Het centrumalternatief kan met een duidelijke boodschap gaan: bevestig de president in zijn overwinning, en kies voor stabiliteit en veiligheid in internationale aangelegenheden.

Hervorm de kaduke wet van '96

LARS VANDE KEYBUS · Economisch adviseur federaal ABVV

Het inflatiespook mag een hervorming van de loonwet niet in de weg staan. Want sinds 2008 zijn de reële lonen van Belgische werknemers niet gestegen.

In een context van hoge inflatie en de daarmee verbonden versnelde indexering lijkt de syndicale eis voor een drastische hervorming van de wet op de loonvorming – de wet van '96 – moeilijk vol te houden. Niets is echter minder waar als het volledige sociaaleconomische plaatje in beschouwing wordt genomen.

LOONVORMING UITGELEGD

Laat ons beginnen met een schets van onze loonvorming: de basis van onze loonvorming ligt in de indexaties en barema's. Die verhogingen zijn steeds gegarandeerd. Het indexmechanisme is sectorafhankelijk (moment en frequentie van indexering) en dus zeker niet uniform voor de hele economie. Indexaanpassingen zijn slechts aanpassingen aan gestegen prijzen. Het houdt geen rekening met een stijgende productiviteit of hogere bedrijfswinsten. Om die laatste stijging te verrekenen in de lonen wordt tweejaarlijks een interprofessioneel overleg (over alle sectoren heen) tussen werkgevers en vakbonden georganiseerd waarbij een loonmarge wordt vastgelegd. Die marge bepaalt de loonstijgingen bovenop de index in alle sectoren. Na een interprofessioneel akkoord kunnen de sectoren aan de slag binnen hun paritaire comités. Dat systeem lijkt logisch en rechtvaardig in elkaar te zitten, maar dat is het al lang niet meer.

LOONSTIJGINGEN VOLGEN DE WELVAART NIET

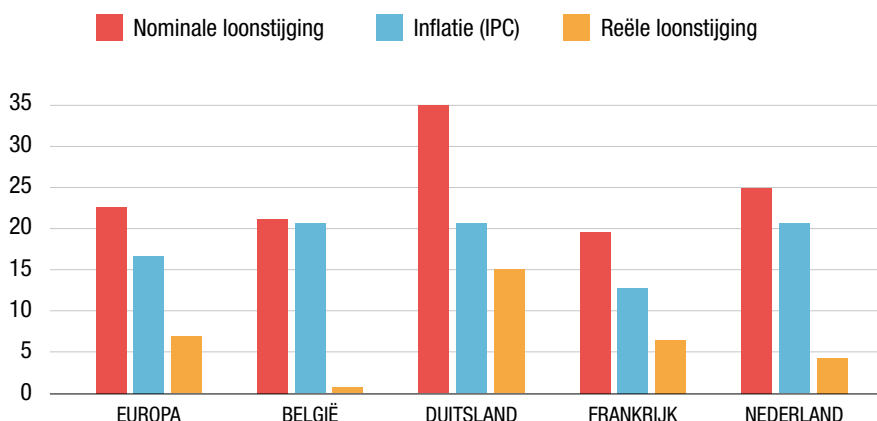
In een rechtvaardige economie stijgen lonen aan hetzelfde ritme van de prijzen en de productiviteit. Op die manier krijgen werknemers de gestegen prijzen gecompenseerd en delen zij mee in de stijgende bedrijfsopbrengsten. Een uur arbeid brengt jaar op jaar immers steeds meer op voor bedrijven, zelfs na correctie van inflatie. De vaststelling is echter dat sinds de financiële crisis van 2008 de koopkracht van Belgische werknemers plafonneert. In economische termen: de reële lonen (brutolonen na aftrek inflatie) zijn niet gestegen. Dat is opmerkelijk om twee redenen. Sinds 2008 is de productiviteit van de Belgische werknemers wél gestegen. Zoals gezegd: werknemers brengen dus per gewerkt uur meer op voor het bedrijf, zelfs rekening houdend met prijsstijgingen. Die stijgende productiviteit zien ze niet weerspiegeld in hun loon.

Ten tweede stegen in de eurozone de reële lonen gemiddeld met 7% (GRAFIEK 1). De koopkracht ging er dus in andere landen stevig op vooruit, terwijl Belgische werknemers al meer dan een decennium ter plaatse trappelen.

Er zijn twee verklaringen te geven voor dit fenomeen: ondoordacht beleid van de regering-Michel en een kaduke wetgeving. De indexsprong in 2015 zorgde voor een duidelijk koopkrachtverlies voor iedereen. Daarnaast paste de regering-Michel de loonwet aan. In twee bewegingen werd de portefeuille van werknemers lichter gemaakt: enerzijds manipuleerde ze de berekening van de loonmarge en anderzijds werd de loonmarge manu militari een maximale marge, waar ze in een verleden slechts een indicatie gaf aan de sectoren. Sectoren konden met andere woorden naargelang hun economische realiteit iets meer onderhandelen dan wat er op interprofessioneel niveau was afgesproken.

GRAFIEK 1: BEPERKTE NOMINALE STIJGING ZORGT VOOR STILSTAND IN KOOPKRACHT (2009-2021)

Bron: Ameco (Europese Commissie), 2021

Nominaal loon: het loon dat je verdient in euro's, uitgedrukt in een brutoloon

Reële loon: het nominale loon verminderd met de inflatie, dus rekening houdend met prijsstijgingen

Maar daarover later meer. Het gevolg is dat Belgische werknemers al jaren enkel de gestegen prijzen gecompenseerd zien, maar niet langer hun rechtvaardig deel van de geproduceerde welvaart krijgen. De koopkrachtevolutie ligt plat op de buik en Belgische werknemers begonnen dus met een historische achterstand aan de huidige inflatiecrisis.

HET INFLATIESPOOK

En dan breekt een energiecrisis en oorlog uit. In combinatie met aanvoerproblemen en een sneller dan voorzien heropstarten van de economie gaf dat de perfecte cocktail voor een inflatiebom. Gelukkig doet de automatische indexering grotendeels haar werk. Op dit ogenblik is ze de beste bescherming tegen koopkrachtverlies bij werknemers en uitkeringsgerechtigden zowel volgens de Nationale Bank, universitair onderzoek, de Europese Commissie maar ook de Belgische regering zelf. Ze blijkt niet enkel nodig vanuit een sociale hoek, maar ook vanuit een economische: in tijden van economische onzekerheid zijn stabiele gezinsinkomens noodzakelijk om een recessie te vermijden.

Maar toch laat ook de indexatie steken vallen. De indexering dekt de prijsstijgingen niet volledig. Inflatiepieken worden afgetopt, brandstofprijzen worden niet meegerekend en de loonaanpassingen volgen vaak maanden na de facturen. Het fenomeen van waanzinnig gestegen voorschotfacturen voor gas en elektriciteit is een sprekend voorbeeld. Het grootste paritair comité voor de bedienden, PC 200, kent een jaarlijkse indexatie waardoor ze nu met de kosten worden geconfronteerd, maar een potentiële indexatie maar over zeven maanden zullen krijgen.

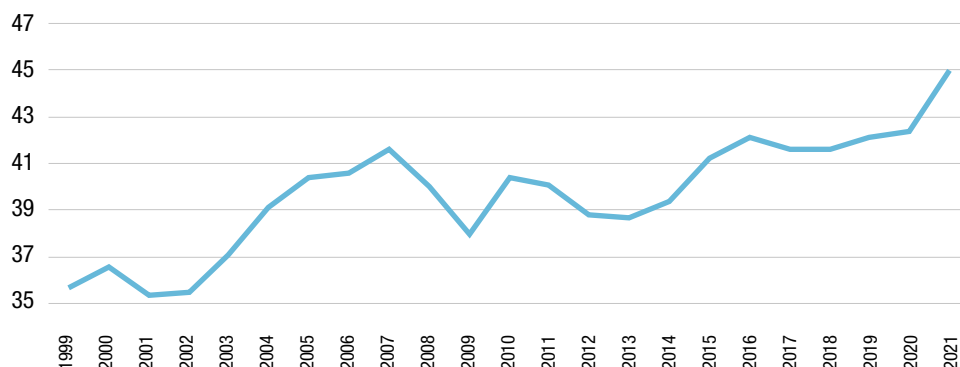
Het is opmerkelijk om een divers pluimage politici de automatische indexering te horen verdedigen. En dat uit onverwachte

hoeken van het politieke spectrum: MR-voorzitter Georges-Louis Bouchez sloot al in januari pertinent een indexsprong uit als oplossing voor de stijgende kosten bij bedrijven. Premier Alexander De Croo roemt wekelijks de automatische indexering als buffer tegen de stijgende prijzen. Het is frappant dat liberalen de automatische indexering – een uitgesproken sociaal mechanisme – gebruiken om zich in te dekken tegen het failliet van een geliberaliseerde energiemarkt.

Hun redenering is deels nobel, deels cynisch. Liberalen houden niet van de automatische indexering, dat weten we al langer. Ze beseffen echter dat wanneer ze aan de index raken een liberale verworvenheid uit de vorige regering gevaar loopt: de verstrengde loonwet. In het hoofd van de liberalen, en rechts in het algemeen, is het eenvoudig: de loonvorming bestaat uit een minimum, zijnde de automatische indexering en een maximum, zijnde de loonmarge. Het ene kan in hun ogen niet zonder het ander. Raak je aan de loonwet, dan moet in hun ogen ook de automatische indexering voor de bijl. Wat volledig genegeerd wordt, is de sociaaleconomische realiteit die hierboven werd geschetst. Werknemers zijn er de afgelopen jaren niet op vooruitgegaan, wat opmerkelijk is wanneer de situatie van de bedrijven er tegenover wordt geplaatst.

HET CONCURRENTIEVERMOGEN VAN DE BEDRIJVEN, EEN PROBLEEM?

De uitgangspositie van werknemers en bedrijven bij de start van deze crisis kon niet meer verschillen. Zoals aangetoond, steeg de koopkracht voor werknemers sinds 2008 niet. De bedrijven zijn er in 2021 in geslaagd om hun winstmarges naar ongezien hoogtes te stuwen. Voor het eerst liggen de winstmarges globaal gezien boven 45%, een historisch record (GRAFIEK 2).

GRAFIEK 2: BRUTO WINSTMARGE NIET-FINANCIËLE VENNOOTSCHAPPEN (1999-2021)

Bron: Nationale rekeningen, niet financiële vennootschappen.

De Belgische bedrijven laten volgens de Nationale Bank de concurrentie uit de buurlanden ver achter zich. Enkel de Nederlandse bedrijven hebben winstmarges die net boven 40% uitkomen. De sector die het zwaarst onderhevig is aan concurrentie, onze industrie, zag haar winstmarges stijgen van 36% in 2009 naar 46% in 2020. Iets meer dan de helft van alle Belgische beursgenoteerde bedrijven verhoogt haar dividend. De hogere winstmarges doen dus vermoeden dat de concurrentiepositie van onze bedrijven allerminst dramatisch is.

Op dit ogenblik vormt de inflatie geen structurele bedreiging voor de bedrijven. De meeste bedrijven hebben qua energievoorziening langetermijncontracten afgesloten. Ze worden dus relatief minder zwaar getroffen dan gezinnen. Wanneer ze geconfronteerd worden met hogere prijzen, kunnen ze ervoor kiezen om in te boeten op hun ruime winstmarges, of om dit door te rekenen naar de consumenten. Al zorgt de laatste optie voor een versterking van de inflatie. Aan hen de keuze.

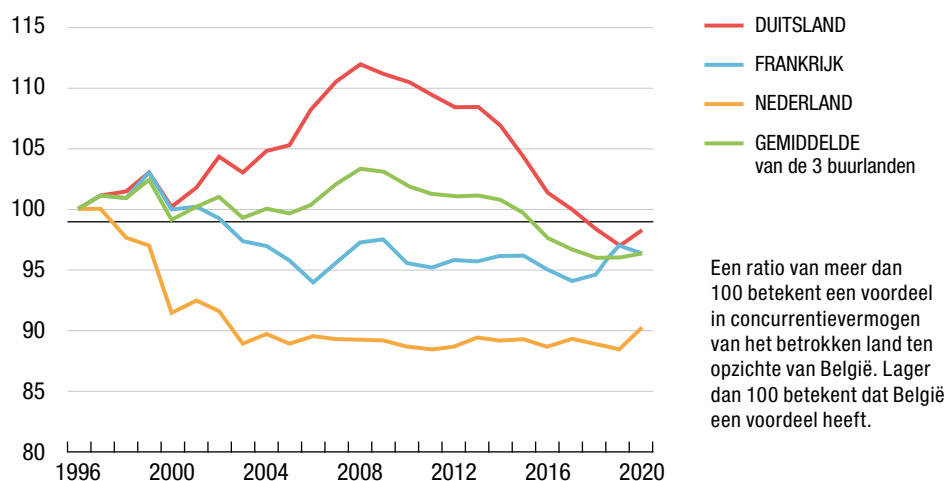
EEN KADUKE WET

Laat ons recapituleren: de koopkracht ligt plat op de buik, de winstmarges liggen historisch hoog. Uiteraard is er een verband tussen die twee. De OESO toont in haar komende landenverslag nogmaals aan dat sinds 1996 (het jaar van de invoering van de loonwet) een loonvoorsprong heeft opgebouwd ten opzichte van de buurlanden. Wanneer rekening wordt gehouden met loonsubsidies bedraagt het loonvoordeel van België bijna 4% (GRAFIEK 3, volgende pagina). Jammer genoeg is dat cijfer volgens de loonwet van geen tel omdat loonsubsidies niet worden meegenomen in de berekening.

De wet op het concurrentievermogen moet dus worden hervormd. Omdat werknemers niet hun rechtvaardig deel van de productiviteitswinsten krijgen, omdat de stijging van de Belgische lonen structureel achterop komt te liggen op de buurlanden en omdat bedrijven ongegeneerd hun winstmarges de afgelopen twintig jaar hebben kunnen optrekken.

GRAFIEK 3: LOONKOSTENVERSCHIL SINDS '96 VERGELIJKING MET DE BUURLANDEN

Bron: Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

De prioriteiten in een hervorming zijn tweeledig. Allereerst moet de loonmarge correct berekend worden. De regering-Michel paste de wet aan zodat taxshiftmaatregelen niet worden meegeteld in de berekening van de loonhandicap. Met andere woorden: de regering besloot dat werkgevers minder aan de sociale zekerheid moeten betalen waardoor de loonkosten voor de bedrijven dalen. De taxshift zorgde ervoor dat de loonkosten met 1,6% daalden. In één beweging zei diezelfde regering dat die daling van de loonkosten niet wordt meegeteld in de berekening van het loonhandicap met de buurlanden. Het resultaat: de loonhandicap komt artificieel te hoog te liggen. Volgens de nieuwe wet moet die – te hoog ingeschatte – loonhandicap afgetrokken worden van de volgende loonmarge. Voor de volgende onderhandelingsronde 2023-2024 dreigt de loonnorm zo tot nul te worden herleid. Met als gevolg dat er in die jaren voor niemand een loonsverhoging te verwachten is. Dus: reken de

taxshiftmaatregelen en loonsubsidies mee wanneer de vergelijking met de buurlanden wordt gemaakt.

Ten tweede moet het dwingende karakter van de loonwet worden versoepeld. De hervorming van 2017 haalde de vrijheid van onderhandelen onderuit. Die vrijheid wordt nochtans gegarandeerd door de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). Vanaf 2017 is iedere loonnorm echter een dwingend gegeven. Daar waar ze eerder een indicatie was. Voor 2017 konden sectorale akkoorden licht afwijken van de norm. Sectoren met een hoge productiviteit sloten akkoorden boven de norm, sectoren met een lagere productiviteit zagen de norm als een richtcijfer, een indicatie. Sinds 2017 wordt met een vergrootglas – en met een batterij aan sancties – op de sectorale akkoorden toegezien. De loonnorm is het absolute maximum. Uiteraard duwt dit de sectorale loonakkoorden naar beneden. Maak van de loonnorm dus opnieuw een indicatief gegeven en geen dwingend instrument.

PLEITEN VOOR EEN HERVORMING, GEEN AFSCHAFFING

Interprofessioneel loonoverleg heeft belangrijke verdiensten. In landen waar het overleg gedecentraliseerd is, waar enkel sectoren en bedrijven aan zet zijn, is volgens de OESO een hogere loonongelijkheid vast te stellen en een hogere werkloosheid.

Een interprofessioneel loonoverleg zorgt voor solidariteit tussen sterke en zwakke sectoren: door het temperen van de looneisen van hoogproductieve sectoren en het 'meetrekken' van de 'zwakkere' sectoren kent België een lage loon en inkomensongelijkheid.

Het huidig interprofessioneel kader sluit echter niet aan bij de sociale en economische realiteit. Maar ook op politiek vlak is ze niet werkbaar. Eind dit jaar zal de Vivaldi-coalitie opnieuw geconfronteerd worden met deze onwerkbare wet. Ze heeft een keuze. Deze zomer kunnen de koppen bij elkaar gestoken worden om een alternatief te voorzien, waardoor eind dit jaar werkgevers en vakbonden een overleg kunnen voeren dat tot iets leidt. Als dat niet gebeurt, dreigt de sociale onrust zich van de tafel van de G10 te verplaatsen naar de bedrijfsvloer.

Pleidooi voor overwinstbelastingen

WOUTER LIPS · Medewerker studiedienst Vooruit

We moeten de idee van een crisisbijdrage op buitengewone winsten nieuw leven inblazen, door een nieuw progressief tarief in te voeren binnen de vennootschapsbelasting.

WIE BETAALT DE OEKRAÏNEFACTUUR?

De oorlog in Oekraïne hakt diep in onze socio-economische welvaart. De stijgende gas- en energieprijzen, de toename van de voedselprijzen en de oplopende inflatie wegen op de koopkracht. Vooruitzichten van de OESO¹ voorspellen dat het bbp in de eurozone tussen 1,4% en 0,9% zal dalen, afhankelijk van de overheidsinspanningen. België kent dankzij de automatische indexering van lonen een mechanisme dat de koopkracht op korte termijn zeer goed beschermt. Overheidsinspanningen, zoals de verlenging van het sociaal tarief voor energie, beschermen de meest kwetsbaren tegen de stijgende energieprijzen.

Desondanks is het zeer waarschijnlijk dat de gevolgen van deze oorlog voor een collectieve verarming in koopkracht zullen zorgen. Dat is een spijtige realiteit. Die factuur van die verarming zal zich laten voelen in de begroting. Enerzijds omdat de internationale prijsstijgingen nog een lange tijd zullen doorwegen, waardoor de regering de koopkrachtmaatregelen zal moeten aanhouden. Anderzijds, omdat er grote investeringen zullen moeten gebeuren, bijvoorbeeld om de energietransitie en het proces naar energieonafhankelijkheid te versnellen of om defensie te versterken.

Net daarom moeten we de inspanningen om die verarming te dragen op een rechtvaardige manier verdelen. Dat brengt crisisbijdrages in beeld. Het is onmogelijk om iedereen af te schermen van de socio-economische crisis die we nu ondervin-

den, maar het moet minstens wel mogelijk zijn om een extra bijdrage te vragen aan de sterkste schouders om de koopkracht van de Belgen te helpen ondersteunen.

Die bijdrage zou kunnen komen van de grootste vermogens. De Leuvense econoom Arthur Apostel berekende, samen met Daniel O' Neill, dat de rijkste 1% Belgische huishoudens ongeveer 24% van alle vermogen bezitten.² Op zich lijkt het dus een aantrekkelijke route om dat vermogen aan te gaan spreken met een crisisbijdrage.

Die piste ligt politiek echter bijzonder gevoelig. Voor linksgezinden is dat uiteraard geen reden om een vermogensbelasting aan sich af te schrijven, maar in dit artikel wil ik een andere piste verder toelichten: namelijk bedrijven die uitzonderlijk hoge winstmarges behalen. Vooruit lanceerde dat voorstel naar aanleiding van 1 mei.

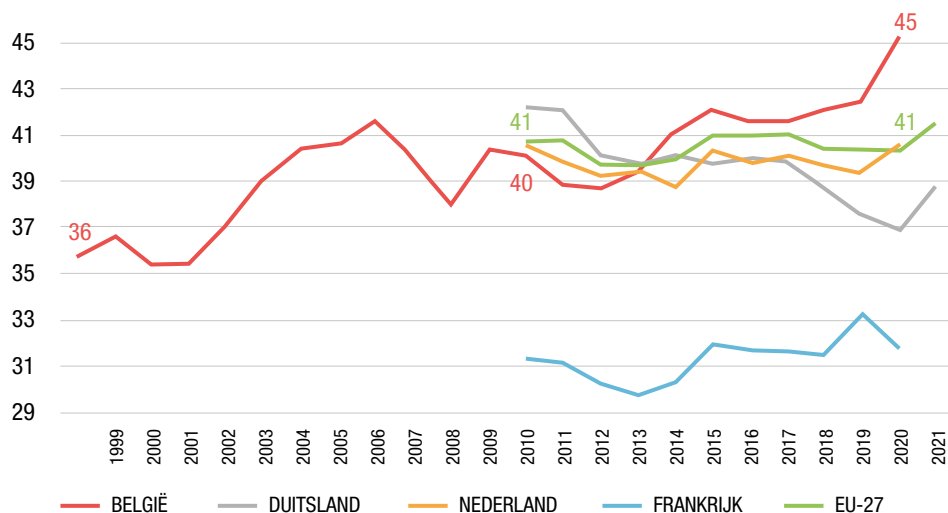
In een neerwaartse economische situatie valt het argument te maken dat het rechtvaardig is om van bedrijven met zeer hoge winsten een extra koopkrachtbijdrage te

vragen en daarmee algemene koopkracht ondersteunende maatregelen te nemen. In deze bijdrage bespreek ik die koopkrachtbijdrage op uitzonderlijk hoge winsten, of overwinsten.

DE UITZONDERLIJK HOGE WINSTMARGES VAN BELGISCHE BEDRIJVEN

Het was Pierre Wunsch, gouverneur van de Nationale Bank en van liberale signatuur, die de kat aan de bel bond: de winstmarges van Belgische ondernemingen zijn historisch hoog.³ Veel hoger dan in onze buurlanden, terwijl de concurrentiepositie tegenover die buurlanden net hét argument is dat werkgeversorganisatie gebruiken voor een indexsprong (FIGUUR 1). Waar de brutowinstmarges (voor belasting) tien jaar geleden nog rond 39% schommelden, stegen die vorig jaar tot 45%. En ondertussen werd het tarief van de vennootschapsbelasting verlaagd, wat wil zeggen dat de marges na belasting nog meer stegen.

FIGUUR 1: BRUTOWINSTMARGES IN BELGIË EN BUURLANDEN. Bron: Eurostat

Gert Peersman (UGent) biedt een verklaring voor het stijgen van de brutowinstmarges. De regering-Michel I gaf twee cadeau's aan bedrijven: een loonkostenverlaging, door een indexsprong en de verlaging van de werkgeversbijdragen op de sociale zekerheid van 33% tot 25%, en een verlaging van het tarief van de vennootschapsbelasting van 34% tot 25%.

De bedoeling was dat bedrijven met de vrijgekomen financiële ruimte zouden investeren in meer productiviteit en werkgelegenheid binnen hun bedrijf, en zo de structurele economische groei in België zouden opkrikken. Op die manier zou er een groot terugverdieneffect zijn van die tax shift. De meeste (binnenlandse) bedrijven hebben die loonkostenverlaging en tax shift echter gebruikt om hun winstmarges op te krikken. Peersman geeft als een van de verklaringen daarvoor een gebrek aan concurrentie op de Belgische markt.⁴

De conclusie dat de winstmarges van Belgische bedrijven historisch hoog gegroeid zijn, wil zeggen dat net die bedrijven sterke schouders zijn die aangesproken kunnen worden voor een crisisbijdrage. Zelfs Pierre Wunsch duidt daarop: 'Ik stel vast dat ze een historisch grote winstmarge hebben om deze schok voor een stuk op te vangen. De winstmarges van de ondernemingen zijn vandaag historisch hoog en ze hebben buffers om een groot deel van de loonstijging op te vangen'. Hij duidt daarmee in de eerste plaats op de automatische loonindexering, maar de redenering gaat ook op voor een extra bijdrage van uitzonderlijk winstgevende bedrijven. Wunsch voegt zelfs toe: 'Het is niet uit te sluiten dat bepaalde bedrijven deze energiecrisis zelfs zien als een opportuniteit om hun prijzen te verhogen'.⁵

Waar de brutowinstmarges tien jaar geleden nog rond 39% schommelden, stegen die vorig jaar tot 45%.

HISTORISCHE OVERWINSTBELASTING

Het argument voor een uitzonderlijke crisisbelasting op zeer hoge winstmarges komt niet uit het niets. Een gelijkaardige belasting werd al geheven in het VK en de VS tijdens de Eerste Wereldoorlog, respectievelijk de Excess Profits Duty⁶ en de Excess Profits taks.⁷ Letterlijk vertaald als 'overwinstbelasting'. Ze werd in de VS opnieuw ingevoerd tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De bedoeling was om bedrijven die konden profiteren van de oorlog, en dan vooral munitiefabrikanten, te viseren. Overwinsten in de VS konden op twee manieren berekend worden. Ofwel door te kijken naar het rendement op het geïnvesteerd kapitaal in een bedrijf, waarbij alles boven 8% als overwinst beschouwd werd, ofwel door de gemiddelde winst van 1935-1939 te nemen (de normale jaren) en alles boven die gemiddelde winst tijdens de oorlogsjaren als overwinsten te beschouwen.

Het meest opvallende aan die Excess Profits Tax tijdens de Tweede Wereldoorlog is het bijzonder hoge tarief. Aan het einde van de oorlog bedroeg het tarief maar liefst 95%. De VS ging er toen blijkbaar vanuit dat winsten die het gevolg waren van profiteren van de oorlog, volledig afgeroomd mochten worden om de *war effort* te bekostigen.

De onderliggende gedachte achter zo'n overwinstbijdrage is immers dat de normale marktwerking van een land verstoord wordt. Dat kan door een gebeurtenis van buitenaf zijn, zoals een oorlog, of omdat het vrije marktmechanisme niet meer correct

werkt. Wie in die negatieve omstandigheden toch nog hoge winsten kan maken, wordt geacht op een of andere manier te kunnen profiteren van die verstoring of er minstens tegen beschermd te zijn.

WAT ZIJN OVERWINSTEN?

Met overwinsten worden doorgaans twee zaken bedoeld:

Windfall profits. Dit gaat over bedrijven die niet door hun eigen verdienste maar door een gebeurtenis van buitenaf opeens grote winsten kunnen maken. Een herkenbaar voorbeeld waren webshops tijdens de Covid-lockdowns. Hun winsten waren het gevolg van de overheidsbeslissing om fysieke winkels te sluiten. Ook energieproducenten die nu profiteren van de zeer hoge gasprijzen vallen onder die noemer. *Marktmacht-winsten.* Dit gaat over bedrijven die 'meer dan normale' winsten maken als gevolg van een machtige marktpositie, bijvoorbeeld een monopolie. In een normale concurrentiële markt zouden de winsten niet gerealiseerd kunnen worden, maar door de marktpositie wel. Een voorbeeld hiervan zijn grote brouwconcerns die ook café's bezitten. De huurders van die cafés moeten dan ook drank afnemen, vaak aan hoge prijzen. Dat is een positie van marktmacht van waaruit zo'n brouwconcern overwinsten kunnen realiseren. Die marktpositie beschermt ook tegen een negatieve gebeurtenis van buitenaf.

In beide gevallen van overwinst is het gerechtvaardigd om net die winsten te gaan viseren, om bijvoorbeeld de gevolgen van een oorlog op te vangen, omdat ze niet voortvloeien uit eigen verdienste.

EEN KOOPKRACHTBIJDRAGE OM DE OEKRAÏNECRISIS OP TE VANGEN

Wat Vooruit voorstelt, is om dat idee van een crisisbijdrage op buitengewone winsten nieuw leven in te blazen. Dat willen

we doen door een nieuw progressief tarief in te voeren binnen de vennootschapsbelasting. Normale winsten blijven belast aan het gewone tarief van 25%, maar overwinsten worden belast aan een tarief van 35%. Ook aan het verlaagd tarief van kmo's veranderen we niets.

Die koopkrachtbijdrage zou 1 miljard euro kunnen opbrengen, waarmee de btw-verlaging op energie al gedekt zou zijn. Hoe kunnen we dan bepalen wat overwinsten zijn? Daarvoor kijken we naar het Amerikaanse voorbeeld en gebruiken we het rendement op geïnvesteerd kapitaal (*return on invested capital- ROiC*). Dat is een gekende boekhoudkundige term die bekomen wordt door de nettowinst na de normale belasting te delen door de waarde van het geïnvesteerd kapitaal (zowel aandeelhouderskapitaal (equity) als schuld-gefinancierd kapitaal) van de onderneming.

Simpel uitgelegd wil een rendement op geïnvesteerd kapitaal van 5% zeggen dat een vennootschap netto 5 cent rendement verdient op elke euro die ze geïnvesteerd heeft.

Als drempel stelt Vooruit 8% voor. Winsten boven die 8% worden gedefinieerd als overwinsten. Die 8% is economisch te staven. Uit een dataset met de 5.700 grootste Belgische bedrijven blijkt dat het gemiddelde rendement op geïnvesteerd kapitaal 3,4% is.⁸ 8% blijkt dus al een zeer sterk rendement op geïnvesteerd kapitaal. Bovendien is het rendement op aandeelhouderskapitaal (*return on equity*) in die dataset gemiddeld 2 tot 3 keer zo groot als de ROiC. Gemiddeld wil een ROiC van 8% dus vaak zeggen dat aandeelhouders al een rendement van gemiddeld 16% tot 24% kunnen krijgen.

Concreet wil dat dus zeggen dat een bedrijf dat 100 euro winst maakt, met een rendement op geïnvesteerd kapitaal van 11% vandaag 25 euro belasting zou

Het drogargument dat multinationals gewoon hun winst zullen wegschuiven, is hier niet van toepassing.

betalen. In het voorstel van Vooruit zou het op het deeltje overwinst 35% betalen. De normale winst is 8/11en van 100 ofwel 72,7 euro. De overwinsten zijn 3/11en van 100 ofwel 27,3 euro. De totale belasting wordt dan 27,72 euro.

Dat toont al meteen aan dat de koopkrachtbijdrage zeer redelijk is. De totale belastingdruk van dit fictieve bedrijfje stijgt naar 27,72%. Vijf jaar geleden betaalde het nog 34% vennootschapsbelasting. Het gaat dus om een kleine bijdrage van zij die per definitie voldoende rendement halen om het te kunnen dragen. Bedrijven in moeilijkheden betalen die bijdrage ook niet.

Dat is meteen ook het antwoord op de makkelijke en voorspelbare kritiek dat bedrijven hier en masse zullen wegschuiven. Het gaat om een vrij kleine stijging van de belastingdruk. Bovendien als we nu kijken naar de effectieve belastingdruk, dan zit België op gelijke voet met Nederland en ver onder Frankrijk en Duitsland.⁹

Bovendien gaat het om overwinsten. Het gaat dus om bedrijven die in België zeer winstgevend zijn en daar vragen we een kleine bijdrage op. Geen enkele ondernemer loopt toch weg van een uitzonderlijke winstgevendende investering, omwille van het belastingtarief daarop? *(vrij vertaald naar Warren Buffett)*.

Ook het drogargument dat multinationals gewoon hun winst zullen wegschuiven, alsof dat nog steeds een of andere regelloze far west is, is hier niet van toepassing. De voorbije 10 jaar is er een ongelofelijke vooruitgang geweest in internationale samenwerking tegen dat soort praktijken.

De internationale minimumbelasting is daar het kroonstuk van.¹⁰ Bedrijven die winsten willen verplaatsen, moeten hun economische activiteit mee verplaatsen. En het zijn net die activiteiten die hoge rendementen genereren.

**DE OORLOGSFACHTUUR
NAAR DE STERKSTE SCHOULDERS**

Er komt een factuur op ons af. De oorlog in Oekraïne snijdt in onze welvaart, en het fundamenteel vraagstuk waar we voor staan is hoe we die welvaartsverarming gaan verdelen. Het zou ronduit onrechtvaardig zijn dat werkende mensen koopkracht verliezen, of een indexsprong zouden moeten slikken, terwijl er bedrijven zijn die historisch hoge winstmarges rapporteren.

Een overwinstbijdrage, zoals Vooruit voorstelt, is een rechtvaardige manier om de kost op de begroting te drukken. Opgezet als een progressieve vennootschapsbelasting, waarbij overwinsten aan een bijkomende solidariteitsheffing van 10% onderworpen zijn, kan een overwinstbijdrage een miljard euro opbrengen. Die bijdrage geldt enkel op winsten van bepaalde bedrijven die zeer hoog zijn, terwijl de rest van de economie het moeilijk heeft.

Op die manier verleggen we een deel van de oorlogsfactuur naar de sterkste schouders. Zij die de grootste buffers hebben om de koopkrachtdaling op te vangen. Zo kunnen we de koopkracht, de welvaart en de mogelijkheid van iedereen om in basisbehoeften te voorzien verder beschermen.

EINDNOTEN

- 1 OESO (2022). Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine.
- 2 Apostel, A. & O' Neill D. (2021). A one-off wealth tax for Belgium: Revenue potential, distributional impact, and environmental effects. *Ecological Economics*, 196.
- 3 Pauli, W. & Pironet, E. (2022) Gouverneur Nationale Bank Pierre Wunsch: 'Winstmarges van ondernemingen zijn historisch hoog. *Knack*, 6/4/2022.
- 4 D'Hoore, Jasper (2019). Interview met Gert Peersman. *De Tijd*, 26/12/2019.
- 5 Pauli, W. & Pironet, E. (2022). Ibid.
- 6 FT Alphaville. (2021) The century-old tax that could help pay for the pandemic. <https://www.ft.com/content/0179860f-818f-42b3-9ac6-1c292b44eeb3>.
- 7 Avi-Yonah, Reuven S., Taxes in the Time of Coronavirus: Is It Time to Revive the Excess Profits Tax? (May 19, 2020). U of Michigan Public Law Research Paper No. 671.
- 8 Eigen berekeningen. Data uit BEL-FIRST uit 2020.
- 9 Bron: Eurostat.
- 10 Zie Lips, W. (2021). De lange aanloop naar een globale minimumbelasting voor multinationals. *Samenleving & Politiek*, nr 6.

De Duitse ommezwaaai

*De Ostpolitik is een Westpolitik geworden,
nog meer gedicteerd door de VS.*

TOM SAUER · Professor Internationale Politiek aan de Universiteit Antwerpen
en auteur van 'De strijd voor vrede' (Polis, 2019)

Dertig jaar lang was Duitsland vooral de economische motor van de EU. Samen met Parijs leidde Berlijn (lees: Merkel) de EU onder meer doorheen de financieel-economische crisis en de coronacrisis. De politieke lijnen in Brussel werden reeds van bij het ontstaan van de Europese Gemeenschap door de Frans-Duitse as neergezet. Dat het Europees buitenlands en veiligheidsbeleid tot hier toe geen al te grote indruk maakte, heeft dan ook te maken met het trauma van het nazisme. Het maakte Duitsland uitermate voorzichtig. Diplomatie (denk maar aan de Ostpolitik van Willy Brandt) stond hoog in het vaandel. Het Duitse leger verkommerde.

Tot de Russische invasie in Oekraïne begon dit jaar. Na een schuchtere aanloop waarbij Berlijns aanbod van 2.000 helmen op algemeen hoongelach werd onthaald, schakelde kanselier Scholz van eerste naar vierde versnelling: Duitsland belooft om haar defensiebudget op te trekken naar 2% (komende van 1,4%) en belooft onmiddellijk 100 miljard euro in defensie te investeren; (zware) wapenleveringen aan Oekraïne worden goedgekeurd;

Duitsland gaat ook op zoek om binnen het jaar veel minder afhankelijk te worden van gas uit Rusland; Nordstream 2 wordt niet aangesloten. Een 180 graden bocht. De Ostpolitik is een Westpolitik geworden, nog meer gedicteerd door de VS. Alle beginselen lijken overboord te worden gegooid.

Een nuchtere blik op de zaak doet de wenkbrauwen fronsen. Reeds voor de oorlog gaven de Europese bondgenoten van de NAVO 300 miljard dollar per jaar aan defensie uit. Tel daarbij de 700 miljard dollar per jaar van de VS, en het verschil met het Russisch defensiebudget – 60 miljard dollar per jaar – wordt bijna lachwekkend. De slagkracht van het Russische leger blijkt nu navenhand. Er is dus geen enkele objectieve reden om de westerse defensiebudgetten verder te verhogen, laat staan met de helft te vermeerderen zoals in Duitsland en ons land; en dit terwijl een behoorlijk percentage van de mensen in onze contreien door de gestegen energie-, en andere prijzen moeilijker de eindjes aan elkaar kan knopen. Die

laatsten stemmen begrijpelijkerwijze dan ook niet (meer) voor Groenen, liberalen of socialisten, maar wel voor extreemlinks of extreemrechts.

Het meest opmerkelijk is de gretigheid waarmee de (top van de) Groenen, zowel in Duitsland als ook bij ons, zich achter dit beleid scharen, als ze het al niet mee gepusht hebben. Eén mogelijke verklaring is dat de Groenen, nu ze eindelijk regeringsverantwoordelijkheid hebben, zich salonfähig willen gedragen. Een wellicht belangrijkere verklaring is dat dit beleid gestoeld is op idealistische principes, met name het centraal zetten van mensenrechten en democratie, ook in het buitenlands beleid. Vandaar de reeds eerdere afkeer van de Duitse Groenen voor autoritaire staten zoals Rusland en China, en hun bekommernis voor het lijden van de Oekraïense bevolking. Op zich nobele waarden, waar een groot deel van de achterban begrijpelijkerwijs achter staat.

Alleen werkt de internationale politiek niet op die manier. Eén van de basisregels in de internationale politiek is dat het spelletje draait om macht. Je kan dat niet fair vinden en willen veranderen. Good luck! Dat machtsingrediënt zit ingebakken in de anarchistische structuur van het internationaal systeem. Wouter De Vriendt en zijn Duitse collega's gaan daar geen jota aan kunnen veranderen. Erger, een beleid dat te weinig gestoeld is op Realistische overwegingen is ronduit gevaarlijk. Zo is trouwens deze crisis ontstaan. Oekraïne – een relatief klein land in vergelijking met grote buur Rusland – heeft Moskou uitgedaagd. Welnu, als een klein aapke met een stok in de ogen van een gorilla poken doe je beter niet. Dan krijg je een klap terug. Vanuit Russisch oogpunt mocht Oekraïne niet in de westerse invloedssfeer terecht komen, en al zeker niet bij de NAVO (tenzij Rusland op gelijke voet was opgenomen geweest in de

Euro-Atlantische veiligheidsarchitectuur; quod non). Het Kremlin heeft daarvoor meerdere malen gewaarschuwd. Onze idealistische politici waren blind. De gevolgen dragen we nu met z'n allen.

Als we niet oppassen, lopen we binnenkort opnieuw met onze kop tegen de muur. Als we volop Oekraïne zouden steunen, wat we voor een stuk aan het doen zijn, bestaat de kans dat Rusland moet afdruipen. Je kan geloven dat dat een realistisch scenario is. Dat zou opnieuw behoorlijk naïef zijn, alleen al omwille van binnenlandse politieke redenen. Zelfs in autoritaire staten moeten leiders rekening houden met hun achterban. Poetin kan dat simpelweg niet maken, en zal met een trofee moeten terugkeren. Opnieuw, dat is niet fair, zeker niet ten aanzien van Oekraïne. Maar het is niet anders. Zo niet bestaat de kans dat Poetin – die extreem gemotiveerd is – dingen doet die Oekraïne en wij ook helemaal niet graag zien gebeuren. Experts (ook binnen de CIA) waarschuwen dat het gebruik van een tactisch kernwapen door Poetin niet mag worden uitgesloten. Zit de Theo Francken mythe dat kernwapens nooit kunnen en zullen worden gebruikt nu zelfs ingebakken in de mainframe van de Groenen, die net ontstaan zijn uit de anti-nucleaire beweging? Niet te begrijpen.

Een scheutje Kissinger kan ons huidig buitenlands beleid wel degelijk gebruiken. Streven naar orde en stabiliteit in de internationale politiek zou vandaag de prioriteit moeten zijn (trouwens ook om het klimaatprobleem onder controle te krijgen). Mensenrechten en democratie ook, maar enkel als die minimale orde gegarandeerd is, wat vandaag overduidelijk niet het geval is. Laat ons hopen dat de Duitse en Belgische Groenen (en een deel van de socialisten) hun prioriteitenlijstje snel herzien. Of dat Rusland tenminste stand houdt.

Zeg nooit *neoliberaal* tegen een *neoliberaal*

ANATOMIE VAN HET NEOLIBERALISME

JURGEN MASURE · Redactielid Samenleving & Politiek

Is ‘neoliberaal’ een inhoudsloze, zinloze belediging die voornamelijk door de linkerkzijde wordt gepropageerd?

Het is een debat dat al jaren woedt: wat betekent ‘het neoliberalisme’? Is het een ideologie met een verbazingwekkende markt-fetisj? Of is het een politiek programma dat zich uitsluitend richt op de almacht van de kapitalistische klasse? Een uitdagend begrip, een moeilijk debat. Tijd om dat begrip eens grondig te ontleden. Want als je het hebt over het neoliberalisme, dan alludeer je vaak naar een problematisch economisch systeem dat je misschien wil veranderen. Liberalen, of anderen die als ‘neoliberaal’ bestempeld worden, vinden dat niet zo fijn. Een zekere Gentse arbeidseconoom liet op Twitter verstaan dat hij dat niet kunnen vindt, en hij werd daarin bijgestaan door sommige Leuvense en Gentse liberale roepstoeters. Ze stellen dan omstandig dat ‘niemand zichzelf ooit neoliberal heeft genoemd’, wat dus niet helemaal klopt. Google ‘Walter Lippmann’ maar eens. Zelfs Friedrich von Hayek beschreef dit als ‘de neoliberale beweging’, zoals Merijn Oudenampsen en Bram Mellink dat uitvoerig beschreven. ‘*There Is No Such Thing as Neoliberalism*’, lijkt men dan omstandig te willen stellen. Volgens hen geldt dit etiket dan als een inhoudsloze, zinloze belediging die voornamelijk door de linkerkzijde wordt gepropageerd. Toch is ‘het neoliberalisme’ een enorm populair begrip in de academische wereld, de media en de vaak, pittige online discussies. Dus ja: hoe zit die ideologische vork dan juist in de neoliberale steel?

HET NEOLIBERALISME VANDAAG

Wanneer we het vandaag hebben over het neoliberalisme, rammelen we het bekende neoliberale bingoreeksje af: de Britse premier Margaret Thatcher, het idee rond de vrije markt, de Amerikaanse president Ronald Reagan, positieve en negatieve vrijheden, de Oostenrijkse econoom Friedrich Hayek en zijn Amerikaanse adept Milton Friedman, enzovoort. Het neoliberalisme wordt te pas en te onpas gebruikt om te verwijzen naar een economisch systeem waarbinnen de vrije markt baas is en de rest, ja, die moet maar volgen. Elk deel van onze openbare en persoonlijke wereld moet het liefst onderworpen worden aan die 'goedbedoelende' vrije markt. De overheid heeft daarin een belangrijke rol te spelen: ze moet die vrije markt ondersteunen, wettelijk en financieel, stutten waar nodig en vooral geen stokken in de wielen steken. Reagan liet zich ooit ontvallen dat de overheid het probleem is en niet de oplossing. De coronapandemie bewees toch iets anders.

Neoliberalisme wordt vaak geassocieerd met een beleid dat inzet op lagere handelstarieven of minder belemmeringen. Op internationaal niveau is de vrijheid om kapitaal en goederen te verhandelen absoluut. Werknemersorganisaties moeten daarbij niet te hoog van de toren blazen. Het neoliberalisme brak overheidsbedrijven open en het leven werd opengesteld aan het gouden kalf van het vrije marktfundamentalisme. In wezen streeft het een beleid na dat inzet op deregulering van kapitaalmarkten, het omarmen van vrijhandel, globalisering en een privatisering, en inzet op de commercialisering en verzelfstandiging van overheidsdepartementen. Het doel is om evenwel via de overheid ervoor te zorgen dat de individuele verantwoordelijkheidszin bij de bevolking toeneemt.

De bekende econoom Hayek ging hier deels op in, onder andere in zijn bekende boek *Road to Serfdom* (1944). Zijn ideeën hierover zagen we terugkomen in de strijd die hij voerde tegen de economische grootmacht uit die periode, John Maynard Keynes. Milton Friedman ver-amerikaniseerde en breidde Hayeks complexiteitseconomie verder uit. De macht van de staat moest beperkter, de *Big Government* werd de *Big Enemy*, en sociale voorzieningen moesten beheersbaar blijven of op de schop. De 'Washington Consensus' internationaliseerde dit via gevestigde instellingen zoals de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds en het Amerikaanse ministerie van Financiën. Belastinghervorming, rentetarieven, concurrentie en strijdende wisselkoersen, liberalisering, privatisering, deregulering, ... het moest er allemaal voor zorgen dat het neoliberale idee meer ingang vond.

Uiteraard kwam er bakken kritiek op. Ik stamp een open deur in met te stellen dat een niet onbelangrijk aantal economen, filosofen en andere sociale wetenschappers kritisch staan tegenover dit fenomeen. Want ja, de markt is té almachtig, evenzeer utopisch en beperkt. Hier in onze contreien denk ik aan Jaap Kruithofs lijvige standaardwerk *Het neoliberalisme* (2000). Tien jaar later analyseerde Hans Achterhuis in *De utopie van de vrije markt* (2010) de ideologie van het neoliberalisme aan de hand van het utopische *Atlas Shrugged* van Ayn Rand. En Bleri Lleshi legde in *De neoliberale strafstaat* (2014) de verbinding tussen straffen en liberaal beleid. Wat het duidelijkst blijkt uit dit groeiende populaire debat over neoliberalisme – of het nu gaat om linkse critici of rechtse voorstanders – is dat er toch telkens verschillende opvattingen opborrelen over dat neoliberalisme. Ik merk dat toch wat liberalen daar zelf wat aan voorbij gaan.

HET NEOLIBERALISME VROEGER

Laat ons even terugkeren in de tijd. Want de term ‘neoliberalisme’ heeft een fascinerende intellectuele geschiedenis. In 1884 verschijnt het begrip een eerste keer in een artikel van Brits lexicograaf R.A. Armstrong *‘Liberal of Socialist?’*. Wat valt daarin op? Liberalen die overheidsinterventies en -investeringen in de economie belangrijker vinden, definieert Armstrong als ‘neoliberal’. Jawel, dat leest u goed. Het betekende net het tegenovergestelde van wat we daar vandaag onder verstaan. Het duurde dan wat voor het opnieuw enige opgang zou maken, tot het zogenaamde colloquium Walter Lippmann, één van de eerste neoliberale voorvechters. Dit was een in augustus 1938 in Parijs georgani-

seerd symposium voor liberale denkers, economen en andere intellectuelen. De opzet was om een nieuw liberaal alternatief te ontwikkelen voor het tanende klassiek-liberalisme uit de 19e eeuw. Een liberale herbronning diende zich aan. De meest prominente liberale intellectuelen van die tijd zaten daar samen, zoals Friedrich Hayek en Ludwig von Mises, maar ook Wilhelm Röpke, Michael Polanyi, Raymond Aron en Marcel Van Zeeland die dicht bij de Belgische premier Paul van Zeeland stond. Walter Lippmann zelf tekende eveneens present.

Ze zagen het collectivisme, socialisme en totalitarisme (met Nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie op kop) als een ware bedreiging en voelden zich buitenspel gezet. Het begrip zelf ‘neoliberalisme’ werd gepo-

HET WALTER LIPPMANN SYMPOSIUM, PARIJS, AUGUSTUS 1938

neerd door de Franse econoom Bernard Lavergne en zijn Duitse tegenhanger, de bekende Alexander Rüstow. Een organisatie zou zich over de promotie van dat nieuwe neoliberalisme moeten ontfemen. Het Comité international d'étude pour le renouveau du libéralisme (CIERL) zag het levenslicht. Maar de Tweede Wereldoorlog stak een ferme stok in de wielen. Later ging Friedrich von Hayek door op dat elan en richtte de Mont Pelerin Society op, een beruchte en bekende neoliberale lobby-groep, die inspiratie haalde uit het CIERL. Het begrip vond moeilijk ingang en de betekenis hier ging alle kanten op. Het werd gebruikt om leden van een uitgeverij aan te duiden of het werd toegepast in de context van het Duitse Ordoliberalisme, waar opnieuw Alexander Rüstow een bepalende ideologische rol in zou spelen. Pas in de jaren 1950 begon het begrip neoliberalisme wat de betekenis te krijgen die we er vandaag aan toedichten. De Amerikaanse econoom Milton Friedman ging er dieper op in een artikel uit 1951, waarin hij stelde dat het neoliberalisme echt 'hoop op een betere toekomst' kon bieden. Hij sprak over de noodzaak van 'een nieuw geloof', dat 'een ernstige beperking zou moeten opleggen aan de macht van de overheid om zich te bemoeien met het individu'.

In de jaren 1970 werd het begrip verbonden met het beleid rond dictator Augusto Pinochet en zijn gewelddadige omverwerping van de regering van Salvador Allende in Chili in 1973. Pas eind jaren 1970 en begin jaren 1980 kreeg het begrip de moderne betekenis die we er vandaag aan toedichten. Het was de algemeen aanvaarde geboorte van het moderne neoliberale tijdperk, waarbij de term onuitwisbaar verbonden raakte met de Chicago School of Economics, en economen zoals, wederom, Nobelprijswinnaars Hayek en Friedman.

Ook de bekende Franse filosoof Michel

Foucault ging er in de laatste fase van zijn leven dieper op in. Zijn benadering over het neoliberalisme komt het best naar voren in *Naissance de la biopolitique* (1978-1979), waarin hij de ontstaansgeschiedenis van het Amerikaans neoliberalisme trachtte te achterhalen. Foucault zag dit als een voortzetting van het liberalisme uit de 17^e en 18^e eeuw. Het neoliberalisme was een raamwerk van politieke rationaliteit dat ging over de organisatie en het beheer van vrijheid.

Je merkt het al: het neoliberalisme is een huis met heel wat kamers. Het kent verschillende stromingen. Sommige stromingen zijn al wat ouder, zoals de eerste lichting uit de jaren 1920 rond de Chicago School met de invloedrijke Frank Knight. Anderen zijn al verdwenen of evolueerde in latere scholen. De Bocconi-school uit het Milaan van de jaren 1920 en 1930, met econoom en latere Italiaanse president Luigi Einaudi, maakte wat furore en legde een ideologische basis voor een stringent bezuinigingsbeleid in Europa. Het neoliberalisme kent ook wat stromingen in de marge, zoals de Virginia School. James Buchanan, niet de Amerikaanse president maar wel de econoom, wordt daar vaak aan verbonden. Ik wil dus maar zeggen: iets of iemand liberaal noemen, vergt gewoon wat meer precisiewerk. Wat niet erg is. Want het blijft uiteindelijk, jawel, een liberaal.

WAT NA HET NEOLIBERALISME?

Dit etiket blijft de gemoederen beroeren. Het neoliberalisme is een politiek project. Volgens de bekende Britse sociaalgeograaf David Harvey was het zelfs een klassenproject. Het neoliberalisme bleek ook vrij utopisch. Hans Achterhuis wijdde, zoals gezegd, er een heel boek aan. Dit aspect wordt vaak verbonden aan de Hongaarse econoom Karl Polanyi, broer van de eerdergenoemde Michael Polanyi,

Het neoliberalisme is een politiek project. Volgens de bekende Britse sociaalgeograaf David Harvey was het zelfs een klassenproject.

die in 1944 stelde dat het idee van zelf-regulerende markten een 'stark utopia' was. Het lijkt misschien allemaal een intellectueel coherent geheel, maar dat is het dus geenszins. Ondanks het neoliberalisme van de afgelopen jaren, toonde Harvey ook uitvoerig aan dat overheden net in omvang en belang toenamen. En dat is niet altijd slecht, zoals ook de Nederlandse journalist Koen Haegens en de Amerikaanse econome Marianna Mazzucato vaststelden in hun klassiekers over de markt en overheid.

Het is echter tijd om nieuwe manieren te vinden om over onze wereld na te denken. Het neoliberalisme werd opgebouwd door de financiering van denktanks zoals de Mont Pelerin Society, en de ontwikkeling van strategische netwerken van liberaal ingestelde denkers en economen in de overheid en het bedrijfsleven. Wat is daar nu het resultaat van geweest? Er ontstond een onmiskenbare overdracht van rijkdom aan een kleine groep mensen. In het Oxfam-rapport uit 2016 over ongelijkheid hadden 8 mannen evenveel rijkdom in handen als de helft van de wereld. In het meest recente Oxfam-rapport zagen we dan weer dat rijkdom van tien rijkste mannen verdubbelde tijdens de coronapandemie. Hier zit dus iets grondig mis. Alle scholen in dat neoliberalisme hebben gefaald. Het is er niet in geslaagd om de productiviteit, de levensstandaard of groei te stimuleren naar behoren. Het heeft het sociale weefsel van verschillende samenlevingen aangetast. Mensen zijn ontevreden, met opkomende rechts-populistische partijen als gevolg. En dan heb ik het nog

niet over de planeet die gestaag opwarmt, de biodiversiteit die afneemt en de plundering van onze grondstoffen in de zoektocht naar winst. De uitdaging is dus om tot een alternatieve manier te construeren en bouwen om onze economie en samenleving vorm te geven. De coronacrisis was daarin betekenisvol.

De ideeën rond een wereld na corona trokken vaak dezelfde conclusie: meer evenwicht in de wijze waarop we werken en leven, minder uitputting van mens en planeet en een betere balans tussen markt en overheid. Er zijn voorbeelden, insteken en projecten genoeg. De overheid zal daarin een belangrijke rol moeten spelen. Als beschermer, aanbieder van zekerheid en neutrale speler waar we altijd op kunnen terugvallen. Gedaan met haar uit te kleden. Vaak wordt ze beschouwd als inefficiënt, opgeblazen en corrupt. De overheid kan een diep emanciperende kracht zijn. En dat is ze ook, via onze sociale zekerheid en de sociale welvaartsstaat. Het neoliberalisme ging natuurlijk nooit enkel over ideeën. Het was en is een diep politiek project. Dat betekent ook dat je gerust economen, politici of filosofen kan klasseren als liberaal. Het gaat er soms gewoon om om het wat te preciseren. Vandaag bevinden we ons in een interregnum. We maken anno 2022 tectonische, geopolitieke aardverschuivingen mee, we zijn getuige geweest van hoe overheden de coronacrisis beteugelden, en de klimaatverandering hakt er hoe langer hoe meer dieper op in. Het is tijd voor verandering. Het momentum is er.

IQ + inspanning = verdienste?

STEVEN DEBBAUT · Onderzoeker aan UGent en VUB

JUDITH PERNEEL · Beleidsadviseur bij Federaal minister van Ontwikkelingssamenwerking en Grootstedenbeleid

De meritocratische mythe leidt de aandacht af van de structurele achterstelselsystemen in de samenleving.

Begin mei verscheen een nieuwe Nederlandstalige uitgave van de klassieker *The Rise of the Meritocracy* van de socioloog Michael Young (1958), *De opkomst van de meritocratie* (2022), vertaald door Huub Stegeman en met voorwoord van Ewald Engelen. Het is opmerkelijk dat de roman een dystopie beschrijft, een soort '1984' nachtmerrie. Youngs neologisme 'meritocratie' transformeerde in de afgelopen decennia van een pejoratieve term tot een positief ideaal dat vaak wordt aangehaald door politieke leiders. Tijd voor een kritische reflectie.

DE MACHT VAN DE VERDIENSTE

Het woord meritocratie is een samenstelling van 'merite', wat staat voor verdienste, en 'Kratos', het Griekse woord voor kracht en macht. De meritocratie draait om de macht van de verdienste. Het is een maatschappijmodel waarbij de mate waarin eenieder opklimt op de sociale ladder rechtstreeks voortvloeit uit zijn of haar persoonlijke inzet en capaciteiten. Dit betekent dat noch leeftijd, huidskleur, gender, seksuele voorkeur, uiterlijke verschijning, sociale afkomst, ... iemands sociaaleconomische positie mag bepalen. Het meritocratisch denken is nauw verboden met het gedachtengoed van *'The American Dream'*. Als je hard genoeg werkt en voldoende talent hebt, zal je elk obstakel overwinnen en succes – veelal economisch ingevuld – bereiken. In het

boek van Michael Young (1958) wordt dit weergegeven in de allesbepalende formule: 'IQ + inspanning = verdienste'.

In Europa is het meritocratisch denken nauw verbonden met de democratisering van het onderwijssysteem, waarbij het onderwijs als motor gezien wordt voor die meritocratie. De gedachte leeft dat: aangezien eenieder gelijke toegang heeft tot kwalitatief onderwijs, kan eenieder met het nodige verstand en zelfdiscipline een diploma behalen, en kan eenieder vervolgens goed scoren op de arbeidsmarkt. Iemands cognitieve vermogen zou de meest cruciale factor zijn voor de bepaling van je economische positie en aldus doorslaggevend zijn dan bijvoorbeeld je sociaaleconomische achtergrond. Naast die cognitieve vaardigheden zou je 'effort' een belangrijke rol spelen in het verklaren van je economisch (on)succesvol zijn. Dit betekent onder meer ambitieus zijn, wilskracht tonen, zelfdiscipline hanteren, of nog: 'de juiste attitude hebben'.

Het spreekt voor zich dat een meritocratische samenleving realiseren verre van evident is. Naast het wegwerken van alle factoren die maken dat velen met achterstand starten aan het levensparcours, dient men ook tegenkracht te geven aan diegenen die met voorsprong dreigen te starten. Een eerste aanschouwing van wat het betekent om op te groeien in een welstellend gezin, wijst ons meteen op de niet-evidentie van dit laatste. Een welvarende kindertijd betekent naast toegang tot basisbehoeften, vaak terdege ouderlijke ondersteuning bij de schoolloopbaan en de mogelijkheid tot private lessen als het moeilijk loopt op school. Kinderen daarentegen die opgroeien in armoede hebben een hogere kans om vroegtijdig de school te verlaten, en tot het ontwikkelen van fysieke en mentale gezondheidsproblemen (Duncane & Murnane, 2011; Lareau, 2011; Smeeding,

Erikson & Jannti, 2011). Opgroeien in een welstellend gezin betekent automatisch het meekrijgen van cultureel en sociaal kapitaal dat eigen is aan de hogere klassen (Bourdieu, 1986; Lareau, 2011; Fischer, 1982; MacDonald, Schildrick, Webster & Simpson, 2005; van Eijk, 2010). Daarenboven kunnen – en zullen door de band genomen – welstellende ouders, financieel kapitaal investeren in hun kinderen en een financiële terugvalbasis voorzien voor het geval er onverwachte hindernissen op hun levensparcours opduiken. In de feiten bepaalt talent niet je maatschappelijke positie, maar vooral het opleidingsniveau van je ouders.

Welke hooggeschoolde ouders voelen zich comfortabel bij het gegeven dat in een échte meritocratie hun kind moeten dalen op de sociale ladder om plaats te maken voor een getalenteerder en gedrevener kind afkomstig uit een lagere sociale klasse? En een bijkomend probleem ontstaat wanneer ook de mechanismen voor een effectieve meritocratie, zoals het onderwijs en de arbeidsmarkt, verstoord zijn ten gunste van die machtigen – een proces dat socioloog en politicoloog Charles Tilly (1999) omschreef als '*opportunity hoarding*' (oppotten van kansen).

ONDERWIJS ALS MOTOR?

Is ons onderwijs dan niet de motor tot gelijke kansen en een opstap naar een meritocratische samenleving? De sociale mobiliteit in België staat er in vergelijking met andere Europese landen niet zo slecht voor, maar ons secundair onderwijs is niet goed uitgerust om die te bevorderen (Ludwinek et al., 2017). Wanneer kinderen vroeg hun studierichting moeten kiezen – in Vlaanderen op de leeftijd van 12 jaar – leidt dat doorgaans tot meer ongelijkheid (Ludwinek et al., 2017). De grote onderwijshervorming die dit moest verhelpen, bleef uit.

Het Vlaamse onderwijs staat internationaal aan de top wat betreft kwaliteit en prestaties. Desalniettemin bengelt zowel het Vlaamse als Franstalige onderwijs onderaan de rangorde wat betreft sociale rechtvaardigheid. België slaagt er in vergelijking met andere landen veel minder in om de capaciteiten naar boven te brengen van kinderen met een migratieachtergrond, met een functiebeperking of uit zwakkere socio-economische omgevingen (Unia, 2018).

Ons onderwijs blijkt geen rechtvaardige plek voor etnische minderheden. Vooroordelen en stereotypen hebben nog steeds een bijzonder grote impact op de kansen van leerlingen met roots in migratie (Agirdag, 2020). Uit het laatste specifieke PISA-rapport (2012) blijkt dat de kloof tussen de leerprestaties van leerlingen met en zonder migratieachtergrond in Vlaanderen behoort tot de grootste van Europa, en dat de kloof in de wiskundescores tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond in Vlaanderen twee keer zo groot is als in Franstalig België, en drie keer zo groot is als het gemiddelde van de OESO-lidstaten.

Vanuit het meritocratisch denken is het evident dat onderwijzers, de mensen die een cruciale rol spelen in het rechtvaardig verdelen van kansen en het aanbrengen van talenten, een hoge maatschappelijke status toegekend krijgen en dito economische verloning ontvangen. Dit staat in schril contrast met de huidige realiteit in België waar de onaantrekkelijkheid van de functie tot een acuut lerarentekort leidt.

DE GEVOLGEN VAN DE ILLUSIE TE LEVEN IN EEN MERITOCRATIE

In 2009 werd er onderzoek gedaan naar de meritocratische opvattingen van de Nederlandse bevolking (Ganzeboom, 2009). De resultaten van die studie laten

zien dat Nederlanders sterk geloven in de meritocratie. Ongeveer 70% geeft aan te geloven dat de rijkdom van ouders geen rol speelt in wat je bereikt in het leven, en 90% is ervan overtuigd dat 'hard werken' dé hefboom is om hogerop te klimmen op de sociale ladder.

Het meritocratisch denken werkt een negatief zelfbeeld bij mensen onderaan de sociale ladder verder in de hand.

Wanneer mensen ervan uitgaan te leven in een meritocratie terwijl eerder het tegendeel het geval is, betekent dit dat mensen hun hoge of lage positie op de maatschappelijke ladder ten onrechte toeschrijven aan hun individuele capaciteiten en inzet. Een succesvol persoon kan zich comfortabel wentelen in het gegeven dat hij of zij dat aan zichzelf te danken heeft, terwijl een maatschappelijk minder succesvol persoon zich oncomfortabel dient te verhouden ten opzichte van het beeld dat die positie het gevolg is van het eigen tekortschieten. De retorische vraag 'Als je dan toch zo slim bent, waarom ben je dan niet rijk?' vat het samen. Die vraag vormt de ironische titel van een publicatie die een dergelijk verband onderuithaalt (Lorenz, 2008), maar wordt mogelijk ondertussen door vele burgers als reëel gepercipieerd. Het is niet moeilijk om in te zien hoe zulks kan leiden tot een daling van solidariteit met mensen die zich op de lagere treden van de sociale ladder bevinden, en onderzoek suggereert daarbij een opvallende en zorgbarende paradox: hoe meer inkomensongelijkheid in een samenleving, hoe meer mensen geneigd blijken die ongelijkheid te legitimeren in meritocratische termen (Mijs, 2021).

De meritocratische mythe leidt de aandacht af van de structurele achterstellingssystemen in de samenleving. Het maakt blind voor de feitelijke ongelijkheden die maken dat mensen niet vertrekken vanuit een gelijke startpositie en legitimeert ten onrechte het systeem dat de status quo van de afstand tussen de sociale klassen in stand houdt of verder vergroot. Het meritocratisch denken lijkt ons ‘natuurlijke’ winnaars op te leveren (Verhaeghe, 2011) en werkt daardoor een negatief zelfbeeld bij mensen onderaan de sociale ladder verder in de hand.

DE SCHADUWZIJDE VAN DE MERITOCRATIE

Michael Young (1958), de grondlegger van het begrip, stelde dat zelfs een geslaagde meritocratie nog steeds een klassensysteem zou vormen gezien de inherent verbonden hiërarchie van sociaal respect. Het systeem verleent waardigheid aan diegenen aan de top, maar onteigent respect en zelfrespect aan diegenen die niet de maatschappelijk gevalideerde talenten bezitten. Daarom lanceren de auteurs van het fictieve ‘Chelsea Manifesto’ – dat in *‘The Rise of the Meritocracy’* moet dienen als het laatste teken van verzet tegen de nieuwe orde – een oproep voor een samenleving met meervoudige waarden, waarbij ook vriendelijkheid, altruïsme, verbeelding, moed en sensitiviteit gevalideerd worden. Een maatschappij waar eenieder de kans krijgt om zijn/haar *eigen* capaciteiten te ontwikkelen en een ‘rijk’ leven te leiden. Het fictieve manifest wijst ons de weg naar pertinente en kritische vragen.

Welke merites in de meritocratische samenleving worden beloond? En welke niet? Welke eigenschappen heeft een mens nodig om in een meritocratische samenleving succes te behalen? Het meritocratisch denken is nauw verbonden met

de ondertussen evidente economische return die we in onze samenleving geven aan bepaalde verdiensten. In een meritocratie moet voortdurend output ‘gemeten’ worden en bij uitstek is dat het meten van eenieders economische productiviteit. Zo ontstaan goedbetaalde functies voor mensen die andere mensen zorgvuldig meten: monitoren, evalueren, bijsturen, enzovoort. Liever ‘meter’ (de manager) dan ‘gemetene’ (de uitvoerder) in de meritocratie. We hadden een pandemie nodig om te beseffen hoe waardevol het werk is van de mensen in de zorgsector en bij verbreiding dat velen die essentieel werk verrichten een te lage verloning ontvangen. Het geheugen lijkt echter van korte duur.

Bauman (1999) spreekt van een doorblikspiegel: ‘de meters’ kunnen niet aanschouwd worden, terwijl de anderen aan constante controle onderworpen zijn. Het streven naar de ultieme efficiëntie bij de productie van goederen en het aanbieden van diensten, leidt zo tot een verhoging van metingen op individuele prestaties (Schoemaker & Geerdink, 1991). Dit geldt niet enkel voor de privésector, maar ook voor overheidsdiensten, het onderwijs en de non-profitsector. Verhaeghe (2001) stelt dat in de beginfase een meritocratie succesvol kan zijn daar ze correcties uitvoert op een systeem van aristocratie en nepotisme, en omdat ze bijdraagt tot eigenwaarde. Mensen hebben het *gevoel* controle te hebben over de positie die ze in de samenleving innemen kunnen, maar al spoedig leidt het tot een systeem van ongebreidelde individuele competitie waarbij mensen hun kwaliteiten louter nog gemeten worden in functie van kwantificeerbare output (Swierstra & Tonkens, 2008). Het is dan ook niet verbazingwekkend dat in het bedrijfsleven mensen met psychopathische trekken – dominant, egocentrisch, manipulatief,

weinig empathisch – ‘succesvolle’ managers kunnen zijn (Babiak & Hare, 2006; Babiak, Neumann & Hare, 2010).

CONCLUDERENDE GEDACHTEN

Het streven naar een meritocratie kent goede uitgangspunten. Het zou in principe kunnen bijdragen aan meer inzet op gelijke kansen en aan het wegwerken van structurele achterstellingsmechanismen. Denken dat we leven in een meritocratie terwijl dat verre van zo is, genereert echter perverse effecten.

Daarnaast moeten we ons als samenleving afvragen hoe we de negatieve aspecten eigen aan het meritocratisch stelsel, kunnen counteren. In een rechtvaardige samenleving is het cruciaal dat mensen die niet of in mindere mate beschikken over talenten die op de arbeidsmarkt geëerd zijn, toch een goed leven kunnen leiden. Dat betekent onder meer dat je ook zonder hogere opleiding bestaanszekerheid hebt en dat je niet voortdurend aangewezen bent op onzekere en tijdelijke jobs. Net omdat de meritocratie komaf maakt met een aantal privileges vormt het een aantrekkelijk maatschappijbeeld voor progressieve partijen. Er wordt echter te weinig stilgestaan bij de risico's en de complexiteit van het stelsel, en bij de huidige realiteit. Politieke partijen dragen daardoor (al of niet onbewust) bij aan het installeren van een individueel schuld- en succesmodel, waardoor bijvoorbeeld armoede dreigt beschouwd te worden als met name een gevolg van individueel falen. Het is een uitdaging voor beleidsmakers die voluit willen inzetten op gelijke kansen om de illusie dat we leven in een meritocratie te doorprikken en om alert te zijn voor de valkuilen van een doorgedreven meritocratisch stelsel.

BIBLIOGRAFIE

- Agirdag, O. (2020). Onderwijs in een gekleurde samenleving. Berchem: EPO.
- Babiak, P. & Hare, R.D. (2006). Snakes in suits: When psychopaths go to work. London: Regan Books/Harper Collins Publishers.
- Babiak, P., Neumann, C.S., & Hare, R.D. (2010). Corporate psychopathy: Talking the walk. Behavioral sciences & the law, 28(2), 174-193.
- Bauman, Z. (1999). In search of politics. California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), Handbook of theory and research for the sociology of education (pp. 241-258). Westport: Greenwood.
- Duncan, G.J. & Murnane, R.J. (2011). Whither opportunity: growing inequality, schools, and children's life chances. New York: Russell Sage
- Ludwinek, A., Anderson, R., Ahrendt, D., Jungblut, J.M. & Leončikas, T. (2017). Social mobility in the EU, Eurofound, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Fischer, C. (1982). To dwell among friends: personal networks in town and city. Chicago: University of Chicago Press.
- Ganzeboom, H.B.G. (2009). International Social Survey Programme: Social Inequality IV.
- Lareau, A. (2011). Unequal childhoods: class, race, and family life. Berkeley: University of California Press.
- Lorenz, C. (2008). If you're so smart why aren't you rich? Amsterdam: Boom.
- MacDonald, R., Schildrick, T., Webster, C. & Simpson, D. (2005). Growing up in poor neighbourhoods: the significance of class and place in the extended transitions of 'socially excluded' young adults, Sociology, 39(5), 873-891.
- Mijs, J.B. (2021). The paradox of inequality: income inequality and belief in meritocracy go hand in hand, Socio-Economic Review, 19(1), 7-35.
- PISA in Focus (2012). Migratie. Vakgroep PISA Onderwijskunde UGent
- Schoemaker, M. & Geerdink, T. (1991). Human talent management: een visie op het besturen, faciliteren en ontwikkelen van personeel. Deventer: Kluwer bedrijfswetenschappen.
- Smeeding T., Erikson R. & Jantti, M. (2011). Persistence, privilege, and parenting. New York: Russel Sage Foundation.
- Swierstra, T. & Tonkens, E. (2008). De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit

Emile Zola Prijs 2022

Politieke essaywedstrijd voor jongeren

1^e plaats

Daan De Zutter

The men who sold the world

2^e plaats

Hadjira Hussain Khan

Jeugdliteratuur

als spiegel en venster

3^e plaats

Nina Poels

Hoe je met dirty talk

revolutionair kan zijn

The men who sold the world

DAAN DE ZUTTER · Masterstudent EU-studies

Terwijl Elon Musk, Richard Branson en Jeff Bezos met hun ruimtevaartbedrijven ongekende hoogtes verkennen, zorgen ze in feite voor een absoluut dieptepunt in de geschiedenis van de mensheid.

‘De verhalen van deze serie zijn niet geschreven als profetie, noch als geschiedenis. De auteur zou zeer verrast zijn als één van hen dicht genoeg bij toekomstige gebeurtenissen bleek te staan om als succesvolle profetie te worden geclassificeerd.’ Het zijn de eerste twee zinnen waarmee auteur Robert Heinlein de lezer introduceert tot diens science-fictionboek *The man who sold the moon*. Het boek uit 1949 gaat over een door de ruimte gefascineerde miljardair die via een gewiekst plan de hele maan in zijn bezit krijgt. Heinlein zou als libertariër vermoedelijk verheugd hebben toegekeken naar de private ruimteavonturen van Elon Musk, Richard Branson en Jeff Bezos. De Amerikaanse multimiljardairs vechten vandaag een ware machtsstrijd uit die volledig aan het ontaarden is – letterlijk en figuurlijk. Terwijl ze met hun ruimtevaartbedrijven ongekende hoogtes verkennen, zorgen ze in feite voor een absoluut dieptepunt in de geschiedenis van de mensheid. Op een moment dat we alle middelen moeten inzetten om de opwarming van de aarde tegen te gaan, investeren de meest bemiddelden onder ons hun geld liever in een vluchtroute. Het is de ultieme uiting van een op hol geslagen systeem dat gestoeld is op de creatie van ongelijkheid en het uitputten van onze natuurlijke reserves. Wat volgt is geen betoog om deze drie heb-

zuchtige hemelbestormers aan de schandpaal te nagelen, maar een aanklacht tegen het huidige neoliberale systeem en een pleidooi voor een paradigmashift richting een ecosocialistische wereld. Het muzikale oeuvre van David Bowie toont ons daarbij de weg.

LIFE ON MARS?

Het eerste deel van dit essay reflecteert over hoe we in deze benarde situatie zijn aanbeland. Het is namelijk geen toeval dat de opvolger van de ruimtewedloop tussen de VS en de Sovjet-Unie er één is tussen superrijke individuen in plaats van machtige natiestaten. Onder impuls van decennialang liberaal beleid heeft er zich een gestage verschuiving van publiek kapitaal naar privaat kapitaal voorgedaan.¹ Anders gezegd: overheden werden armer, ten voordele van rijke individuen.

• Staten van lichte zeden

De afbraak van het publiek kapitaal werd ingezet aan het begin van de jaren 1980 door de neoliberale tandem Margaret Thatcher en Ronald Reagan. Die laatste deed bij zijn inauguratie tot president van de VS in 1981 de beruchte uitspraak: *'Government is not a solution to our problem; government is the problem.'* Wat volgde was een heilig geloof in de werking van de markt en een kruistocht tegen de overheid. Publieke diensten werden geprivatiseerd, markten geliberaliseerd en bepaalde sectoren (zoals de financiële) verregaand gedereguleerd.

Hierdoor zag het privaat kapitaal haar onderhandelingsmacht sterk toenemen. Daar waar tijdens de *Trentes Glorieuses* nationale kapitaalcontroles als legitiem werden aanzien, zou daar verandering in komen onder druk van neoliberale belangengroepen. Grote bedrijven en kapitaalhouders wisten overheden ervan te overtuigen dat kapitaalcontroles hen

niet meer hielpen om binnenlandse doelen te bereiken.² Door de afschaffing van deze controles kon kapitaal zich steeds vrijer verplaatsen en ontstond een regulatorische competitie tussen landen. Om zo veel mogelijk kapitaal aan te trekken, zouden landen almaar vaker gedwongen worden zich te gedragen als staten van lichte zeden. In een heuse *race-to-the-bottom* ontdeden ze zich van strenge loon- en arbeidsreguleringen, deelden ze belastingvoordelen uit, en verlaagden ze de sociale bijdragen voor multinationals.

• Oneindig ver, en verder

De geschiedenis van de belastingtarieven in de VS illustreert dit treffend. Daarbij zien we dat op het moment dat Reagan met zijn inauguratiespeech de overheid als grote boeman afschildert, de rijkste Amerikanen nog een tarief van 70% betaalden op de hoogste inkomensschijf. Toch slaagde Reagan erin om tijdens zijn achtjarige termijn dat tarief naar amper 28% te brengen, onder het voorwendsel dat dit de innovatie en groei zou aanwakkeren.³ Een loze belofte zo blijkt: de periode na deze ingreep is het groeipercentage van het nationaal inkomen per capita in de VS gehalveerd in vergelijking met de veertig jaar ervoor.⁴

Een recent voorstel van het Democratische congreslid Alexandria Ocasio-Cortez om het tarief op de hoogste inkomensschijf terug naar 70% te brengen, werd door de Amerikaanse elite afgedaan als radicaal. Dit duidt, naast een schrijnend gebrek aan kennis van de nationale geschiedenis, op een vorm van padafhankelijkheid die de democratie ondermijnt. Daarbij bracht de beslissing van Reagan een dynamiek op gang die decennialang doorwerkt, ook op de politiek. Rijken worden rijker en kopen zich steeds meer in in de verkiezingscampagnes, om zo hun gewonnen privileges niet te verliezen. Gevolg is dat kandidaten schatplichtig worden aan de

rijken en nog meer beslissingen in hun voordeel nemen. Dit alles zorgt ervoor dat de rijksten in onze samenleving oneindig ver, en verder van de rest verwijderd geraken – figuurlijk en wie weet binnenkort ook letterlijk.

*

David Bowie voorspelde het al in 1971 met zijn hit *Life on Mars?* wanneer hij zong: *'Look at those cavemen go. It's the freakiest show... Is there life on mars?'* Vrij vertaald naar het heden: het neoliberalisme veroorzaakte of versterkte gigantische problemen en zadelde ons op met een hebzuchtige en egocentrische elite om deze op te lossen. Een enkeltje naar Mars dan maar?

THE MAN WHO SOLD THE WORLD

De hebzuchtige hemelbestormers. Het had zowaar de titel van een *Suske & Wiske*-album kunnen zijn. Helaas! In onze wereld waarin de realiteit de fictie nochtans almaar vaker het nakijken geeft, bestaat nog geen teletijdmachine die ons kan terugflitsen om de fouten uit het verleden te voorkomen. In afwachting van een levensechte professor Barabas die dit verwezenlijkt, zijn we genoodzaakt ons te beperken tot het herstellen van gemaakte vergissingen. Daarbij zullen aanpassingen aan het huidige destructieve systeem niet langer volstaan. Vandaar dat dit tweede deel een stappenplan beschrijft, bestaande uit drie voorwaarden voor de verwezenlijking van een paradigmashift.⁵

• Stap 1: De beleids crisis erkennen

'Only a crisis – actual or perceived – produces real change.' Het is een bekende quote van Milton Friedman, de godfather van het neoliberalisme. Na de stagflatiecrisis begin jaren 1970 keek hij verheugd toe hoe 'zijn' marginale econo-

mische stroming het in sneltempo schopte tot het heersende denkbeeld. Sindsdien heeft dit neoliberale paradigma meer dan een onzichtbare hand gehad in een lange reeks crisissen van allerlei slag. Toch bracht dit vooralsnog geen noodzakelijke systeemverandering teweeg.

Een belangrijke verklaring hiervoor is dat het neoliberalisme bij deze crises lange tijd onder de radar wist te blijven. De neoliberale dogma's waren zodanig wijdverbreid en alomtegenwoordig dat hun aandeel in de scheve situaties steeds werd ontzien of geminimaliseerd. De westerse liberale democratie had het einde van de geschiedenis ingeluid en daar zou niet op worden teruggelopen. Dat de slotsom van de menselijke ideologische evolutie gestoeld was op de moedwillige creatie van ongelijkheid en een versnelde exploitatie van onze schaarse planetaire grondstoffen mocht het feestgedruis niet verpesten.

Jawel, er zijn reeds talloze internationale akkoorden opgesteld om de problemen van ongelijkheid en klimaatverandering aan te pakken. Maar deze zijn niet bindend, waardoor het vaak bij mooie woorden blijft. Bovendien suggereren deze beloftes dat de problemen daadwerkelijk opgelost kunnen worden binnen het huidige model en legitimeren ze daarmee de bestaande wereldorde. Hoed u dus voor zij die vandaag groei en technologische vooruitgang naar voren schuiven als dé oplossingen voor ongelijkheid. Amerikaans president Harry Truman deed het hen in zijn naoorlogse inauguratiespeech al voor.⁶ De ongelijkheid is er zo'n driekwart eeuw later niet door opgelost, integendeel. En nu deze oude wijn in nieuwe zakken is gegoten om op een soortgelijke manier decennialang aan te modderen bij de klimaatproblematiek, kan de kater ons wel eens fataal worden. We moeten dus dringend erkennen dat het huidige neoliberale paradigma nooit in staat zal zijn deze crises op te lossen.

*De hebzuchtige hemelbestormers.
Het had zowaar de titel van een
Suske & Wiske-album kunnen zijn.*

• **Stap 2: Een alternatief paradigma presenteren**

Naarmate de neoliberale beleidscrijs zichtbaarder wordt, duiken steeds meer alternatieven voor het neoliberale paradigma op. Een revival van het Keynesianisme zoals tijdens de *Trentes Glorieuses* is daar één van. Echter, een op groei gestoeld systeem in tijden van klimaatverandering is niet langer aan de orde. Daarom moeten we op zoek naar een nieuw paradigma dat de weg plaveit richting onze *Golden years*. Het ecosocialistische paradigma dient zich daarbij aan als de beste kandidaat.

Het ecosocialisme stelt dat het kapitalistische systeem fundamenteel onverenigbaar is met de globale ecologische en sociale objectieven van duurzame ontwikkeling. Een ecosocialistische economie vertrekt niet vanuit een blindelings streven naar groei, maar vanuit het vervullen van menselijke behoeften binnen de ecologische grenzen. Dit principe ligt ook aan de basis van het alternatieve economische model van de Britse econome Kate Raworth.⁷ In haar donutvormige model onderscheidt ze twee grenzen waarbinnen het nieuwe systeem zich moet situeren. Enerzijds stelt Raworth een sociale ondergrens in met twaalf fundamentele levensbehoeften waar geen enkele mens gebrek aan zou mogen hebben. Anderzijds legt ze een ecologische bovengrens op met negen kritieke ecologische processen waarvan de limieten niet mogen worden overschreden, willen we onze planeet leefbaar houden. Tussen deze twee randen ontstaat een veilige en rechtvaardige ruimte waarin de mens

kan leven. Deze donut vormt dan ook het ideale kompas voor beleidsmakers om ons huidige systeem te transformeren richting het ecosocialistische model. Beleid dient daarbij te voldoen aan enkele fundamentele sociale en ecologische voorwaarden. Een liberaal beleid met alle nefaste gevolgen van dien wordt op die manier onmogelijk gemaakt.

• **Stap 3: Steun vinden bij machtige mensen en instituties**

'Planet earth is blue and there's nothing I can do.' De zin uit David Bowie's *Space Oddity* (1969) symboliseert vandaag het gevoel van onmacht bij veel burgers. Je individuele gedrag aanpassen is uiteraard een nobele en noodzakelijke start. Maar zolang structurele veranderingen uitblijven in afwezigheid, blijven dit druppels op een steeds heterere plaat. Hoe krijgen we de machthebbers zover dat ze hun privileges onder het neoliberale systeem opgeven voor een rechtvaardigere wereld voor allen? Het antwoord: de macht van het volk. Een systeem dat bij elk falen dezelfde kleine groep in de samenleving vrijwaart van elke schuld, is gedoemd om haar legitimiteit te verliezen. Met elke crisis van het neoliberale systeem zwelt de groep getroffen en misnoegden aan. In België is momenteel een op de drie burgers arm of financieel kwetsbaar.⁸ Nu de nijpend hoge inflatie de lagere middenklasse definitief in de armoede dreigt te duwen, weerklinkt de schreeuw om verandering luider dan ooit tevoren. Een voorsmaakje van wat er gebeurt wanneer die opgekropte woede en frustratie zich uit, kregen we reeds met de gele hesjes en de bestorming van het Capitool. Machtige individuen en instituten moeten dus in de spiegel kijken en beseffen dat ze binnen de kortste keren de onvrede zullen oogsten die ze jarenlang hebben gezaaid. Ze moeten zich realiseren dat ze een keuze

hebben: ofwel krampachtig vasthouden aan hun onrechtvaardig hoge fortuinen in een sociaal en ecologisch instabiele wereld; of zich scharen achter een project voor een betere wereld.

*

Bowie's *The Man Who Sold the World* uit 1970 gaat over een man die geschokt is wanneer hij een vorige versie van zichzelf ontmoet. Hij staat *'face to face with the man who sold the world'*, waarbij de wereld verwijst naar zijn ziel. Het is die pijnlijke ontmoeting met het verleden die wij – en bij uitstek de meest geprivilegieerden in onze samenleving – moeten vermijden. Hoe zullen wij naar onszelf terugkijken binnen zoveel jaar? Als de zoveelste generatie die lijdzaam toekeek terwijl de neoliberale orde zowel onze samenleving als onze planeet ontwrichtte? Of als de generatie die haar verantwoordelijkheid opnam, komaf maakte met destructieve structuren en stappen zette richting een betere wereld voor toekomstige generaties?

STARMAN

Kortom, de wereldwijde installatie van het neoliberale paradigma versterkte en bestendigde de machtspositie van de rijksten op onze planeet. De casus van de VS, de bakermat van het neoliberalisme, illustreert dit klaar en duidelijk. Wat tragischer is, is dat deze geprivilegieerde elite daarbij een betreurenswaardige neiging tot escapisme vertoont. Enerzijds ontvluchten ze hun faire bijdrage aan een rechtvaardige maatschappij door zich te vestigen in belastingparadijzen. Anderzijds ontvluchten ze een door een ongeziene klimaatcrisis geteisterde planeet door hun geld te investeren in een fictieve metaverse of in ruimtereisjes met geringe wetenschappelijke waarde. Een dubbel vluchtmisdrijf! Hoog tijd dus voor een nieuwe wereldorde gebaseerd

op ecosocialistische waarden en normen. Inspiratie voor deze noodzakelijke paradigmaverandering vinden we bij David Bowie en diens artistieke erfenis. Met zijn vele gedaanteveranderingen toont hij ons dat het mogelijk is om onszelf heruit te vinden en zo een betere wereld te creëren.

*'There's a starman waiting in the sky
He's told us not to blow it
Cause he knows it's all worthwhile'*

EINDNOTEN

- 1 Piketty, T. (2021). *Time for Socialism*. Amsterdam University Press.
- 2 De Ville, F. (2018). *Winnaars en verliezers. De politieke economie van Europese integratie*. Pelckmans Pro.
- 3 McCarthy, N. (2021, 10 december). *Taxing The Rich: The Evolution Of America's Marginal Income Tax Rate* [Infographic]. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2021/04/26/taxing-the-rich-the-evolution-of-americas-marginal-income-tax-rate-infographic/>
- 4 Piketty, T. (2019, 16 oktober). *Towards a circular economy*. <https://www.lemonde.fr/blog/piketty/2019/10/15/towards-a-circular-economy/>
- 5 Delputte, S., & Orbie, J. (2020). *Paradigm Shift or Reinventing the Wheel? Towards a Research Agenda on Change and Continuity in EU Development Policy*. *EU International Development Cooperation post-2020*, 16(2), 233-255.
- 6 Ziai, A. (2015). *The post-2015 agenda and the SDGs*. In: *Development Discourse and Global History. From colonialism to the sustainable development goals*. London: Routledge: 194-207.
- 7 Raworth, K. (2017). *Donuteconomie*. Nieuw Amsterdam.
- 8 Pironet, E., & Renard, H. (2022, 23 maart). *De middenklasse kreunt: armoede dreigt voor 1 op de 3 Belgen*. https://www.knack.be/nieuws/belgie/de-middenklasse-kreunt-armoede-dreigt-voor-1-op-de-3-belgen/article-longread-1849065.html?cookie_check=1648586804

Jeugdliteratuur als spiegel en venster

Waarom het gebrek aan diverse verhalen een groot gemis is

HADJIRA HUSSAIN KHAN · Studente en freelance journaliste

Verhalen vormen onze gemeenschap. Het gebrek vandaag aan diverse representatie in jeugdliteratuur draagt bij aan een eenzijdig, arm wereldbeeld. Het zorgt ervoor dat mensen in hun eigen beperkte werkelijkheid blijven leven.

In het jeugdboek *De dochter van de verhalenverteller* zegt de vader van journaliste Saira Shah dat hij haar als kind verhalen vertelde over Afghanistan om een gemeenschap te vervangen. Als schrijver begreep hij maar al te goed de waarde van verhalen. ‘Die verhalen vormen je gemeenschap’, legde hij aan haar uit. ‘Ze zijn een hulpmiddel om ervaringen te herkennen als je ermee te maken krijgt. Ervaringen verlopen volgens een bepaald patroon. In onze traditie helpen verhalen je om de vorm van een ervaring te herkennen, wat die betekent en hoe je ermee omgaat’.¹

Als tiener had ik niet veel om handen. Ik doodde mijn tijd met het lezen van romans en poëzie. Al snel ontdekte ik dat je in het echte leven nooit iemand zo volledig kan begrijpen als een romanpersonage. Sterker nog: ik heb verhalen nodig om de mensen om me heen te begrijpen. Hoe denken ze en waarom deden ze dat? Zo las ik als twaalfjarige bijna alle boeken die ik kon vinden van de jeugdschrijver Dirk Bracke, en was ik als vijftienjarige helemaal weg van *Ik denk dat het liefde was* van Kathleen Vereecken. Iets later dompelde ik me onder in *Dit is alles* van Aidan Chambers waarin Cordelia een hoofdkussenboek schrijft voor haar toe-

komstige, nog ongeboorte dochter. Ik las hoe de zeventienjarige Phil in *Het midden dan de wereld* van Andreas Steinhöfel voor de eerste keer verliefd wordt.

Deze jeugdboeken hebben allemaal een grote invloed gehad op mijn wereldbeeld en hebben deels mijn denken vorm gegeven.

De verhalen die ik las gingen allemaal over ‘gewone’ mensen. Ik zeg dat liever tussen aanhalingstekens. In de wereld van poëzie en literatuur is namelijk niets ‘gewoon’, geen enkel woord en geen enkele zin, en zeker niet iemands bestaan.²

Door romans te lezen, oversteeg ik mijn eigen gedachten. Ze prikkelde mijn verbeeldingskracht en nieuwsgierigheid. De verhalen leerde me empathie te hebben voor verschillende persoonlijkheden en hoe ze reageren op verscheidene situaties. Ze maakten me ook bewust voor onrecht en gevaar in de wereld.

Jammer genoeg las ik in de jeugdboeken maar weinig over mensen met een cultureel diverse achtergrond. De roman van Saira Shah was een uitzondering. Vandaag beseft ik wat een groot gemis dat is. Als zulke personen wel een (hoofd)rol speelden, werden ze al snel stereotiep en exotisch voorgesteld. De niet-westerse personages waren bijna nooit ‘gewone’ mensen die door universele ervaringen worstelen. Nee, in de eerste plaats werd er vooral gefocust op hun identiteit als ‘vluchteling’, ‘migrant’ en/of ‘moslim’. Of ze werden in een slachtofferrol geduwd, waarbij ze lijden aan cultuurgebonden clichés zoals de ongelijkheid tussen man en vrouw. Bovendien werden ze meestal beoordeeld met een westerse meetlat waarbij de eigen, eurocentrische blik vanzelfsprekend is.

Dat toont wetenschappelijk onderzoek ook aan. Letterkundige en literatuurcriticus Jeroen Dera onderzocht in 2019 de leeslijsten van leerlingen uit Nederland.

Wat blijkt? Slechts 42 van de 725 door leerlingen gelezen auteurs zijn niet-westerse schrijvers. Dat komt overeen met 5,8%. Bitter weinig dus. Als je kijkt naar de boeken die zijn gepubliceerd in de 21e eeuw, is het iets beter: dan zijn 7,7% van de teksten geschreven door een niet-westerse auteur.³ Maar nog altijd te weinig, als je bedenkt dat 25,3% van de Nederlandse bevolking een migratieachtergrond had op 1 februari 2022.⁴ In België klokte de teller in 2021 al af op 1 op de 3 burgers.⁵

Onder die burgers zitten trouwens niet enkel jongeren met roots uit landen waar we meteen aan denken bij de term ‘culturele diversiteit’ – typische voorbeelden zijn adolescenten uit Marokko en Turkije. Ook jongeren uit vaak vergeten regio’s als Oost-Europa, Zuid-Amerika en Oost-Azië voelen de nood aan meer representatie. Uiteraard is het niet zo dat een westerse auteur geen personage kan creëren met een cultureel diverse achtergrond. Maar het weinige aantal boeken geschreven door niet-westerse auteurs kunnen een reden zijn voor het gebrekkige aanbod aan herkenbare verhalen voor jongeren met een migratieverleden.

Al in 2009 kloeg romancier Chimamanda Ngozi Adichie het gevaar aan van een ‘single story’. Zo’n verhaal is gebaseerd op gebrek aan kennis over anderen. Het draagt bij aan de onderdrukking van bepaalde groepen in onze maatschappij door hen te stereotyperen. Vooral in de kindertijd zijn mensen extra vatbaar voor het gevaar ervan. Ze eindigt haar speech met de – ondertussen wereldberoemde – zin: ‘Laat mensen in beeld als één ding, als alleen ding, opnieuw en opnieuw, en dat is wie ze worden’.⁶ Adichie is niet de enige auteur die aangeeft dat ze in een hokje wordt geduwd. Toen Amerikaans-Iraanse schrijfster Dina Nayeri op bezoek was bij het literatuurhuis

Passa Porta in Brussel merkte ze op dat journalisten haar meestal vragen stellen over het migratie- en vluchtelingendebat. Wat journalisten daarbij vergeten, is dat ze zich in de eerste plaats een schrijver voelt, en geen vluchteling. Nayeri vindt dat wij vandaag de neiging hebben om in onze eigen beperkte werkelijkheid te blijven leven. Ze ziet xenofobie als een gevolg van het falen van verbeeldingskracht en nieuwsgierigheid. Volgens haar is literatuur een manier om het tij te keren, want goede verhalen halen je uit je eigen hoofd en wereld. Literatuur is in staat om mensen meer begripvol te maken.⁷

Diverse representatie is dus ook een grote meerwaarde voor jongeren die opgroeien in een land die aansluit bij hun eigen achtergrond. Zij beschouwen hun leefwereld als vanzelfsprekend en overal zien ze deze terugkomen in media. Literatuur kan voor hen zowel een spiegel als een venster zijn. Als spiegel reflecteren verhalen jongeren hun, eigen culturele gemeenschap. Als venster confronteren ze jongeren met een ander perspectief en geven inkijk in een andere leefwereld.⁸

Aan het begin van zijn schrijverscarrière dacht Aidan Chambers dat de definitie van jeugdliteratuur boeken geschreven voor jongeren is. Wat is het verschil met boeken voor volwassenen? Een jeugdboek sluit aan bij de interesses van jongeren en een jeugdschrijver houdt rekening met hun taalvaardigheid. Als leerkracht haalde Chambers zijn mosterd bij de leefwereld van zijn eigen leerlingen. Die behoorde tot een specifieke sociale groep, want hij gaf les op een school waar de meeste leerlingen later niet verder studeren. Zijn eigen klas observeren deed hij wel vijftien jaar lang. Tot hij op een dag besepte dat zijn manier van werken ervan uitging dat alle jongeren hetzelfde zijn. Terwijl dat natuurlijk niet zo is. 'Jongeren zijn even verscheiden als volwassenen,' had hij plots door.⁹

Onbewust had ik de eenzijdige beeldvorming in de media overgenomen en geïnternaliseerd.

Wij gaan ervan uit dat ieder individu uniek is. Toch denken heel wat lezers dat ze een hele groep mensen begrijpen wanneer ze eens een roman vastpakken van een niet-westerse schrijver. Westerse auteurs kloppen zichzelf op de borst als ze een personage met een andere culturele achtergrond als een wit konijn uit hun hoed toveren. De Irakese-Belgische theatermaker Hazim Kamaledin merkt op dat mensen met een andere culturele afkomst al op voorhand als klei in een vorm worden gekneed. Hij verwijt cultuurhuizen en recensenten dat ze hem in een bepaalde hoek duwen: 'Je bent een Arabier, dus je moet mij iets Arabisch geven'.¹⁰

Literatuur is niet de enige toegangsweg naar de mens, maar het is wel een krachtig middel. Het is een manier om ervaringen te (h)erkennen van mensen die ons voorgingen. Het maakt ons begripvol, meer empathisch, en geeft ons een ruimere blik. In onze jeugdijaren zijn we extra vatbaar voor nieuwe inzichten en perspectieven. We zijn nog volop bezig de wereld te verkennen en ons denken is zich nog aan het ontwikkelen.

Verhalen vormen onze gemeenschap. Het gebrek vandaag aan diverse representatie in jeugdliteratuur draagt bij aan een eenzijdig, arm wereldbeeld. Het zorgt ervoor dat mensen in hun eigen beperkte werkelijkheid blijven leven. Als adolescent trapte ik zelf ook in die val. Onbewust had ik de eenzijdige beeldvorming in de media overgenomen en geïnternaliseerd. Totdat ik besepte dat ik in geen enkel hokje pas dat anderen voor mij hebben ontworpen. De mens heeft meerdere identiteiten, zo-

als een puzzelstuk. En ieder stukje kan op verschillende manieren ingevuld worden. Jammer dat ik dat niet eerder doorhad. Een weerspiegeling aan een ruime waaier aan werkelijkheden in een divers België in boeken zou me zeker geholpen hebben. Het wordt tijd dat ik mijn eigen, unieke script schrijf.

EINDNOTEN

- 1 Shah, S. (2006). *Dochter Van De Verhalenverteller* (1ste editie). Penguin Random House.
- 2 Nobel Prizes 2021. (z.d.). NobelPrize.Org. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1996/szymborska/lecture/>.
- 3 De helaasheid der leeslijsten: over diversiteit in het literatuuronderwijs. (z.d.). De Lage Landen. <https://www.de-lage-landen.com/article/de-helaasheid-der-leeslijsten-over-diversiteit-in-het-literatuuronderwijs>
- 4 Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 24 februari). <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland->.
- 5 Herkomst | Statbel. (2021, 16 juni). Statbel. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/herkomst>.
- 6 Adichie, C. N. (2009, 7 oktober). Het gevaar van een enkel verhaal. TED Talks. https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story?language=nl.
- 7 Hussain Khan, H. H. K. (2019, 9 december). Iraans-Amerikaanse schrijfster Dina Rayeri: 'Waarom moet ik dankbaar zijn?' Apache. <https://www.apache.be/paywall/7517?destination=/2019/12/09/iraans-amerikaanse-schrijfster-dina-rayeri-waarom-moet-ik-dankbaar-zijn>
- 8 De helaasheid der leeslijsten: over diversiteit in het literatuuronderwijs. (z.d.). Ibid.
- 9 Toespraak Aidan Chambers. (z.d.). KU leuven. <https://alum.kuleuven.be/germaanse/toespraken/chambers09.htm>.
- 10 Anthonissen, P. (z.d.). Meer en meer zichzelf. Etcetera. <https://e-tcetera.be/meer-en-meer/>.

Hoe je met *dirty talk* revolutionair kan zijn

NINA POELS · Franstalige coördinatrice van Sophia vzw

Ons intiem leven is, of we dat nu willen of niet, ook het voorwerk van conflict en politieke strijd. Dat onze intimiteit ook politiek is, maakt haar meteen ook een terrein waar alternatieven en verzet vorm kunnen krijgen.

Toen ik elf was, schreef ik in mijn dagboek 'later, wil ik lesbisch zijn'. Een voorbarige gedachte voor iemand die op die leeftijd nog niet bezig was met seks, liefde en borstgroei. Zaken die pas vijf jaar later deel zouden uitmaken van mijn leven, en vanaf dat moment mijn gedachten een tijd lang zouden beheersen. Maar, er was blijkbaar wel iets anders waar ik op elfjarige leeftijd al van op de hoogte was: dat op wie ik verliefd zou worden een gevolg zou zijn van sociaal culturele factoren. Of beter gezegd: dat mijn intimiteit politiek zou zijn.

Vandaag geloven we echter liever dat hoe we de liefde beleven en bedrijven een autonome en onafhankelijke keuze is. We denken graag dat het individualisme ons heeft bevrijd van beperkingen die ons voorheen op collectief niveau door religie, klasse en familie opgelegd werden. De intieme relaties waren politiek, maar zijn dit in het Westen in 2022 toch al lang niet meer? Een kritische blik op de huidige seksualiteitsbeleving leert ons iets anders. Religieuze leiders en familiale verwachtingen hebben plaatsgemaakt voor nieuwe sociale constructies die ons liefdesleven beïnvloeden. Neoliberale discours over zelfhulp, zelfliefde met als gevolg een verpletterende individuele verantwoordelijkheid om onszelf gelukkig te maken, hebben de debatten in de slaapkamer overgenomen.

Ons intiem leven is, of we dat nu willen of niet, ook het voorwerk van conflict en politieke strijd. Het is een terrein waar waarden, normen en (ongelijke) machtsverhoudingen in stand gehouden of versterkt worden. Die gedachte hoeft ons niet te demotiveren. Integendeel. Dat onze intimiteit ook politiek is, maakt haar meteen ook een terrein waar alternatieven en verzet vorm kunnen krijgen. In dit essay wil ik onderzoeken hoe activisme zich onder de lakens manifesteert. Kunnen we door radicaal te denken vanuit naastenliefde, kritiek bieden op het patriarchaal denken? Welke kracht heeft erotische verbeelding op het bestrijden van ongelijkheden? En welke rol spelen voorbinddildo's in de strijd naar meer collectieve solidariteit?

SPIRITUELE SEKSSPEELTJES

Eens ik borsten had, menstrueerde en volgens mijn school voldoende opgeleid was over soa's en anticonceptie begon mijn seksuele ontluiking. In de tussentijd minder politiek dan op mijn elfde, begon ik seks te hebben met jongens. Een aantal jaren – en te veel slechte ervaringen met mannen – later, hadden ook vrouwen opnieuw mijn aandacht. Aan mijn seksuele oriëntatie was ik niet uit en vond ik ook niet interessant genoeg om mij mee te identificeren. De manier waarop ik seks wou beleven – het is te zeggen: de veelheid ervan – werd daarentegen wel een deel van mijn identiteit. Ik vond het fijn om te tonen dat ook ik, net zoals mannen kon genieten van veel seks zonder dat daar veel diepere gevoelens aan te pas kwamen. Het boek *The ethical slut* werd mijn bijbel, de term 'sloerie' eiste ik op als geuzennaam en mijn gevoelens koppelde ik los van mijn lichaam zodat verbinding, afhankelijkheid en intimiteit onmogelijk werden. Onlangs las ik een herkenbare getuige-

nis van een vrouw die deze dissociatie beschreef als het ondergaan van een *heart-ectomy*. Oftewel, het doorsnijden van de verbinding tussen je hart en je vulva.

Veel orgasmes hield ik hier niet aan over. Ik surfte op het internet en kwam uit op websites die mij aanraadden om mijn Kegel spieren meer te trainen aan de hand van een Yoni Egg. Kort samengevat: je koopt een steen in de vorm van een ei op bol.com. Minder dan 24 uur later komt het ei aan, dat steek je in je vagina, met het touwtje in de hand. Door lichtjes aan het touwtje te trekken en weerstand te bieden met je bekkenbodemspieren, verhoog je – bij genoeg training – je seksueel genot. Op zich zeker geen onaangename ervaring, maar een orgasme heeft het nooit opgeleverd en minder eenzaam werd ik er ook niet van. Want eenzaam was ik, na meer dan vijf jaar dissociatie van mijn eigen lichaam en als compensatie de aankoop van een gamma van spirituele seksspeeltjes.

Mijn seksueel genot bestond in die tijd niet uit een gevoelsmatige interactie met anderen, integendeel, het was een individuele verwezenlijking losgekoppeld van mijn sekspartners. Mijn drang naar de 'casualisering' van mijn intimiteit, besef ik nu, paste perfect in een neoliberale schema van flexibiliteit, vlotte aanpassing aan snel veranderende situaties en maximale zelfontplooiing. Daarmee zeg ik niet dat het hebben van casual seks, met (veel) verschillende sekspartners en masturberen enkel individualistische praktijken zijn die geen feministisch karakter kunnen hebben. Integendeel. Maar kenmerkend aan zulke neoliberale mechanismen is wel dat het geen enkele ruimte laat voor collectief verzet, solidariteit of zorg. En laat dat net de handvaten zijn die ik nodig had om te herstellen van mijn *heart-ectomy*.

Met mijn verhaal wil ik illustreren dat geen enkele positie, tegenover anderen en ja ook geen enkele sekspositie, politiek neutraal is.

VRIJEN ZONDER FAALANGST

Met mijn verhaal wil ik illustreren dat geen enkele positie, tegenover anderen en ja ook geen enkele sekspositie, politiek neutraal is. Wat we doen, denken en verlangen in bed, heeft een invloed op anderen. Een gedepolitiseerde liefdesethiek, is er een die individualistisch is en bijgevolg te weinig oog heeft voor structurele machtongelijkheden. Ook ik had hier weinig oog voor tijdens mijn periode van *babe-feminisme*, een feminisme waarbij een stereotiep sexy vrouwelijkheid wordt aangenomen om mannelijke seksuele privileges en attitudes op te eisen. Niet enkel heb ik mezelf orgasmes en intieme connecties ontnomen, ik heb ook bijgedragen aan de versterking van heersende patriarchale normen over vrouwelijke seksualiteit.

Dat onze intimiteit politiek is, impliceert eveneens dat het een belangrijk terrein is waar verzet gevoerd wordt en revolutie mogelijk is. Een harde realiteit voor veel mensen en gemeenschappen die hoe dan ook niet voldoen aan de heersende normen van wat liefde en seks is door hun gender, seksuele oriëntatie, religie, etniciteit, leeftijd, dis/ability... De strijd wordt gevoerd door de lichamen die in onze samenleving bestempeld worden als anti-normatief. Zo deconstrueert een queer liefdesethiek de scripts over liefde, relaties, familie en zorg. Queer is per definitie alles wat haaks staat op het normale, het legitieme, het dominante. In *The Queer Art of Failure* heeft Judith Halberstam het over het leven met mislukkingen binnen

de queer gemeenschap, aangezien queer onherroepelijk geassocieerd wordt met falen. De toevalligheid van queer relaties, hun onzekerheid, hun onregelmatigheid en zelfs hun perversiteit staan haaks op heteronormatieve concepten zoals stabiliteit en duurzaamheid.

Halberstam beschrijft queerness als een stil verlies en in dat verliezen, groeien andere betekenissen voor het leven, voor liefde, voor kunst en voor het zijn.

Ook *Black Love* – de bewuste keuze van Zwarte mensen om zich te omringen met mensen uit hun gemeenschap – biedt een kritisch alternatief voor het romantisch liefdesideaal en wordt door mensen van de gemeenschap ervaren als een radicale en bevrijdende liefdespolitiek. Een permanente liefdesverklaring aan de strijd tegen ongelijkwaardigheid en haat; een politiek die zich kenmerkt door een brede, activistische opvatting over liefde. Andere onderbelichte praktijken van liefde, seksualiteit en intimiteit worden gecreëerd en beleefd onder personen met autisme. Ook personen met veranderende lichamen ontdekken nieuwe vormen van aanrakingen en lichamelijk plezier. Elke gemeenschap of gemarginaliseerde groep heeft haar eigen strijd, maar in hun zoektocht naar hun eigen scripts over liefde en intimiteit hebben ze allemaal iets gemeens: ze bieden alternatieve kaders voor solidariteit, verbinding en zorg. Door verplicht te zijn een eigen weg uit te stippelen, los van heersende normen of een kapitalistisch model, worden de meest radicale en bevrijdende protestacties gevoerd die een voedingsbodem voor structurele actie en verandering vormen.

ALL ABOUT SEX

In een moment van onoplettendheid, werd ik verliefd op jou. Net wanneer ik zelf het meest overtuigd was van mijn

onafhankelijkheid, zowel in mijn relaties als in bed. Net wanneer ik ongenaakbaar dacht te zijn, liet ik jouw aanrakingen toe. Aanrakingen die niet enkel seksueel waren, maar met de tijd ook zorgzaam, troostend en intiem. Mijn lichaam moest helen en het was diep confronterend te ervaren hoe ver ik af stond van mijn eigen kwetsbaarheid. De verbinding tussen mijn hart en mijn vulva bleef lang zoek. Vaak herviel ik in gegenderde rollen, *male gaze* fantasieën en misogyne denkpatronen. Het was pas toen ik besepte dat om die patronen te doorbreken ik nieuwe narratieven en verlangens moest verbeelden, dat mijn lichaam opnieuw het mijne werd. En bovenal, dat ik mijn relaties tot anderen en tot jou kon herstellen en verzorgen. De herontdekking van mijn lichaam als bron van plezier en intimiteit via verbeelding omvatte het onder de loep nemen van mijn verlangens. Onze verlangens. Ik vertelde jou dat door in het verleden grenzeloos te zijn in seks en pijn op te zoeken, ik de dissociatie van mijn lichaam in stand hield. Ik verlangde daarentegen naar controle, over mijn eigen lichaam en over dat van jou. Jij vertelde mij dat je niet enkel degene wou zijn die penetreerde en overmeesterde; maar ook gepenetreerd en overmeesterd wou worden. Jij wou genomen worden. Ik wou jou nemen. Toen het eenmaal uitgesproken was, begonnen we op een andere manier te vrijen. Onze orgasmes betekenden niet langer een eind- maar wel een beginpunt.

Volgens Bell Hooks, schrijfster van onder andere *all about love*, is het herwinnen van de integriteit en volledigheid van lichaam en geest een belangrijke strategie in het verzet tegen het patriarchaat. Eén van de manieren waarop die volledigheid herwonnen kan worden, is aan de hand van verbeelding. Door op zoek te gaan naar mogelijkheden om te manoeuvreren in intieme ruimtes die uitnodigen om te

experimenteren, te verlangen en anders te verbeelden. Audre Lorde, Zwarte dichteres en lesbisch feministe, vult deze strategie aan door te pleiten voor een erotische verbeelding als creatief en politiek potentieel voor revolutionaire verandering. Erotiek is volgens haar de diepe creatieve passie en voldoening die we kunnen voelen in alles wat we doen; erotiek is onze capaciteit om echt te voelen, in contact te zijn met onszelf en met anderen.

VERBINDENDE DILDO'S

We creëerden samen onze eigen intieme wereld. Een speelveld waarin we hebben leren fantaseren voorbij de gekende heteronormatieve scripts. We herschreven de verhalen, met onze lichamen als medium om in verbinding met elkaar te komen. Samen gingen we op zoek naar nieuwe koosnaampjes, *dirty talk* dat de machtsrollen omdraaide en niet-gegenderde benamingen voor onze geslachtsdelen. Onze seks werd relationeel; verbonden via een voorbinddildo werden we kwetsbaarder en zorgzamer. Mijn voorbinddildo werd een verlengstuk van mezelf. Het aandoen maakte mij genderloos en in controle over mijn lijf en mijn verlangens. Het gaf mij de mogelijkheid om zorgzaam te zijn voor jou; om jouw verlangens en grenzen te ontdekken en te respecteren. Het gaf jou de mogelijkheid om de controle los te laten en zorg toe te laten.

Terwijl seksspeeltjes ter bevordering van ons individueel genot in toenemende mate genormaliseerd worden – denk maar aan *sex dolls* en vibrators – blijven BDSM-praktijken en fetisjen die beleefd worden samen met anderen, in de schaamtehoek. Omdat ze ingaan tegen het idee dat seks dient tot voortplanting? Wellicht. Ook omdat ze ons aanmoedigen om het genot van de ander voorop te stellen. Een radicale daad in een neoliberale samenleving

waarin individueel plezier beloond wordt en afhankelijkheid bestraft. Contra aan wat velen denken, hebben materiële voorwerpen de kracht om sekspartners dichter bij elkaar te brengen. Door speeltjes in bed te brengen, leren we naar elkaar luisteren; met woorden en met onze lichamen. Voorbinddildo's verplichten ons te communiceren over onze verlangens, *kinks* en genotsplekjes. Bondage technieken dwingen ons persoonlijke grenzen te ontdekken, aan te geven en te respecteren. Kortom, de bouwstenen voor een solidaire en zorgzame samenleving.

Met dit essay wens ik zij die – al dan niet bewust – intieme revoluties voeren onder de lakens, toe te juichen. En zij die het nog niet doen, aan te moedigen. De strijd voor een antikapitalistische en egalitaire wereld voeren we niet enkel in het publieke debat en door op straat te komen, maar ook – en misschien zelfs vooral – in de slaapkamer. Er schuilt subversief potentieel in het hebben van politieke seks. Seks waarin niet wordt geschuwd voor afhankelijkheid en kwetsbaarheid; door elk lichaam te zien als een bron van plezier, exploratie en creatie. Het naast zich neerleggen van conventies over intimiteit en seks roept een verbeeldingskracht in het leven die zorg en solidariteit op een transformatieve manier kan hertekenen. Al dat, vanuit ons bed!

Vlaanderen, ontwaak!

Tegen de grondstroom

ERIC CORIJN · ERTSBERG, ANTWERPEN, 2022

Gramsci lezen

Van klassenstrijd tot woke

ERIC CORIJN · ASP, BRUSSEL, 2022

Laat me mijn 75e verjaardag met een knaller vieren, moet Eric Corijn gedacht hebben en bracht ongeveer tegelijkertijd twee boeken uit die, in wezen, hetzelfde probleem willen aanpakken en ook dezelfde boodschap uitdragen: 'Het centrum is leeg. Rechts staat in positie. Links staat niet alleen in gespreide slagorde, maar soms ook tegen elkaar opgesteld. Links mist een toekomstvisie'. Het wordt de hoogste tijd om daar verandering in te brengen, stelt Corijn. Hij acht het moment rijp. Na vier decennia van neoliberalisme wordt het einde van TINA ingeluid. U weet wel, het riedeltje dat er geen alternatief voor dat neoliberalisme zou bestaan. En de Covidpandemie, voegt Corijn er fluks aan toe, heeft dat keerpunt nog duidelijker afgetekend. Links moet dus aan de bak: strijden om de publieke opinie. De geesten, de hegemonie veroveren.

Als dat concept valt, weet u dat Eric Corijn daarvoor teruggrijpt naar de Italiaanse marxist Antonio Gramsci, hoewel hij terecht schrijft dat deze ambities al deel uitmaakten van de strategische debatten die eind 19e eeuw in de Russische sociaaldemocratie gevoerd werden. Gramsci's hegemonie, om het zo te formuleren, is voor Corijn een

thematiek waarover hij zich helemaal aan het eind van de jaren 1970 boog toen hij onder meer de bijdrage van Perry Anderson, *The Antinomies* van Antonio Gramsci (*New Left Review*, nr. 100, 1976-77) mee naar het Nederlands vertaalde en van een voorwoord voorzag. Uitgeverij Leon Lesoil had er een brochuurtje bij en rond dezelfde periode trok Eric Corijn de deur achter zich dicht van de Belgische sectie van de trotskistische Vierde Internationale die hij in Vlaanderen jarenlang mee gestalte had gegeven. In dezelfde periode als Eric Corijn vertrokken andere kameraden, onder wie Paul Verbraeken, na wiens overlijden Eric Corijn, samen met andere intimi van Paul, een inmiddels prestigieuze naar zijn vriend genoemde lezingenreeks heeft opgezet. Het is maar

Vlamingen moeten
ontwaken en niet
alleen Gramsci lezen.
Ook Corijn moet
worden gelezen.

één van de vele pogingen die Corijn onvermoeibaar is blijven ondernemen om niet alleen het debat ter linkerzijde te blijven voeden, maar ook om – wat hij zelf noemt – ‘een kamp af te bakenen’. Om maar te zeggen, Eric Corijn heeft wat kilometers op de activistische – vroeger zou men zeggen ‘militante’ – teller staan. En, zeker, *Gramsci lezen* geldt deels ook als een impliciete balans van meer dan veertig jaar links ‘militantisme’ in Vlaanderen en Brussel, en de debatten die in die tijdspanne gevoerd werden. Toch is Eric Corijn allesbehalve nostalgicus. Hij is zelfs geen mijneraar. Dat blijkt uit de *drive* van beide werken, net als overigens uit zijn quasi permanente aanwezigheid op sociale media. Zijn analyse loopt tot vandaag, de blik is op de toekomst gericht. Eric Corijn blijft voluit gaan voor ‘systemische veranderingen’, zoekt oplossingen voor morgen en is omni-present in de debatten daaromtrent.

In zijn zoektocht om links aan zet te brengen, speurt de auteur naar nieuwe kiemen van verzet, nieuwe mobilisaties, concrete *agency* om daden bij woorden te voegen.

Toen hij in de late jaren 1970 de gramsciaanse erfenis tegen het licht hield, was het voor Eric Corijn duidelijk wie de *agency* moest hebben, wie actor van verandering diende te zijn. ‘Ook in de Lage Landen blijft het probleem gesteld: hoe kan men de burgerlijke hegemonie in de maatschappij en de afgeleide reformistische hegemonie in de arbeidersbeweging doorbreken’ (uit zijn voorwoord in *De tegenstrijdigheden van Antonio Gramsci*, 1980). Vier decennia later heeft Eric Corijn daar de balans van opgemaakt. De arbeidersbeweging, van

wie hij correct beschrijft hoe zij in het defensief is moeten gaan, heeft gefaald of althans: ze heeft die opgegeven. ‘De verwachting is verdwenen’. Die lijkrede klinkt verschillende keren doorheen beide boeken, hoewel de auteur op een bepaald moment ook een slag om de arm houdt. ‘Het is niet uitgesloten dat de arbeidersbeweging haar historische positie opnieuw inneemt, en van daaruit weer de spil wordt van emancipatie’. Achteloos wordt hier voorbij dé cruciale kwestie gestapt voor wie dat kind – de arbeidersbeweging en, concreter, de vakbonden – niet met het badwater heeft weggegooid.

Eric Corijn onderneemt in *Gramsci lezen* een poging om het hegemonie-debat te historiseren waarbij hij de klasieke marxistische debatten aandoet en ook blijft stilstaan bij de bijdrage van Ernest Mandel, naar wie hij – ondanks zijn afscheid van de Vierde Internationale – altijd is blijven verwijzen. Ook het

postmarxistische duo Chantal Mouffe en Ernesto Laclau passeren obligaat de revue, waardoor dat deel van Gramsci lezen een bijna educatieve dimensie verwerft voor nieuwe generaties. Het is dan ook heel even schrikken wanneer Corijn in zijn landing even langs namen scheert als Maarten Boudry, Patrick Loobuyck of Mark Elchardus, waardoor het er heel even op lijkt dat de lezer na een dolle rit door het historisch-marx-iaanse universum onder de Vlaamse kerktoren wordt afgezet.

Dat rechtse Vlaanderen en hoe er de politieke verhouding om te keren, staat centraal in *Vlaanderen, ontwaak!*. Dat de naoorlogse, pas geproletariseerde Vlaming dagelijks ontwaakte in zijn suburbane omgeving en niet, zoals voorheen in Wallonië, in arbeidersbastions rondom de industrie is één van de krachtige redenen, aldus Eric Corijn, waarom de Vlaamse arbeider in de greep bleef van rurale of suburbane voornamelijk katholiek gezinde netwerken. Amper volkshuizen als socialistische broeihaarden, wel buurtspoorwegen richting verbondsaalmoezenier. Corijn analyseert uitgebreid de rechts-conservatieve onderstroom die worstelt met de moderniteit waarbij het jammer is dat sterke historiografie hierrond, zoals *Rechts Vlaanderen* van historicus Henk de Smaele, onbenut blijft. Toch blijft dat tweede, historiserende hoofdstuk zeker nuttig om elementen van de Vlaamse realiteit te begrijpen. Dat geldt evenzeer voor de inhoudelijke contouren die hij schetst van een 'progressief antisystemisch project' waarbij het zwaartepunt bij de steden ligt. Dat leidt tot een pleidooi voor een Europese stedenpartij, de politieke uitmonding van een nagel waar de hoogleraar stadsstudies al decennialang op klopt en zelfs de mondiale demografische evoluties hem geen ongelijk in geven. Corijn koketteert op geen enkel

moment met die academische referenties – terecht – en haalt academia slechts aan om er een nefaste evolutie te beschrijven: 'De academische politologie en sociologie zijn verworden tot bestuurskunde, management en onderzoeksmethodologie. Universiteiten zijn niet langer de vrijplaatsen voor kritisch maatschappelijk inzicht, maar ontwikkelings- en legitiemachines voor beleid en technologie'. Het maakt volgens Corijn deel uit van de depolitiserende die de democratie bedreigt en de 'belangrijkste voedingsbodem is voor extreemrechts populisme'.

Door zijn argeloos afscheid van de syndicale beweging, zit Eric Corijn met een onopgelost probleem van agency. Om dat te beginnen aanpakken, breekt Eric Corijn een lans voor transversale gesprekken en initiatieven tussen politieke en sociale actoren en selecteert hij 'soorten mensen' die een bijdrage zouden kunnen leveren aan een 'radicaal-democratisch eco-socialistisch project op Europese schaal' door een netwerk van 'transversale stedelijke living labs'. Het heeft wat van de berg (analyse) die een muis baart ('wat te doen?') en vooral 'wie zal het doen?'). Toch zijn beide boeken waardevolle bijdragen tot herpolitiserende en tot links weerwerk waarbij de volhardende auteur terecht de link legt tussen praktijken en theorievorming. Ook slaat hij spijkers met koppen in zijn pleidooi voor toenadering, samenwerking, eenheid onder linkse krachten. En daarom, ja, moeten Vlamingen ontwaken en niet alleen Gramsci lezen. Ook Corijn moet worden gelezen.

Vincent Scheltiens

Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden

WIM VAN LANCKER, ADELINE OTTO · ASP, BRUSSEL, 2022

Dit is een boek over klimaatbeleid geschreven door sociale beleidsonderzoekers. Dat is op zich al belangwekkend en hoopgevend. Sinds de vroege jaren 2000 al zetten sociale bewegingen uit het Globale Zuiden druk op de onderhandelaars op internationale klimaatconferenties om de al te enge ecologische agenda rond klimaatsverandering te verlaten. Ze argumenteren dat de klimaatverandering een kwestie van mensenrechten is.

Het leidde tot een langzame verschuiving in de onderhandelingen en het publiek debat: van het tegengaan van klimaatverandering naar het nastreven van klimaatrechtvaardigheid. Ook de klimaatspijbelers pikten deze verschuiving op. Vooral sinds de gele hesjes is bij sociaal beleidsonderzoekers het besef doorgedrongen dat de klimaatagenda ook hen aanbelangt. 'Het probleem van klimaatsverandering is het probleem van de ongelijkheid', zo schrijven Van Lancker en Otto (p.19). Het is de kern van hun argumentatie. Als we de bezorgdheden van de lagere middenklasse, hier verpersoonlijkt door de gele hesjes, niet ernstig nemen, dan zal er nooit voldoende draagvlak zijn voor een doortastend klimaatbeleid. Hun boek is een pleidooi om te luisteren naar de groepen wiens stem in het klimaatdebat niet of te weinig gehoord wordt. De wetenschappelijke onderbouwing van hun sociale bezorgdheden en

het openen van de dialoog met hen zijn meteen ook de belangrijke verdiensten van dit boek.

Volgens Van Lancker en Otto staan hooggeschoolden met post-materiële waarden zoals milieubewust leven in onze maatschappij telkens opnieuw tegenover laaggeschoolde 'materialisten' die vooral bekommerd zijn om hun inkomen. Tussen beiden bestaan nauwelijks raakvlakken. Gele hesjes rijden niet met een bakfiets, klinkt het. Het huidige klimaatbeleid maakt het volgens de auteurs alleen maar erger. Het lobbywerk van gevestigde economische belangengroepen en het electorale gewicht van de middenklasse resulteren in een klimaatbeleid dat vooral de belangen van hoge inkomens dient, bijvoorbeeld door subsidies toe te kennen voor milieuvriendelijk gedrag. De verliezers van de klimaatmaatregelen zijn op dit moment al te vaak dezelfde groepen die ook door het sociaal beleid van de laatste decennia minder beschermd worden. Nochtans zijn de hoogste inkomensgroepen in rijke landen meer dan wie ook verantwoordelijk voor de klimaatsveranderingen.

Volgens Van Lancker en Otto hebben we een nieuw gedeeld belang tussen klimaatenthousiastelingen en gele hesjes nodig. Noch het techno-optimisme, noch het groeipessimisme zullen ons daartoe brengen. Techno-optimisten gaan ervan uit dat we dankzij de almaar voortschrijdende technologische vooruitgang geen fundamentele veranderingen in onze manier van leven zullen moeten aanbrengen. Die eersten beseffen volgens de auteurs te weinig dat de kennis en technologie die we vandaag

hebben niet volstaat om het klimaat te redden en dat bovendien massale overheidsinvesteringen vereist zijn om de technologie op voldoende grote schaal toe te passen. De ontgroeibeweging pleit er dan weer voor om onze welvaart niet langer te laten samenvallen met de erg koolstofintensieve consumptie van luxegoederen. Van Lancker en Otto zijn kritisch. Groeipessimisten gaan voorbij aan de vaststelling dat economische groei en levenstevredenheid sterk en positief correleren met elkaar. Ze

zien over het hoofd dat economische activiteiten minder samenhangen met de aankoop van luxeproducten maar vooral met het voorzien in de fundamentele basisbehoeften. Het grootste deel van de uitstoot van Belgische huishoudens hangt immers samen met eten, wonen en verwarmen.

Van Lancker en Otto zijn

helder over wat nodig is: om iedereen mee te krijgen in een klimaatbeleid moeten we de ongelijkheidskloof dichten. Of mensen zich milieuvriendelijk gedragen wordt immers niet bepaald door politieke ideologie of geslacht, maar wel door inkomen. Daar is zeker veel van aan, maar het is tegelijkertijd wat eenzijdig. Uit onderzoek blijkt dat het cultureel kapitaal van burgers, hun scholingsniveau, sterk bepalend is voor milieuvriendelijk gedrag. Het gaat erom dat burgers de relatie tussen hun gedrag en de maatschappelijke uitkomsten van hun gedrag begrijpen en dat ze het idee hebben dat ze met hun gedrag het verschil kunnen maken. Net bij laaggeschoolden ontbreekt vaak dat gevoel van controle te hebben over de eigen leefomgeving. De culturele kloof die Van Lancker en Otto in het boek vaststellen is niet alleen een inkomens-

Van Lancker en Otto zijn helder over wat nodig is: om iedereen mee te krijgen in een klimaatbeleid moeten we de ongelijkheidskloof dichten.

kloof. We kunnen het dus ook niet alleen door een inkomensbeleid wegwerken. Los van die kritiek is het voorzien van een stevig sociaal vangnet inderdaad essentieel om een breed draagvlak te verwerven voor een klimaatbeleid. Daarnaast pleiten Van Lancker en Otto ervoor om klimaatschadelijk gedrag te belasten, maar dan wel op een rechtvaardige manier. Een voldoende hoge koolstofbelasting is zeer effectief klimaatbeleid. Wanneer dit echter 'plat' en zonder flankerende maatregelen zoals investeringen in openbaar vervoer toegepast wordt, leidt het tot een onevenredige daling van de levensstandaard van lage inkomensgroepen. Tot slot pleiten de auteurs voor ecosociale maatregelen, die zowel sociale als ecologische doelstellingen nastreven. Sociale huisvesting is daar een goed voorbeeld van. Deze drietrapsraket voor een effectief klimaatbeleid moet tot een nieuw sociaal contract leiden tussen gele hesjes en klimaatenthousiastelingen. De auteurs beseffen dat het niet makkelijk zal zijn dit contract te realiseren. Ze geven aan dat groei en herverdeling in een Europese context altijd sterk met elkaar verweven zijn geweest. Maar de economie groeit vandaag veel trager dan vroeger en dit stelt het naoorlogse sociale contract op de proef. Hoe omgaan met stijgende sociale noden in een context van 'permanente besparingen', vragen de auteurs zich af.

Alhoewel de kritiek op techno-optimisten en groeipessimisten pertinent is, blijven Van Lancker en Otto in het boek weg van wat de lastige kern van de ecologische kwestie. De kern van het ecologisme als beweging is dat de natuurlijke hulpbronnen eindig zijn en er dus onvermijdelijk ecologische grenzen aan de groei zijn. Dat stelt het sociaal contract waarop westerse nationale welvaartsstaten gebaseerd zijn veel

grondiger op de proef dan ze willen toegeven. En het transformeert de ongelijkheidskwestie op een meer fundamentele manier dan ze in het boek aangeven. Wanneer we ongelijkheid als een sociaalecologische kwestie bekijken kunnen we niet anders dan erkennen dat ongelijkheid niet langer een nationale maar internationale kwestie is. Die kwestie speelt bovendien niet alleen tussen mensen die vandaag leven, maar ook en vooral met mensen die vandaag nog niet geboren zijn. Alhoewel de auteurs af en toe aandacht besteden aan de internationale dimensie, bijvoorbeeld als het gaat over het emissiehandelssysteem, verdwijnt dit internationaal perspectief bij het uitdenken van oplossingen. Het intergenerationele perspectief is zelfs niet aanwezig. Het sociaal beleidsperspectief in dit boek blijft dus helaas hangen bij de vertrouwde, maar behoorlijk uitgewoende kaders van nationale staten en intra-generationale patronen van ongelijkheid. Zo besteedt het boek geen aandacht aan het feit dat de relatieve ontkoppeling van groei en het gebruik van grondstoffen op nationaal vlak samengaat met een gigantische verschuiving van de grondstof-intensieve productie en afvalverwerking naar het Globale Zuiden, wat onder meer China tot de fabrieksvloer van de wereld maakte. Bovendien hebben gevestigde welvaartsstaten een gigantische historische ecologische schuld opgebouwd ten aanzien van het Zuiden. Een hernieuwd sociaal contract als basis voor een effectief klimaatbeleid kan dus onmogelijk zomaar een nationaal contract zijn. Ook het model van de westerse nationale welvaartstaat en sociaal beleidskennis zijn dringend toe aan een dekolonisering.

Stijn Oosterlynck

De essentiële economie

DAVID BASSENS, SARAH DE BOECK (EDS.) · VUBPRESS, BRUSSEL, 2022

Op de dag dat ik deze recensie schrijf, lees ik in de krant over een Antwerpse zorgorganisatie, die mensen met een verstandelijke beperking wil verhuizen die al tien jaar samen naar hetzelfde dagcentrum gaan. Reden: de organisatie is gegroeid na een fusie, en als er gebruikers komen met een hoger zorgprofiel, levert dat meer subsidies op. Een pijnlijk voorbeeld van wat het boek *De essentiële economie* aankaart: gedreven door kostenbesparing en efficiëntiedenken, en de intrede van vormen van vermarkting in sectoren als zorg, zien we een erosie van essentiële dienstverlening in onze samenleving. Een tendens die op haar beurt eerder een rem vormt dan een stimulans voor de noodzakelijke transitie.

Het boek is een belangrijke wake-upcall om na te denken over de herwaardering en hiermee verbonden hernieuwde democratische kadering van essentiële delen van onze economie, opgevat als het bevredigen van menselijke noden. Vandaag lijkt economie en innovatie zich vooral af te spelen in hightechsectoren, terwijl de basiseconomie waarop onze leven steunt meestal onzichtbaar blijft en dus veronachtzaamd wordt. Deze *foundational economy* vormt de aandacht van een groeiende groep onderzoekers die het economisch debat willen verrijken. Ze omschrijven de essentiële economie als 'een reeks van sectoren die toelaten een deftig

leven te leiden' (p. 17). Het gaat om de infrastructuur en voorzieningen waar we niet zonder kunnen. Stel je voor, als je 's morgens opstaat, dat er geen water uit de kraan komt, geen stroom uit het stopcontact en ook de riolering verstopt zit. Als er bovendien geen voedsel te vinden is in je buurt en ook de huisarts verdwenen is, dan zal je heel snel en heel concreet weten wat de essentiële sectoren van de economie zijn. Deze nieuwe benadering vanuit de essentiële economie stelt terechte vragen over de noodzaak van minder marktwerking in essentiële sectoren, de herwaardering publieke diensten en meer ruimte voor zelforganisatie van burgers (*commons*).

Dit denkkader wordt in sommige hoofdstukken overtuigend toegepast. Zo toont het hoofdstuk over wonen hoe een neoliberaal institutioneel kader ervoor zorgt dat woningen in onze marktgedreven samenleving in de eerste plaats koopwaar zijn waar kapitaalcrachtigen rente uit kunnen halen, wat ten koste gaat van de gebruikswaarde (waarvoor dient eigenlijk een woning?). Het is dus zaak om na te denken om beleid te ontwikkelen dat, of het nu voor grond of woningen gaat, de marktwerking sterk terugdringt door weer een sterke democratische inbedding te realiseren. Dat kan bijvoorbeeld door righthuurprijzen op te stellen voor de huurmarkt, en als (Vlaamse) overheid sterk te investeren in de uitbreiding van sociale woningen voor de bevolkingsgroep met laagste inkomens waarvoor de private huurmarkt niet alleen te klein maar ook financieel meer en meer ontoegankelijk wordt.

In dit ambitieuze boek gaan de samenstellers, samen met een ruime

groep andere auteurs, aan de slag met dit perspectief om een tweeledige vraag te beantwoorden. Hoe zit het nu met essentiële sectoren als wonen, zorg, voedsel en landbouw, maar ook publieke investeringsfondsen en de bancaire sector? En wat moet er veranderen zodat deze sectoren bijdragen tot de noodzakelijke sociaal-ecologische transitie? Het levert een gedegen analyse op van deze verschillende sectoren, en doet de lezer stilstaan bij de effecten van vormen van

vermarkting en privaat management denken (het zogenoemde *New Public Management*), en daarmee samenhangend schaalvergroting en koud efficiëntiedenken. Dat leidt tot belangrijke vragen: is het wel raadzaam dat steeds meer rust- en verzorgingstehuizen in handen komen van

beursgenoteerde buitenlandse bedrijven, die gestuurd worden door het realiseren van meerwaarde voor hun aandeelhouders? En moeten we niet veel meer bezorgd zijn over de sterke daling in het onderwijs van de mate waarin leerlingen in staat zijn tot begrip lezen, als we ze willen vormen tot autonome burgers die in staat zijn tot kritisch oordeelsvermogen?

Omdat het boek zo ambitieus van opzet, is het tegelijk een goed boek dat ik wil aanbevelen. Maar tegelijk haalt het de lat niet die de samenstellers zelf zo hoog hebben gelegd. Dat zie je op minstens twee vlakken. Ten eerste hebben de samenstellers voor het boek dus als doel gesteld de cruciale vraag te behandelen hoe de herwaardering van de essentiële economie kan bijdragen tot de sociaal-ecologische transitie. Een terechte en belangrijke vraag. Maar wat

Het boek is een
belangrijke wake-upcall
om na te denken over
de herwaardering van
essentiële delen van
onze economie.

deze ingrijpende transitie – zeg maar systeemverandering – precies inhoudt en welke transitiepaden mogelijk zijn, wordt niet aangereikt. De korte verwijzing naar het model van de Donuteconomie van Kate Raworth volstaat dan niet, de samenstellers hadden meer bereikt door bijvoorbeeld de auteurs uit te dagen de leidende principes van het donutmodel toe te passen. Dit onvoldoende uitwerken van wat de transitie in sectoren kan betekenen, vanuit de lens van de essentiële economie, merk je dan ook in de verscheidenheid qua aanpak van hoofdstukken, waarbij de auteurs wel een gedegen analyse brengen van het maatschappelijk domein dat ze bespreken, maar in sommige bijdragen onvoldoende de link leggen hoe veranderingen in het domein substantieel bijdragen tot de noodzakelijke transitie. In sommige hoofdstukken, zoals de rol van publieke investeringsfondsen en de rol van banken, wordt die link wel helder gelegd. En het hoofdstuk over zorg dat *care* voor *cure* zet, bevat heel wat belangrijke inzichten en voorstellen. Maar het hoofdstuk over energie en water focust bijvoorbeeld te sterk op het institutionele kader van intercommunes, zodat de kernuitdaging van de transitie op deze domeinen, in tijden van exploderende energieprijzen en extreme droogte, nauwelijks uit de verf komen.

Doorheen het boek valt ook op hoe het sociale perspectief veel sterker aanwezig dan het ecologische, terwijl de uitdaging er juist in bestaat deze twee te verenigen in het holistisch streven naar een rechtvaardige transitie. Dat sluit aan bij kritieken in de academische literatuur op de zogenaamde *Foundational Economy 1.0*, dat onvoldoende de harde realiteit van planetaire grenzen heeft geïntegreerd in haar denkkader. Dat zie je bijvoorbeeld in het hoofdstuk over voedsel en landbouw. Daar

worden heel wat cruciale zaken aangehaald, denk aan de precarie situatie van boeren en de stikstofproblematiek, maar de industriële landbouw op zich wordt niet in vraag gesteld, laat staan dat er belangrijke alternatieven zoals agro-ecologie aan bod komen.

Samengevat: vanuit de lens van de essentiële economie levert het boek een essentiële bijdrage tot het publieke debat over het doel van de economie en hoe we die als samenleving best organiseren. Dat betekent onder meer de vraag stellen over de noodzaak van het ‘uit de markt halen’ van bepaalde delen van waardenketens, wat zeker noodzakelijk is in bijvoorbeeld de woonmarkt. Daarnaast vergen heel wat publieke ‘bedrijven’ een grondige herijking, waar de financiële logica ondergeschikt moet worden als maatschappelijke noden en urgenties, met niet in het minst de zich voltrekkende ecologische *meltdown*. Combineer dat met het als overheid stimuleren en ondersteunen van zelforganisatie van burgers in bijvoorbeeld energiecoöperaties, en de economie bijdragen in kranten of televisie zouden er terecht helemaal anders uitzien.

Voeg hierbij ten slotte – en dat ontbreekt toch ook wel in het boek – de *sense of urgency*, volgens het laatste IPCC klimaatrapport hebben we zeven jaar om de tanker te keren, en we hebben een cruciale vorm van transitiedenken in handen. Dit boek levert daar een belangrijke bijdrage toe, maar het is duidelijk dat het werk eerder is opgestart over essentiële economie en haar rol tot de sociaal-ecologische transitie, en dat er nog heel wat volgende stappen in het denken moeten volgen, die dan andere handelingswijzen en concrete acties kunnen inspireren.

Dirk Holemans

Fuck de media, red de pers

GUIDO VAN LIEFFERINGE · EPO, BERCHEM, 2022

Guido Van Liefferinge is in het Vlaamse medialandschap geen onbekende of onbesproken figuur, zo blijkt. Hij startte bij *Het Laatste Nieuws*, was de man achter *Joepie*, *Dag Allemaal* en *Goed Gevoel*, en fungeerde even als hoofd-redacteur van *Het Nieuwsblad*. Geen nobody dus. Van Liefferinge ging in een vorig boek al dieper in op zijn ervaring binnen de media. *Fuck de media. Red de pers* gaat hierop door.

Van Liefferinge schreef een intelligent, erudiet en diepgravend boek over de staat van onze media. Conclusie? Nee, het gaat niet goed. Al meer dan 20 jaar is Van Liefferinge ondertussen niet langer actief op het Vlaamse mediatoneel. Sindsdien voert hij een ware kruistocht tegen de tabloïdisering en commercialisering van de pers. Hij hamert flink door op de gevaren van de dominante winstlogica bij de megabedrijven achter onze vertrouwde media, zoals bij VTM, *De Morgen* of *Knack*. Want voor hem gaat dit juist over de kern van onze democratie. Net daarom deze ferme j'accuse.

Zijn vorige boek was geen knuppel in het hoenderhok, maar eerder een bom in een kiekenkot. Verschillende mediabonzen stonden op hun achterste poten. 'Furieuze reacties op boek Vlaamse bladenmaker', kopte *Het Nieuwsblad* in 2006. Aan de basis lagen verschillende conflicten, onder andere eentje uit 2000 waardoor de toenmalige De Persgroep (nu DPG Media) hem

jaarlijks een som moest betalen tot het juridische geschil beslecht zou worden.

HARDER! BETTER! FASTER! STRONGER!

Gelijktijdig met *Fuck de media* kwam het boek van VRT-journalist Luc Pauwels, *Journalistiek in tijden van fake news*, uit. Het is, naar horen zeggen, een belangrijk mediakritisch gewetensonderzoek. Ik heb het (nog) niet gelezen, maar de twee namen worden wel aan elkaar verbonden in een mooie blog van Frank Van Laeken. Van Liefferinge, van zijn kant, legt haarfijn de commerciële logica bloot van onze media (met DPG Media op kop). Het boek van Pauwels stelt de moeilijke verhouding tussen onze openbare omroep en de diepgaande commercialisering op scherp.

Bepaalde stemmen (zeker bij N-VA) blijven ook onophoudelijk doorkloppen op de besparingsnagel bij de VRT. Daar zit een agenda achter, stelt ook Van Liefferinge terecht vast. Voor Van Liefferinge blijft de openbare omroep echter een creatief en journalistiek eiland in een zee van commerciële en gemonopoliseerde ellende. Daar moeten we dus in blijven investeren. Het is één van zijn belangrijkste conclusies (pp. 180-183).

Van Liefferinge is niet mals voor de traditionele media. Hij keert daarvoor terug in de tijd. Hij gaat langs de grote Amerikaanse en Britse mediabonzen, en vertelt de geschiedenis en oprichting van verschillende bekende vlaamse dagbladen en tijdschriften. Hij gaat ook in op de 'sterke man' achter het blad en ziet vaak dat ze of rechts, conservatief of liberaal waren. Ook de collaboratiebanden bij de familie Van Thillo komen aan bod. Van Liefferinge gaat

ook internationaal en schetst de wijze waarop mediatycoon Rupert Murdoch lelijk huis heeft gehouden in de wereld van media en entertainment. Hij schat goed in hoe huidige technologische en digitale evoluties een immense impact (zullen) hebben op nieuwsgaring en -berichtgeving. Harder! Better! Faster! Stronger!

De aanhoudende zoektocht naar sensatie en conflict zorgen dat het open riool van de '(a)sociale' media soms overloopt en terechtkomt op de pagina's van traditionele media. Twitterende brulboeien en digitale roepstoeters krijgen zoveel meer aandacht. Het maakt de sociale media (a)sociaal, want ze herbergen conflict en richten zich te hard op het ik, het ego (pp. 84-87). Hij is snoeihard voor de hele beweging

die achter die commercialisering zit, maar hij draagt het journalistieke metier hoog in het vaandel. Daarin ligt ook de kernboodschap van zijn boek, wat je al kan afleiden uit de titel. Fuck de commerciële logica achter mediaconcerns, red de vrijgevochten, authentieke en naar waarheidszoekende pers. Daar is het hem om te doen.

FEAR OF MISSING OUT

Het werk deed mij denken aan wat de Britse onderzoeksjournalist Nick Davies enkele jaren geleden neerschreef in zijn vlammeende aanklacht *Flath Earth News*. Van Liefferinge gaat daar op in en gaat verder op dit elan. Maar dan op z'n Vlaams. Neem nu recent het ontslag van oud-minister van Welzijn Wouter Beke. Elke steen over zijn parcours werd omgedraaid en elk detail over zijn vertrek werd uitgevlooid. Zullen het zorgpersoneel of de kindercrèches daar nu beter van worden? Is de lezer/

Het boek werpt
een belangrijke
vraag op: moet een
krant opbrengen of
informereren?

kijker beter geïnformeerd? Het valt op dat de concurrentie voor scoops, duiding of een ander perspectief moordend is (pp. 144-147). Clicks genereren, content creëren, de concurrent in zijn blootje zetten: daar gaat het om. Ons land doet het relatief goed op vlak van persvrijheid. Wat goed is. Dat moeten we koesteren. De vierde macht heeft een belangrijke waakhondfunctie waarbij ze de verworvenheden moet verdedigen van onze democratische rechtsstaat. Net om die reden roept ze politici, overheden, beleidsmakers ter verantwoording. Wat ook goed is. Dat mag ze niet uit het oog verliezen. En hier bevinden we ons op glad ijs, stelt Van Liefveringe in zijn boek. Toegegeven, het is hier nog geen Verenigd Koninkrijk waarbij illegale praktijken werden ingezet door redacties op zoek naar goedkope roddels. Zover zijn we hier nog niet afgedreven. Zijn boek werpt een belangrijke vraag op: moet een krant opbrengen of informeren? Apple brengt jaarlijks geen nieuwe iPhone uit omdat het graag hun fans de laatste technologische snufjes wil bijbrengen, maar ze doet dat omdat wij moeten blijven consumeren. Zo blijft het bedrijf goed boeren. En dat is goed nieuws voor de aandeelhouders. Dat zien we ook bij onze media: altijd met iets nieuws komen, de 'heet van de naald'-logica of via een scoop proberen het debat een richting in te duwen zodat de journalistieke carrousel een doorstart maakt. Onze nieuwshonger moet worden blijven gevoed door fastfoodjournalistiek. En dat bussinesmodel zien we achter Facebook, Twitter, Instagram, enzovoort. De *Fear of Missing Out*, maar dan digitaal dankzij data en algoritmes. De neuromarketing en de manier waarop onze breinen reageren op 'nieuwe meldingen', pushberichten of 'BREAKING NEWS' hebben veel weg van wat er gebeurt als we de hendel bij een slotmachine

naar beneden trekken in de hoop iets te winnen. We hebben niet eindeloos veel endorfine in onze hersenen. Is dit dus gezond? Volgens Van Liefveringe alvast niet. En ik ben geneigd daarin mee te gaan.

Het valt wel kennelijk op dat de auteur nog een ferm eitje te pellen heeft met Van Thillo. Het is een rode, onderliggende draad in heel zijn boek. In zijn laatste deel (pp. 153-157) gaat hij voluit in tegen de mediaconcentratie van DPG Media, de News City-toren in Antwerpen en hoe commerciële, journalistieke en advertentiebelangen daar iets te hard in elkaar overvloeien. Een uitspraak zoals 'DPG Media is strikt genomen al lang geen persbedrijf meer maar een internetplatform dat de data commercialiseert van alle bezoekers' (p. 174) is daarin veelzeggend. Toch stelt hij dat iedereen boter op het hoofd heeft, van alle Vlaamse media-eigenaars tot alle Vlaamse ministers van Media (p. 160). Voor hem draait dit alles over het behoud van een gezonde democratie.

Verworven vrijheden, onafhankelijkheid en persvrijheid zijn veel te belangrijk om zomaar eventjes intensief te commercialiseren. Wanneer de berichtgeving een grote speeltuin wordt, dan straalt dat af op onze democratische instellingen, want, wie kunnen we nog serieus nemen in onze spektakeldemocratie? Het is juist daarom dat onze democratische beleidsmakers (op alle niveaus) het heft in handen moeten nemen en hier wat tegen doen. Je kan tegen of voor Van Liefveringe zijn, maar hij heeft hier wel een vlot, toegankelijk en onderbouwde mediakritiek neergeschreven. Het rendementsdenken staat het authentieke en onafhankelijke journalistieke metier in de weg. En dat zorgt voor betonrot in onze democratie. En fuck dat zeg.

Jurgen Masure

Tot slot

GEERT MAREELS · Redactielid Samenleving & Politiek

De redactie van uw eminente tijdschrift is rechtover het Feestlokaal van Vooruit gehuisvest. Dat gebouw en het personeel zijn nu behangen met de nieuwe naam 'VierNulVier' (mag absoluut niet afgekort worden als VNV). Vooruit blijft enkel monumentaal te zien op het gebouw. Allemaal omdat de BWP zich nog eens hernoemd heeft en deze keer de naam van een oude Gentse gazet verkoos. Bond Moyson heeft zich zopas een nieuwe naam toegemeten, maar ook hier is het weinig waarschijnlijk dat ze die naam kunnen weghalen op de Vrijdagmarkt in Gent. Maar dat zijn oude vormen die niet in de weg mogen staan van nieuwe gedachten.

Nu is sp.a niet de enige partij met een ander gezicht, de Katholieke Partij is op 2 maand tijd onherkenbaar geworden. Voorzitter Coens heeft de aandacht gekaapt door zoals velen na Corona van baan te wisselen, maar op een partijcongres eind april presenteerde hij een spectaculair nieuw logo voor de partij. Als revolutionaire move kan het tellen. En méér nog, op dat congres laat Coens in het Journaal optekenen: 'Het gaat erover dat de militanten voelen dat we *vooruit* willen'. In het bedrijfsleven heet zoiets een vijandig overnamebod. Al kan het ook gewoon codetaal zijn om aan Conner Rousseau te melden dat hij niet enkel met Bart De Wever moet praten. Cd&v hoopt nu dat de nieuwe handelsreiziger beter dan de vorige hun product kan verkopen. Waarbij zoals in de supermarkt de woorden 'nieuw' niet geschuwd worden, maar men zwijgt over de inhoud. Er worden door elke partij wel al eens congressen gehouden, maar de

spindoctors vinden die teksten duidelijk allemaal te moeilijk om nadien nog woorden aan vuil te maken.

Weinig partijen hebben nog een duidelijk ideologisch profiel. Op VRTNWS werd Open VLD na De Stemming als een links-liberale partij geklasseerd. N-VA heeft de Vlaamse onafhankelijkheid de laatste jaren beperkt tot het jennen van Waalse politici. En cd&v zou al een enorme stap *vooruit* kunnen zetten door het advies van hun Jezus te volgen over de vermogensbelasting: 'ga heen, verkoop al wat gij hebt en geef het aan de armen' (Marcus 10:17-27). Bij Groen gaat het programma blijkbaar afhangen van wie voorzitters wordt. Vooruit heeft dan wel een 'mission statement', er staat geen enkele zin in die elke andere klassieke partij niet vlot mee kan ondertekenen. Dat was met het Charter van Quaregnon wel anders. De nieuwe versie van politiek is er een waarbij er ijverig wordt geTikTokt met partijnamen, logo's, Talking Heads, en waarbij de politieke stellingen beperkt blijven tot de mededeling dat de anderen slecht bezig zijn. Een partij die explicietere standpunten inneemt wordt nu 'radicaal' genoemd. Dus moet de kiezer maar aanklikken wie hij het sympathiekt vindt. Wat die volksvertegenwoordiger nadien doet, is steeds meer van ondergeschikt belang.

REDACTIE

Koen Abts, Yelter Bollen,
Alain Clauwaert, Jean-Marie De Baene,
Ferdinand De Ville, Sacha Dierckx,
Dries Goedertier, Evelyne Hens,
Els Keytsman, Dries Lesage,
Geert Mareels, Jurgen Masure,
Stijn Oosterlynck, An Pauwels,
Peter Renard, Dave Sinardet,
Liesbet Stevens, Dirk Van Braeckel,
Jan Van de Poel, Dirk Van Evercooren,
Maaïke Vanmeerhaeghe,
Anne Van Lancker, Wim Van Lancker,
Luc Vanneste

HOOFDREDACTIE

Wim Vermeersch
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
wim@sampol.be

GRAFISCHE VORMGEVING

Rob Marcelis

DRUKKERIJ

NV Verbeke, 9040 Sint-Amandsberg

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Norbert De Batselier
Steenweg van Grembergen 14 bus 4
9200 Dendermonde

UITGEVER

Stichting Gerrit Kreveld
private stichting
Bagattenstraat 174
9000 Gent
ISSN-nummer: 1372-0740

De Stichting is een centrum voor studie, bezinning en initiatieven die het sociaal-democratisch gedachtegoed ondersteunen. Ze wil op een stimulerende manier meedenken over de mogelijkheden en de grenzen van de sociale democratie in de huidige maatschappelijke context.

De vereniging is onafhankelijk.
Het doel van de Stichting is de studie en promotie van het sociaaldemocratisch denken, werken en handelen te bevorderen in hun maatschappelijke, culturele en politieke dimensie.

BESTUURSLEDEN:

Herman Balthazar, Frank Beke,
Norbert De Batselier (*voorzitter*),
Willem Debeuckelaere, Dirk Moons,
Guy Peeters, Yves Roose,
Wouter Steenhaut, Leentje Van Hoorde,
Marie-Anne Van Hijfte,
Rudi Vander Vennet, Geert Van Goethem

“Een groeiend deel van de
arbeidersklasse vandaag is
vrouwelijk, heeft een migratie-
achtergrond en progressieve
standpunten rond kwesties als
LGBT-rechten en immigratie.”

Tarik Abou-Chadi

Interview op pagina 10